

Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
Σχολή Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Διακυβέρνηση και Δημόσιες Πολιτικές»

«Η Ελληνική Δημοκρατία σε κρίση ή
σε μεταδημοκρατική μετάβαση;»

Στέφανος Μ. Ξεκαλάκης

Κόρινθος, Ιανουάριος 2019

**University of the Peloponnese
Faculty of Social and Political Sciences
Department of Political Science and International
Relations**

**Master Program in
“Governance and Public Policies”**

**“Greek Democracy in crisis or toward
post-democratic transition?”**

Stefanos M. Xekalakis

Corinth, January 2019

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

1. Δηλώνω ρητά και ανεπιφύλακτα ότι η διπλωματική εργασία που σας καταθέτω αποτελεί προϊόν δικής μου πνευματικής προσπάθειας, δεν παραβιάζει τα δικαιώματα τρίτων μερών και ακολουθεί τα διεθνώς αναγνωρισμένα πρότυπα επιστημονικής συγγραφής, τηρώντας πιστά την ακαδημαϊκή δεοντολογία.
2. Οι απόψεις που εκφράζονται αποτελούν αποκλειστικά ευθύνη του συγγραφέα και ο επιβλέπων, οι εξεταστές, το Τμήμα και το Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου δεν υιοθετούν κατ' ανάγκη τις εκφραζόμενες απόψεις, ούτε φέρουν οποιαδήποτε ευθύνη για τυχόν λάθη και παραλείψεις.

Ο δηλών

Στέφανος Μ. Ξεκαλάκης

Αφιερωμένη στον πατέρα μου,

που μέσα από την πορεία του και τη στάση ζωής του:

Μου έμαθε ότι οι λύσεις για τη ζωή μας βρίσκονται μέσα από την πολιτική.

Μου έδωσε το ερέθισμα να ασχοληθώ ενεργά με αυτή.

Με όπλισε με ιδεολογικά επιχειρήματα και συμβουλές για να μπορώ να σταθώ επάξια σ' αυτή.

Ήταν πάντα δίπλα μου όταν πληγωνόμουν ή απογοητευόμουν από αυτή.

Με θωράκισε με αρχές και αξίες για να μην αλλοτριωθώ ποτέ από αυτή.

Ευχαριστίες

Θέλω να ευχαριστήσω θερμά τον καθηγητή και φίλο Δημήτρη Κοτρόγιαννο που μου συνέστησε το συγκεκριμένο μεταπτυχιακό και με παρακίνησε να το κάνω. Καθ' όλη τη διαδρομή, οι ακαδημαϊκές συμβουλές του ήταν πολύτιμες και τώρα πλέον που ολοκληρώνεται το «ταξίδι» οφείλω να δικαιώσω τη θέση του πως το επίπεδο της πολιτικής στην Ελλάδα θα ήταν ανώτερο αν, όσοι ασχολούνται με αυτήν, πέραν των πρακτικών εμπειριών από την καθημερινή τριβή με το αντικείμενο και των θεωρητικών γνώσεων από την ανάγνωση συγγραμμάτων, κατείχαν και την επιστημονική - μεθοδολογική γνώση που προσφέρει ένα ακαδημαϊκό πρόγραμμα σπουδών.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ στο συνοδοιπόρο, κοινωνιολόγο & συγγραφέα Γιώργο Σιακαντάρη που με τίμησε, αφιερώνοντας το χρόνο του σε συζητήσεις επί ιδεολογικοπολιτικών ανησυχιών, και όχι μόνο, οι οποίες με βοήθησαν στην εκπόνηση της μεταπτυχιακής εργασίας, αλλά κυρίως ξεκαθάρισαν μέσα μου ότι η διολίσθηση προς τη μεταδημοκρατία σε Ελλάδα και Ευρώπη, είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την αδυναμία των πολιτικών υποκειμένων που εκφράζουν σήμερα το χώρο της σοσιαλδημοκρατίας να χαράξουν πολιτική συμβατή με τις αρχές και τις αξίες του σοσιαλδημοκρατικού ιδεώδους.

Θερμές ευχαριστίες σε όλους μου τους καθηγητές και διδάσκοντες στο πρόγραμμα αυτό, όχι μόνο για τις γνώσεις που μου μετέδωσαν, αλλά κυρίως γιατί με την παρουσία και λειτουργία τους τιμούν το δημόσιο πανεπιστήμιο και αποδεικνύουν ότι το πρόβλημα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης δεν είναι η ύπαρξη του άρθρου 16. Αντιθέτως, σε αντιδιαστολή με όσους εδώ και χρόνια θέλουν να επιβάλουν την παιδεία «Super Market», καταδεικνύουν ότι υπάρχει και ο δρόμος που οδηγεί στην παιδεία που διαμορφώνει χαρακτήρες, συλλογικές κοινωνικές οντότητες και παραδίδει στην κοινωνία πρώτα ολοκληρωμένους ανθρώπους και μετά επιστήμονες.

Ιδιαίτερα θα ήθελα να ευχαριστήσω από καρδιάς τον επιβλέποντα καθηγητή μου στη διπλωματική εργασία κ. Σωτήρη Βανδώρο, ο οποίος μέσα από τη διδασκαλία του μου έδωσε το ερέθισμα να ασχοληθώ με το εν λόγω θέμα και στη συνέχεια μου έκανε την τιμή να με αναλάβει και να με βοηθήσει να τη φέρω εις πέρας.

Ευχαριστώ επίσης το φίλο και συνεργάτη Βασίλη Πανάγου, που από τον Ιούλιο του 2015 υποστηρίζει τεχνικά και επικοινωνιακά κάθε μου προσπάθεια, δίνοντας υπεραξία στο παραγόμενο αποτέλεσμα.

Τελευταία και σημαντικότερη άφησα την οικογένειά μου. Τη σύζυγό μου Γιούλη που από το 2004 στηρίζει εμπράκτως όλες μου τις επιλογές και έχει τη μέγιστη συμβολή σε ότι έχω πετύχει μέχρι σήμερα. Το Μιχάλη μου, γιατί μου δίνει κίνητρο να αγωνίζομαι και γιατί στις περιόδους των εξ αποστάσεως μαθημάτων, της συγγραφής εργασιών, του διαβάσματος για τις εξετάσεις και βεβαίως της εκπόνησης της εργασίας αυτής, έκανε ησυχία για να μπορέσει ο μπαμπάς απερίσπαστος να ολοκληρώσει επιτυχώς τις μεταπτυχιακές του σπουδές. Και βέβαια, τους γονείς μου που στέκονται στο πλάι μου, βιώνοντας επί 43 χρόνια, εξίσου με μένα, κάθε αγωνία, κάθε απογοήτευση, κάθε προσδοκία και συμβάλλοντας, με κάθε ικμάδα των δυνάμεων και δυνατοτήτων τους, στην προσπάθεια πραγμάτωσης των στόχων μου.

«Η Ελληνική Δημοκρατία σε κρίση ή σε μεταδημοκρατική μετάβαση;»

Σημαντικοί όροι: Αντιπολιτική, Αποδημοκρατικοποίηση, Δημοκρατία, Δημόσια διοίκηση, Διακυβέρνηση, Δικαστική εξουσία, Εκτελεστική εξουσία, Επιχειρηματικά συμφέροντα, Κοινοβούλιο, Κοινωνία, Κράτος δικαίου, Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, Μεταδημοκρατία, Μεταπολίτευση, Νομοθετική Εξουσία, Παγκοσμιοποίηση, Πολιτικά κόμματα, Πολιτικό σύστημα.

Περίληψη

Στην Ελλάδα διανύουμε αισίως το 45ο έτος της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας. Για την περίοδο αυτή έχουν ακουστεί πολλά. Από το σύνθημα «η χούντα δεν τελείωσε το '73» και τη δαιμονοποίηση της μεταπολίτευσης ως «αιτίας του κακού» για τη δεκαετή οικονομική κρίση, μέχρι τη θεοποίησή της.

Αυτό που διερευνάται στην παρούσα εργασία είναι κατά πόσο η Ελληνική Δημοκρατία βρίσκεται σε κρίση, σε ποιους παράγοντες οφείλεται, υπό ποιές μορφές αυτή εμφανίζεται στο κοινωνικό και πολιτικό πεδίο κι αν η κατάσταση που βιώνουμε σήμερα σε επίπεδο θεσμών και λειτουργίας του κράτους είναι μια συγκυριακή εξέλιξη ή λαμβάνει χαρακτηριστικά παγίωσης, οπότε βρισκόμαστε σε φάση μεταδημοκρατικής μετάβασης.

Η διπλωματική εργασία, περιλαμβάνει τρία κεφάλαια.

Το πρώτο, είναι το θεωρητικό κεφάλαιο, στο οποίο αναλύονται οι πυλώνες στους οποίους βασίζεται και οι παράγοντες που διαμορφώνουν τη λειτουργία της δημοκρατίας. Γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στην κατά Charles Tilly εννοιολογική προσέγγιση της δημοκρατίας και καταλήγει στην ανάλυση της θεώρησης του Colin Crouch περί Μεταδημοκρατίας.

Στο δεύτερο, γίνεται μια πολυπαραμετρική αξιολόγηση της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας, εξετάζοντας τη διαχρονική λειτουργία της νομοθετικής, εκτελεστικής και δικαστικής εξουσίας, του κομματικού συστήματος, της

επιρροής που ασκούν τα επιχειρηματικά και «μιντιακά» συμφέροντα στη διακυβέρνηση της χώρας, κ.ά., μέσα από την παράθεση συγκεκριμένων γεγονότων που μπορούν να συμβάλουν στην αξιολόγηση της ελληνικής περίπτωσης σε σχέση με τη θεωρητική απεικόνιση του Crouch.

Το τρίτο κεφάλαιο περιλαμβάνει τη σύνοψη και τα συμπεράσματα που προέκυψαν από το συσχετισμό των δύο προηγούμενων κεφαλαίων μέσω της ιεραρχημένης αποτύπωσης και κατηγοριοποίησης των γεγονότων ανά αίτιο, σύμπτωμα ή αποτέλεσμα.

Βασικό συμπέρασμα της εργασίας είναι ότι η Ελλάδα διανύει μια περίοδο αποδημοκρατικοποίησης, η οποία όμως δε λαμβάνει χαρακτηριστικά μη αναστρέψιμης κατάστασης, οπότε, παρότι προσομοιάζει, δεν μπορεί να θεωρηθεί ως διαδικασία μεταδημοκρατικής μετάβασης.

“Greek Democracy in crisis or toward post-democratic transition?”

Important terminology: Antipolitics, Democratization, Democracy, Public Administration, Governance, Judicial Power, Executive Power, Business interests, Parliament, Society, Rule of Law, Media, Post-Democracy, Post-Dictatorship Era, Legislative Power, Globalization, Political Parties, Political System.

Abstract

In Greece, we are in the 45th year of the 3rd Hellenic Republic. There has been a lot of controversy about this period, from slogans like "the junta did not end in '73" and the demonization of the post-dictatorship era as the main cause for the ten-year economic crisis, to its worshipping.

The topic to be explored in this dissertation is whether the Hellenic Republic is in crisis, which are the causes of the former, in which forms it appears in the socio-political field, and whether the situation of the institutions and state functioning that we are experiencing is a conjunctural development or has more permanent characteristics, therefore we are into a post-democratic transition.

This thesis consists of three chapters.

The first chapter concentrates on a theoretical analysis of the pillars and the factors that they are shaping functioning of democracy. Particular reference is made to Charles Tilly's conceptual approach to democracy and concludes with an analysis of Colin Crouch's view on Post-Democracy.

In the second chapter, a multiparametric evaluation of the 3rd Hellenic Republic is carried out, exploring the functioning of the legislative, executive and judicial power, the party system, the influence of the business and media interests in the country's governance, etc. throughout time, including the listing of specific events that can contribute to the evaluation of the Greek case in relation to the theoretical depiction of Crouch.

The third chapter contains the summary and conclusions resulting from the correlation of the previous two chapters, using the hierarchical mapping and categorization of events by cause, symptom or effect.

The main conclusion of the thesis is that Greece is undergoing a period of democratization, which however does not present the characteristics of an irreversible situation. Therefore, even though elements imitating to the above mentioned situation can be detected, this situation cannot be considered as a process of post-democratic transition.

Πίνακας περιεχομένων

ΕΙΣΑΓΩΓΗ Σελ. 1

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ Σελ. 3

1.1. Εισαγωγή Σελ. 3

1.2. Πυλώνες στήριξης της δημοκρατίας Σελ. 3

1.3. Παράγοντες που διαμορφώνουν τη λειτουργία της δημοκρατίας Σελ. 5

1.3.1. Πολιτικά κόμματα Σελ. 5

1.3.2. Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης-Νέες μορφές επικοινωνίας Σελ. 6

1.3.3. Ο οικονομικός παράγοντας Σελ. 7

1.3.4. Διεθνοποίηση - Από την εθνική κυβέρνηση στην παγκόσμια διακυβέρνηση Σελ. 8

1.4. Η εννοιολογική προσέγγιση της δημοκρατίας μέσα από την οπτική του Charles Tilly Σελ. 9

1.5. Μεταδημοκρατία (Colin Crouch) Σελ. 11

1.5.1. Ορισμός Σελ. 11

1.5.2. Αίτια πρόκλησης του φαινομένου Σελ. 11

1.5.3. Μορφές με τις οποίες εμφανίζεται Σελ. 13

1.5.4. Συνέπειες Σελ. 14

1.6. Μεταδημοκρατία ή Αποδημοκρατικοποίηση; Σελ. 17

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Γ' ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ Σελ. 22

2.1. Εισαγωγή Σελ. 22

2.2 Η πολυπαραμετρική αξιολόγηση της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας Σελ. 22

2.2.1. Η λειτουργία της νομοθετικής εξουσίας Σελ. 22

2.2.2. Η λειτουργία της εκτελεστικής εξουσίας Σελ. 29

2.2.3. Η λειτουργία της δικαστικής εξουσίας Σελ. 34

2.2.4. Τα «προστατευτικά κιγκλιδώματα» της Ελληνικής Δημοκρατίας Σελ. 35

2.2.5. Η κατά Tilly αξιολόγηση της υγείας του δημοκρατικού μας πολιτεύματος Σελ. 37

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΣΥΝΟΨΗ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ Σελ. 54

3.1. Η στάση των Ελλήνων έναντι της πολιτικής και αυτών που την ασκούν
Σελ. 57

3.2. Το κομματικό σύστημα και ο ρόλος του πολίτη στην τήρηση των
ιδεολογικών αρχών και στη διαμόρφωση του προγραμματικού λόγου των
κομμάτων. Από τα κόμματα μαζών, στα κόμματα καρτέλ Σελ. 58

3.3. Το Ελληνικό Κοινοβούλιο σε επίπεδο λειτουργίας και πολιτικής
αντιπαράθεσης Σελ. 64

3.4. Κράτος δικαίου-Κοινωνική ισότητα Σελ. 66

3.5. Κράτος, πολιτικό σύστημα και επιχειρηματικά συμφέροντα Σελ. 67

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ: ΠΙΝ. 1 Η συμμετοχή των πολιτών στις βουλευτικές
εκλογές από το 1974 μέχρι σήμερα Σελ. 71

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ Σελ. 72

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τα τελευταία χρόνια υποστηρίζεται από μεγάλο μέρος της Ελληνικής κοινωνίας ότι η δημοκρατία στη χώρα μας βρίσκεται σε μια φάση διαρκούς υποβάθμισης.

Η δεκαετής οικονομική κρίση έφερε στο προσκήνιο παθογένειες που έως το 2009 καλύπτονταν τεχνηέντως ως αποτέλεσμα της επίπλαστης, όπως απεδείχθη, ευημερίας μεγάλων τμημάτων του κοινωνικού συνόλου.

Η παρούσα εργασία ερευνά:

1. Αν και γιατί σήμερα η δημοκρατία στην Ελλάδα περνάει κρίση, σε ποιες εκφάνσεις της κοινωνικής και πολιτικής μας ζωής και υπό ποία μορφή διαπιστώνεται αυτό.
2. Τους παράγοντες που επηρεάζουν την ποιότητά της και προβάλλει την λειτουργία-κατάσταση αυτών στη χώρα μας.
3. Τον τρόπο λειτουργίας του πολιτικού συστήματος στην Ελλάδα και τη σχέση αλληλεπίδρασης ανάμεσα σε κόμματα, επιχειρηματικά συμφέροντα και κοινωνία.
4. Αν τα συμπτώματα που εμφανίζονται στη λειτουργία του πολιτεύματος είναι ακούσια, απόρροια της κρίσης, ή προκύπτουν ως αποτέλεσμα εξωθεσμικών επιλογών και πολιτικών αποφάσεων που συσχετίζονται με τη μεταδημοκρατική συνθήκη.

Η διπλωματική εργασία, περιλαμβάνει τρία κεφάλαια.

Το θεωρητικό, στο οποίο αναλύονται οι «πυλώνες» στους οποίους βασίζεται και οι παράγοντες που διαμορφώνουν τη λειτουργία της δημοκρατίας. Γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στην κατά Charles Tilly εννοιολογική προσέγγιση της δημοκρατίας και καταλήγει στην ανάλυση της θεώρησης του Colin Crouch περί Μεταδημοκρατίας.

Στο δεύτερο, γίνεται μια πολυπαραμετρική αξιολόγηση της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας, εξετάζοντας τη διαχρονική λειτουργία της νομοθετικής, εκτελεστικής και δικαστικής εξουσίας, του κομματικού συστήματος, της επιρροής που ασκούν τα επιχειρηματικά και «μιντιακά» συμφέροντα στη διακυβέρνηση της χώρας, κ.ά., μέσα από την παράθεση συγκεκριμένων γεγονότων που μπορούν να συμβάλουν στην αξιολόγηση της ελληνικής περίπτωσης σε σχέση με τη θεωρητική απεικόνιση του Crouch.

Το τρίτο κεφάλαιο περιλαμβάνει τη σύνοψη και τα συμπεράσματα που προέκυψαν από το συσχετισμό των δύο προηγούμενων κεφαλαίων μέσω της ιεραρχημένης αποτύπωσης και κατηγοριοποίησης των γεγονότων ανά αίτιο, σύμπτωμα ή αποτέλεσμα.

Μέσα από τη σύγκριση των θεωρητικών ιδεατών παραμέτρων μιας εξιδανικευμένης δημοκρατίας, των καταστάσεων που ο Crouch θέτει ως κριτήρια για να διαπιστώσει αν ένα κράτος ρέπει προς τη μεταδημοκρατία και της πραγματικότητας που βιώνει σήμερα ο ελληνικός λαός, θα απαντηθεί το βασικό ερώτημα για το αν η ελληνική δημοκρατία διέρχεται κρίση και κατά πόσο αυτή προσιδιάζει στη μεταδημοκρατία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1:

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

1.1. Εισαγωγή

Βάσει των στοιχείων της οργάνωσης Freedom House, στις ημέρες μας υφίστανται στον κόσμο 87 πλήρεις δημοκρατίες που αντιστοιχούν περίπου στα μισά ανεξάρτητα κράτη και στο μισό παγκόσμιο πληθυσμό¹.

Σύμφωνα με τον Αμερικανό πολιτικό επιστήμονα Larry Diamond «Δημοκρατία είναι το πολιτικό σύστημα που αποτελείται από τέσσερα στοιχεία. Πρώτον, ανταγωνισμό για την εξουσία, μέσω του οποίου επιλέγονται οι κυβερνήσεις και αντικαθίστανται μέσω ελεύθερων και δίκαιων εκλογών. Δεύτερον, ενεργή συμμετοχή του λαού, των πολιτών στην πολιτική και δημόσια ζωή. Τρίτον, προστασία των βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων όλων των πολιτών και τέταρτον, κράτος δικαίου, στο οποίο οι νόμοι και οι διαδικασίες εφαρμόζονται ισότιμα για όλους τους πολίτες»².

Ο ορισμός αυτός παρουσιάζει το ιδεατό πλαίσιο της φιλελεύθερης κοινοβουλευτικής δημοκρατίας επί του οποίου διαμορφώνονται οι ικανές και αναγκαίες συνθήκες ώστε ο κάθε πολίτης να έχει τη δυνατότητα ενεργούς συμμετοχής στην πολιτική ζωή και ο βαθμός της δραστηριοποίησής του να επαφίεται στη δική του προδιάθεση.

1.2. Πυλώνες στήριξης της δημοκρατίας

Δημοκρατία και κράτος δικαίου είναι δύο έννοιες αλληλένδετες. Η βιωσιμότητα και εξέλιξη του ενός εξαρτάται από την ποιότητα και λειτουργία της άλλης. Θεμελιώδης αρχή και των δύο είναι η κατά

¹ Γιάννης Παπαδόπουλος, Οι δημοκρατίες σε κρίση; Πολιτική και Διακυβέρνηση, Εκδ. Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2018, σελ. 11.

² Niheer Dasandi, Έχει αποτύχει η δημοκρατία; Ένας βασικός οδηγός για τον 21^ο αιώνα, Εκδ. Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2018, σελ. 12.

Μοντεσκιέ διάκριση των εξουσιών σε νομοθετική, εκτελεστική και δικαστική εξουσία αντίστοιχα.

Πέραν όμως των συνταγματικά θεσμοθετημένων εξουσιών, η δημοκρατία διασφαλίζεται και από κάποια «προστατευτικά κιγκλιδώματα», όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν στο βιβλίο τους οι συγγραφείς-πολιτικοί επιστήμονες Steven Levitsky και Daniel Ziblatt³, ορίζοντας ως τέτοια εθιμικούς – άγραφους κανόνες οι οποίοι, αν και δεν αναφέρονται ρητά σε κάποιο νομικό ή συνταγματικό κείμενο, είναι ζωτικής σημασίας για την ευρωστία και μακροβιότητα των δημοκρατικών θεσμών.

Πρώτος κανόνας είναι η αμοιβαία ανοχή. Αναφέρεται στην αυτοσυγκράτηση και στον αλληλοσεβασμό που οφείλουν να επιδεικνύουν οι πολιτικοί αντίπαλοι μεταξύ τους, ως προς το ισότιμο δικαίωμα στη διεκδίκηση και άσκηση της εξουσίας. Ο καθένας, βάσει της ιδεολογίας του, της πολιτικής του κρίσης, των γνώσεων και των εμπειριών του δύναται να ασκεί καλόπιστη κριτική έναντι του πολιτικού του αντιπάλου στο πλαίσιο όμως συγκεκριμένων ορίων πολιτικού πολιτισμού και δεοντολογίας, έτσι ώστε να διασφαλίζεται η ισορροπία του πολιτικού συστήματος και να προάγεται η πολιτική έναντι της αντιπολιτικής.

Δεύτερος κανόνας είναι η θεσμική αυτοσυγκράτηση. Πρόκειται για μια κατάσταση κατά την οποία οι έχοντες την εξουσία επιδεικνύουν αυτοκυριαρχία, χαλιναγωγώντας τις εξουσιαστικές τους ορμές, όπως αυτές τροφοδοτούνται τυπικά από το Σύνταγμα και τους νόμους, προς χάριν μιας πιο χρηστής – ορθολογικής διακυβέρνησης, που θέτει ως προϋπόθεση για την ομαλότητα της πολιτικής λειτουργίας την ύπαρξη πολιτικής μεγαλοψυχίας.

Τέτοιου είδους άγραφοι κανόνες καθίστανται ανάχωμα στην ανάπτυξη της νοσηρότητας που τροφοδοτείται από επιλογές ποινικοποίησης της πολιτικής ζωής (π.χ. ειδικά δικαστήρια και έκθεση πολιτικών αντιπάλων χωρίς την

³ Steven Levitsky & Daniel Ziblatt, Πως πεθαίνουν οι δημοκρατίες, Εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2018, σελ. 153-154 και 158-159.

πλήρη στοιχειοθέτηση κατηγοριών) ή ακραίας ρητορικής (π.χ. καταγγελίες περί καθεστωτικών νοοτροπιών, παρομοίωση πολιτικών με ηγέτες ολιγαρχικών καθεστώτων, κ.ά.), κατάσταση που αποπροσανατολίζει του πολίτες και τους καθιστά «εύκολους στόχους» των εκφραστών των άκρων και του αντισυστημισμού.

1.3. Παράγοντες που διαμορφώνουν τη λειτουργία της δημοκρατίας

1.3.1. Πολιτικά κόμματα

Τα κόμματα είναι βασικοί δρώντες στους αντιπροσωπευτικούς θεσμούς. Αποτελούν το βραχίονα αλληλεπίδρασης και επικοινωνίας των πολιτών-ψηφοφόρων με την εκάστοτε νομοθετική ή εκτελεστική εξουσία.

Για την εύρυθμη λειτουργία του πολιτικού συστήματος τα κόμματα οφείλουν να εκπροσωπούν διαφορετικές πολιτικές ιδεολογίες, απόψεις ή και κοινωνικές τάξεις. Μέσω της κατάστασης αυτής διασφαλίζεται ο πλουραλισμός και ενθαρρύνεται η όσμωση που μπορεί να οδηγήσει στην εξεύρεση συνισταμένων κατευθύνσεων για την επίτευξη κοινά διακηρυγμένων στόχων.

Ανεξαρτήτως πολιτικού προσανατολισμού και στοχεύσεων, είναι κρίσιμο να είναι μαζικά, θεσμικά, δημοκρατικά και συλλογικά, ως προς τον τρόπο λειτουργίας τους, έτσι ώστε η πολιτική τους πρόταση να αντανακλά συνθετικά ή πλειοψηφικά στην κοινωνική τους βάση, για να μην παρατηρούνται προγραμματικές αποκλίσεις σε περιόδους διακυβέρνησης.

Όσο πιο πλατιά είναι η λαϊκή βάση των κομμάτων, τόσο πιο «ανθεκτικά» γίνονται σε τυχόν επίδραση εξωγενών παραγόντων που επιθυμούν να τα χρησιμοποιήσουν για σκοπούς αλλότριους της υπαρξιακής τους διάστασης, καθ' ότι, πέραν όλων των άλλων, μπορούν να διασφαλίζουν την ελάχιστη οικονομική τους βιωσιμότητα από πόρους των μελών τους.

Ζητούμενο για την βελτιστοποίηση της δημοκρατικής λειτουργίας είναι η ύπαρξη κομμάτων τα οποία αντιλαμβάνονται την ανάληψη της εξουσίας ως εργαλείο με στόχο την εφαρμογή πολιτικών που θα βελτιώσουν τη ζωή και θα δώσουν βιώσιμη προοπτική στο κοινωνικό σύνολο και όχι ως αυτοσκοπό.

Προϋπόθεση για την αξιοπιστία του πολιτικού συστήματος είναι η τήρηση των προγραμματικών δεσμεύσεων και η, σε πραγματικό χρόνο, διασύνδεση με τη ζώσα κοινωνική πραγματικότητα, γιατί αλλιώς τα πολιτικά υποκείμενα καθίστανται αποστεωμένα και αποκρουστικά τόσο στους ενεργούς πολίτες, που επιθυμούν μέσα απ' αυτά να δραστηριοποιηθούν στο στίβο της πολιτικής, όσο και γενικότερα στο εκλογικό σώμα που βλέπει τις προσδοκίες του να μην εκπληρώνονται και οδηγείται στην αποχή ή στην αγκάλη εξωθεσμικών και αντισυστημικών παραγόντων.

1.3.2. Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης-Νέες μορφές επικοινωνίας

Δημοκρατία χωρίς ενεργούς πολίτες δεν μπορεί να υπάρξει. Ενεργός πολίτης όμως συνεπάγεται και ενημερωμένος πολίτης. Ήτοι, πρακτικά αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να γίνεται δέκτης της πληροφόρησης από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (Μ.Μ.Ε.), αλλά και των ερεθισμάτων μέσω των νέων τρόπων επικοινωνίας που οι τεχνολογικές εξελίξεις έχουν φέρει στο προσκήνιο, όπως το διαδίκτυο και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

Τα Μ.Μ.Ε. είναι αυτά που θα πρέπει να συμβάλουν στην ενίσχυση της διαφάνειας και της αντικειμενικής προβολής των γεγονότων και όχι να είναι ενεργούμενα ιδιωτικών συμφερόντων, έτσι ώστε να διαστρεβλώνουν την πραγματικότητα επ' ωφελεία συγκεκριμένων πολιτικών παραγόντων ή κομμάτων.

Απ' την άλλη πλευρά όμως και οι πολίτες οφείλουν να λάβουν την κοινωνική και πολιτική διαπαιδαγώγηση που θα τους ανοίξει τους ορίζοντες τους και θα τους επιτρέψει να αξιολογήσουν την κάθε είδους πληροφορία.

Γιατί όταν ο δέκτης της πληροφορίας έχει την ικανότητα της αξιολόγησης τότε και ο πομπός εκπομπής της αρχίζει να γίνεται πιο υπεύθυνος ως προς την παροχή της.

1.3.3. Ο οικονομικός παράγοντας

Η οικονομική διάσταση αντανακλά στη δημοκρατία κατά τρόπο διττό. Απ' τη μια πλευρά σχετίζεται με το ποιοί εκ των πολιτών έχουν, πέραν του ενδιαφέροντος και την οικονομική δυνατότητα να συμμετέχουν ενεργά και με προοπτικές στο «πολιτικό παιχνίδι», κι από την άλλη κατά πόσο, σε μια παγκοσμιοποιημένη αγορά και οικονομία, οι εθνικές κυβερνήσεις χαράσσουν δημοσιονομική και αναπτυξιακή πολιτική με γνώμονα το συμφέρον του κοινωνικού συνόλου.

Με την πάροδο των χρόνων έχει παρατηρηθεί ότι η εκλογική επικράτηση εκάστου υποψηφίου απαιτεί τη δαπάνη υπέρογκων χρηματικών ποσών, πολύ περισσότερων από το μέσο εισόδημα ενός εργαζόμενου πολίτη. Παράλληλα, ο εκλογικός ανταγωνισμός ανάμεσα στους υποψηφίους εκφεύγει κριτηρίων αξιολόγησης που άπτονται των θέσεων και της προσωπικότητάς τους και επικεντρώνεται στην αναγνωρισιμότητά τους, που βρίσκεται σε άμεση διασύνδεση με το χρόνο προβολής τους στα Μ.Μ.Ε. Η εξέλιξη αυτή μεταβάλλει το κέντρο βάρους άσκησης πολιτικής δράσης και υπό προϋποθέσεις αλλοτριώνει ή εκμαυλίζει το πολιτικό προσωπικό.

Σε ό,τι αφορά στον παράγοντα της παγκοσμιοποίησης και του ρόλου του μεγάλου κεφαλαίου στη λειτουργία της δημοκρατίας, άξια αναφοράς είναι η θέση του οικονομολόγου Dani Rodrik στο βιβλίο του «Το παράδοξο της παγκοσμιοποίησης», ο οποίος υποστηρίζει ότι «Η δημοκρατία, η εθνική κυριαρχία και η υπερπαγκοσμιοποίηση είναι ασύμβατες μεταξύ τους γιατί η απαίτηση για εξάλειψη του κόστους συναλλαγών στο εμπόριο προϋποθέτει

την ύπαρξη μιας παγκόσμιας ομοσπονδιακής κυβέρνησης, ζητούμενο ανεδαιφικό»⁴.

1.3.4. Διεθνοποίηση - Από την εθνική κυβέρνηση στην παγκόσμια διακυβέρνηση

Τα τελευταία χρόνια, είναι κοινά παραδεκτό, ότι υπάρχει μια δραματική μετατόπιση του κέντρου εξουσιών, από τα εθνικά κράτη σε υπερεθνικούς διακυβερνητικούς φορείς και ενώσεις που δρουν σε ένα παγκοσμιοποιημένο επίπεδο. Η απώλεια μέρους της εθνικής κυριαρχίας και της πολιτικής ισχύος, που ως βασικό «θύμα» έχει τα εθνικά κοινοβούλια, γίνεται με τη συναίνεση της πλειοψηφίας των εθνικών κομμάτων, αλλά εκ των πραγμάτων οδηγεί σε μια πιο απρόσωπη διακυβέρνηση όπου οι έχοντες το πρόσταγμα της χάραξης των πολιτικών βρίσκονται σε απόσταση με τους δέκτες των πολιτικών αυτών και άρα δεν μπορούν να έχουν ολοκληρωμένη άποψη επί των επιπτώσεων τους στις τοπικές κοινωνίες.

Ο ατελής δομικός σχηματισμός των υπερεθνικών ενώσεων και οργανισμών ενισχύει την τεχνοκρατική προδιάθεση των δρώντων, στερώντας τους την παράμετρο της πολιτικής ανάλυσης και της κοινωνικής ευαισθησίας, βασικά συστατικά της περιφρούρησης του κοινωνικού κράτους και του κράτους δικαίου (π.χ. Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, Παγκόσμια Τράπεζα, κ.ά.).

Επιπλέον, η δαιδαλώδης διάρθρωση των δομών αυτών καθιστά αδύνατη τη λογοδοσία των υπευθύνων έναντι των υποκειμένων που υφίστανται τις συνέπειες των πολιτικών τους επιλογών.

Στο βιβλίο του «Οι δημοκρατίες σε κρίση;», ο καθηγητής Γιάννης Παπαδόπουλος υποστηρίζει ότι «Είμαστε μάρτυρες μιας μετατόπισης των λειτουργιών λήψης αποφάσεων σε φορείς που δεν συμμετέχουν στην αντιπροσωπευτική διαδικασία, της διάδοσης μορφών συνεργατικής

⁴ Niheer Dasandi, Έχει αποτύχει η δημοκρατία; Ένας βασικός οδηγός για τον 21^ο αιώνα, Εκδ. Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2018, σελ. 102.

διακυβέρνησης που συχνά χαρακτηρίζονται από περιορισμένο πλουραλισμό, του σημαντικού ρόλου διεθνικών και ιδιωτικών φορέων διακυβέρνησης με αδύναμη δημοκρατική λογοδοσία και κυρίως τοπικών συμμετοχικών πειραμάτων με περιορισμένο αντίκτυπο. Πολλές ρυθμιστικές δραστηριότητες έχουν ανατεθεί σε πολιτικά ανεξάρτητες αρχές και πολλοί ρυθμιστικοί κανόνες προέρχονται από ιδιωτικούς φορείς που δρουν σε μακρινό διεθνικό επίπεδο. Ο αποδυναμωμένος ρόλος των κοινοβουλευτικών θεσμών, ο διαχωρισμός της σφαίρας της πολιτικής δραματουργίας από τη σφαίρα της λήψης αποφάσεων που λειτουργεί συχνά υπό την επιρροή τεχνοκρατών ή οργανωμένων συμφερόντων-όλα αυτά δεν κάνουν τις προοπτικές για την ποιότητα της δημοκρατίας να φαίνονται αισιόδοξες ή λαμπρές»⁵.

1.4. Η εννοιολογική προσέγγιση της δημοκρατίας μέσα από την οπτική του Charles Tilly

Ο διακεκριμένος κοινωνιολόγος, πολιτικός επιστήμονας και ιστορικός Charles Tilly, σε ένα από τα τελευταία του βιβλία που τιτλοφορείται «Δημοκρατία» ορίζει ως δημοκρατικό καθεστώς εκείνο όπου οι πολιτικές σχέσεις ανάμεσα στο κράτος και τους πολίτες διέπονται από ευρεία, ισότιμη, ασφαλή και αμοιβαίως δεσμευτική διαβούλευση⁶.

Με τον όρο «ευρύτητα» αναφέρεται στο ποσοστό του πληθυσμού ενός κράτους που απολαμβάνει πλήρη πολιτικά δικαιώματα.

Ο όρος «ισοτιμία» σχετίζεται με το βαθμό όπου φυλετικές, θρησκευτικές, ταξικές και κάθε άλλου είδους διακρίσεις επηρεάζουν τη συμμετοχή στα πολιτικά και κοινωνικά δρώμενα.

Ο όρος «ασφάλεια» αντανακλά στο βαθμό προστασίας έναντι τυχόν κρατικής αυθαιρεσίας.

⁵ Γιάννης Παπαδόπουλος, Οι δημοκρατίες σε κρίση; Πολιτική και Διακυβέρνηση, Εκδ. Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2018, σελ. 274.

⁶ Charles Tilly, Δημοκρατία, Εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2011, σελ. 26-27.

Και η «αμοιβαίως δεσμευτική διαβούλευση» σχετίζεται με τον τρόπο και τη διάθεση που υπάρχει από μέρους των κρατικών λειτουργών να ακούσουν, να συζητήσουν και εν προκειμένω να υιοθετήσουν αιτήματα ατομικά ή ευρύτερων κοινωνικών ομάδων.

Αυτές οι τέσσερις μεταβλητές κατά τον Tilly καθορίζουν το βαθμό δημοκρατίας ενός πολιτικού καθεστώτος.

Στο πλαίσιο αυτού του ορισμού η θετική διακύμανση των τεσσάρων μεταβλητών οδηγεί στον εκδημοκρατισμό και η αρνητική στην αποδημοκρατικοποίηση. Επί της ουσίας, ο εκδημοκρατισμός και η αποδημοκρατικοποίηση ως διαδικασίες μετουσιώνουν το αποτέλεσμα της διαρκούς «αντιπαράθεσης» ανάμεσα στην κρατική εξουσία και στη λαϊκή βούληση.

Κατά τον Tilly, σημαίνοντα ρόλο στη λειτουργία της δημοκρατίας και στην εμπέδωση ή αποδυνάμωσή της διαδραματίζει η «κρατική ικανότητα», την οποία ορίζει ως το βαθμό στον οποίο οι παρεμβάσεις των κρατικών φορέων σε μη κρατικούς πόρους, ενέργειες και σχέσεις μεταβάλουν τις υφιστάμενες κατανομές τέτοιων πόρων, ενεργειών και σχέσεων.

Λόγω της αλληλεπίδρασης του βαθμού εκδημοκρατισμού και της κρατικής αποτελεσματικότητας, ο Tilly θεωρεί ότι η ο εκδημοκρατισμός προάγεται⁷:

- Όσο περισσότερο ενσωματώνονται τα δίκτυα εμπιστοσύνης στο δημόσιο βίο.
- Όσο αμβλύνονται οι κοινωνικές ανισότητες και διευκολύνεται η πρόσβαση όλων των πολιτών στις πολιτικές διεργασίες. (Ο Tilly τις ορίζει ως «κατηγορικές ανισότητες»).
- Όσο περισσότερο περιορίζονται τα αυτόνομα κέντρα εξουσίας.

⁷ Charles Tilly, Δημοκρατία, Εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2011, σελ. 117 έως 122.

Κάθε μικρή ή μεγάλη μεταβολή των τριών αυτών παραμέτρων επηρεάζει την ποιότητα της δημοκρατίας και μετατοπίζει τη θέση μιας κρατικής οντότητας ανάμεσα στον εκδημοκρατισμό και την αποδημοκρατικοποίηση. Πρόκειται δηλαδή για μια αέναη και διαρκώς μεταβαλλόμενη διαδικασία.

Το ζητούμενο όμως, σε ότι αφορά στην επιστημονική προσέγγιση του θέματος, είναι αν τελικά η δημοκρατία στην πράξη είναι ένα διαρκές εκκρεμές που, ανάλογα με τις πολιτικές συνθήκες και αποφάσεις, διαμορφώνει τη συχνότητα και το βαθμό μετατόπισής του ανάμεσα στον εκδημοκρατισμό και την αποδημοκρατικοποίηση, ή αν υπήρξε ή υπάρχει κάποιο εφαρμοζόμενο μοντέλο δημοκρατίας πάνω στο οποίο μπορούμε να βασιστούμε για να διαπιστώσουμε ότι σταδιακά περνάμε στη φάση της δημοκρατίας μετά.

1.5. Μεταδημοκρατία (Colin Crouch)

1.5.1. Ορισμός

Με τον όρο «Μεταδημοκρατία» ο Colin Crouch αναφέρεται σε μια μόνιμη κατάσταση «μεταλλαγμένης» δημοκρατίας ως αποτέλεσμα εκπτώσεων της κρατικής εξουσίας και του πολιτικού συστήματος γενικότερα, έναντι βασικών αρχών και αξιών του δημοκρατικού ιδεώδους. Η εξέταση του φαινομένου αναφέρεται σε κράτη και χρονικές περιόδους εδραιωμένης δημοκρατίας και ιδιαίτερα κατά την περίοδο εκκίνησης και εξέλιξης του φαινομένου της απεξάρτησης της βιομηχανικής παραγωγής από την εργατική τάξη⁸.

1.5.2. Αίτια πρόκλησης του φαινομένου

Μερικά από τα αίτια που περιγράφει ο συγγραφέας για την εμφάνιση και εδραίωση του φαινομένου είναι:

⁸ Colin Crouch, *Μεταδημοκρατία*, Εκδ. Εκκρεμές, Αθήνα 2006, σελ. 58.

1. Η αποδυνάμωση του εργατικού κινήματος, ως απόρροια των μεταβολών που συντελέστηκαν με την ραγδαία ανάπτυξη της τεχνολογίας⁹.
2. Η διαμόρφωση αταξικής συνείδησης στους πολίτες που τους οδηγεί στην μοιρολατρική παραδοχή της περιορισμένης ευθύνης για την αλλαγή της κοινωνίας και σε ρόλο «κομπάρσου» στα πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά τεκταινόμενα¹⁰.
3. Η παγκοσμιοποίηση της επιχειρηματικότητας και του κεφαλαίου, καθόσον οι κυβερνήσεις είναι διαρκώς εκτεθειμένες στις απειλές μεγάλων εταιρειών παγκόσμιας κλίμακας για απόσυρση των επιχειρηματικών τους δραστηριοτήτων από τη χώρα, εφόσον αισθανθούν ότι απειλούνται από αποφάσεις της κρατικής εξουσίας¹¹.
4. Η ενίσχυση των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, η κεφαλαιακή δομή των οποίων είθισται να περιλαμβάνει πρόσωπα ή φορείς με παράλληλες επιχειρηματικές δραστηριότητες και η επιρροή που ασκούν στο πολιτικό σύστημα¹².
5. Η αλλοίωση των χαρακτηριστικών και της δομικής σύνθεσης των κομμάτων. Στην πορεία του χρόνου, η αλλοτρίωση του πολιτικού προσωπικού και η αδηφάγος διάθεση για όσο το δυνατόν μεγαλύτερο χρόνο παραμονής στην εξουσία, ακύρωσε το χαρακτήρα της πολιτικής δράσης ως λειτούργημα και κατέστησε την πολιτική ως ένα μηχανισμό διασφάλισης προσόδων, δημοσιότητας και εξουσίας. Η εξέλιξη αυτή οδήγησε σε πιο συγκεντρωτικά μοντέλα λειτουργίας, όπου τη θέση των θεσμικών καταστατικών οργάνων των κομμάτων έλαβε μια κλειστή κάστα εμπιστων, παρά τω προέδρω στελεχών και τη θέση των μελών, που υπό άλλες συνθήκες αποτελούσαν τη

⁹ Colin Crouch, *Μεταδημοκρατία*, Εκδ. Εκκρεμές, Αθήνα 2006, σελ. 89.

¹⁰ Colin Crouch, ο.π. σελ. 117.

¹¹ Colin Crouch, ο.π. σελ. 93-94.

¹² Colin Crouch, ο.π. σελ. 109-111.

διασύνδεση του κόμματος με τους μαζικούς χώρους και τις τοπικές κοινωνίες, κατέλαβαν εξωγενείς ομάδες επικοινωνιολόγων και παραγόντων που διασφαλίζουν την προβολή και την οικονομική συντήρηση του κομματικού μηχανισμού¹³.

6. Στη σύγχρονη εποχή, η αγορά έχει αναγορευθεί ως η απόλυτη αρχή¹⁴.

1.5.3. Μορφές με τις οποίες εμφανίζεται

- Η μεταδημοκρατία σε προεκλογικές περιόδους λαμβάνει τη μορφή ενός ανταγωνιστικού επικοινωνιακού ορυμαγδού, ο οποίος ενορχηστρώνεται για λογαριασμό των κομματικών υποκειμένων από επαγγελματίες επικοινωνιολόγους, οι οποίοι αντιλαμβάνονται τα κόμματα και τους πολιτικούς ως «προϊόντα» και τους πολίτες-ψηφοφόρους ως «πελάτες»¹⁵.
- Η διαμόρφωση της πολιτικής περνάει από το προσκήνιο στο παρασκήνιο. Η εκάστοτε κυβέρνηση χαράσσει την προγραμματική της στρατηγική με βάση τις επιδιώξεις προσώπων και ομάδων συμφερόντων στις οποίες βασίζει την εφήμερη κοινωνική της επιρροή, που την οδηγεί στην πρόσκαιρη κατάληψη της κρατικής εξουσίας. Έτσι δημιουργείται ένας φαύλος κύκλος που στο επίκεντρό του έχει τα ιδιωτικά συμφέροντα και στην εξωτερική του περιβάλλουσα την κοινωνία¹⁶.
- Από την κομματική συλλογικότητα, στον «χαρισματικό» ηγέτη. Πλέον επιδίωξη των εχόντων το γενικό πρόσταγμα στην προβολή ενός κόμματος είναι η επένδυση στο προφίλ του αρχηγού του και όχι στην παρουσίαση των προγραμματικών θέσεων. Έτσι έχει προκύψει

¹³ Colin Crouch, Μεταδημοκρατία, Εκδ. Εκκρεμές, Αθήνα 2006, σελ. 137-141.

¹⁴ Colin Crouch, ο.π. σελ. 154.

¹⁵ Colin Crouch, ο.π. σελ. 58.

¹⁶ Colin Crouch, ο.π. σελ. 58.

ως δείκτης μέτρησης της κοινωνικής απήχησης των κομμάτων και η έννοια του «καταλληλότερου προέδρου ή πρωθυπουργού»¹⁷.

- Η μεταδημοκρατία ενσαρκώνεται μέσω της ενίσχυσης της αντιπολιτικής έναντι της πολιτικής. Κατά τη διαδικασία αυτή οι πολιτικοί αποφεύγουν να παραθέσουν στην κοινή γνώμη τις προτάσεις τους και εστιάζουν στο πως θα πλήξουν την εικόνα και το κύρος του αντιπάλου μεταχειριζόμενοι πολλές φορές πρακτικές οι οποίες απέχουν από τους κανόνες δεοντολογίας και πολιτικού πολιτισμού¹⁸.
- Εκχώρηση κρατικών αρμοδιοτήτων στον ιδιωτικό τομέα και παραχώρηση ή πώληση περιουσίας ή δραστηριοτήτων του δημοσίου σε ιδιώτες¹⁹.

1.5.4. Συνέπειες

Ως αποτελέσματα των καταστάσεων αυτών, μπορούν να αναφερθούν τα κάτωθι:

1. Το εκλογικό σώμα κρατάει μια παθητική στάση έναντι των «ρηχών» πολιτικών θέσεων που αναπτύσσονται και που, στην πλειοψηφία των περιπτώσεων, ελάχιστα διαφέρουν από κόμμα σε κόμμα και κατά την εκλογική διαδικασία, είτε οδηγείται στην απάθεια της αποχής, είτε ψηφίζει με βάση ιδεολογικά στερεότυπα, αντιπολιτικά κριτήρια ή τυχόν επιφανειακά ερεθίσματα που προκαλούνται από την εκπομπή των προεκλογικών διαφημίσεων των κομμάτων²⁰.
2. Παρατηρείται υποχώρηση των κεκτημένων του λαού, καθ' ό,τι υποχωρεί σταδιακά το κοινωνικό κράτος, το κράτος πρόνοιας, η

¹⁷ Colin Crouch, Μεταδημοκρατία, Εκδ. Εκκρεμές, Αθήνα 2006, σελ. 85.

¹⁸ Colin Crouch, ο.π. σελ. 40-41.

¹⁹ Colin Crouch, ο.π. σελ. 165-168.

²⁰ Colin Crouch, ο.π. σελ. 64.

ισοτιμία και ισονομία, διευρύνεται η απόκλιση του κοινωνικού μοντέλου που διασφαλίζει τη δυνατότητα της εξέλιξης του πολίτη με βάση αντικειμενικά αξιακά κριτήρια και περιορίζεται η δυνατότητα ανακατανομής της εξουσίας και αναδιανομής του πλούτου²¹.

3. Οι ενεργοί πολίτες χάνουν το κίνητρο της διάθεσης χρόνου για συμμετοχή στα κομματικά δρώμενα με σκοπό την κατάθεση των προτάσεων τους σε ομάδες πολιτικών εργαστηρίων, για την παραγωγή των προγραμματικών θέσεων των κομμάτων. Κατ' αυτό τον τρόπο, τα κόμματα καθίστανται αποστεωμένα από τη ζώσα κοινωνική πραγματικότητα και έρμια των εκάστοτε επικοινωνιακών συμβούλων που με την τακτική τους τα αφυδατώνουν ιδεολογικά και τα καταστούν αναλώσιμα πολιτικά²².
4. Η ενίσχυση της αδιαφορίας των πολιτών, όχι μόνο για τη συνδιαμόρφωση των πολιτικών, αλλά και για τον έλεγχο της εξουσίας που τους ασκείται (λογοδοσία του κράτους), «αλλοιώνει» την ποιότητα της δημοκρατίας²³.
5. Προκαλείται περαιτέρω απαξίωση του πολιτικού προσωπικού στα μάτια του κοινωνικού συνόλου. Το νοσηρό κλίμα που καλλιεργείται οδηγεί ένα τμήμα του εκλογικού σώματος στην αποχή και ένα άλλο στην επιλογή κομμάτων, όχι με βάση τη σύγκριση των πολιτικών τους θέσεων, αλλά με κριτήριο το ήθος και την ακεραιότητα του πολιτικού τους προσωπικού²⁴.
6. Άνιση αντιμετώπιση και παρέμβαση των επιχειρηματικών συμφερόντων στα κέντρα λήψης των αποφάσεων, έναντι των πολιτών. Το κράτος στην υπηρεσία του κεφαλαίου, υπό τη δαμόκλειο σπάθη της οικονομικής και κοινωνικής ζημίας που θα υποστεί η

²¹ Colin Crouch, *Μεταδημοκρατία*, Εκδ. Εκκρεμές, Αθήνα 2006, σελ. 80-81.

²² Colin Crouch, ο.π. σελ. 9-10, 33 και 37-38.

²³ Colin Crouch, ο.π. σελ. 81.

²⁴ Colin Crouch, ο.π. σελ. 87.

εκάστοτε κυβέρνηση από την αποχώρηση επιχειρηματικών δραστηριοτήτων. Ενίσχυση των ευέλικτων μορφών εργασίας, άρση των εργασιακών δικαιωμάτων, μετάθεση των φορολογικών βαρών στα συνήθη υποζύγια (πολίτες του κράτους) και κατ' επέκταση μείωση της ποιότητας των παρεχόμενων δημόσιων υπηρεσιών²⁵.

7. Το κράτος, εκχωρώντας υπηρεσίες και παραχωρώντας κερδοφόρα τμήματα του δημόσιου χαρτοφυλακίου, εξωθείται σε ένα ρόλο «κομπάρσου» της δημόσιας ζωής, καθ' ότι στην πορεία του χρόνου υπολείπεται της τεχνογνωσίας σε επίπεδο επιχειρησιακό και διατηρεί στην κατοχή του μόνο εκείνες τις δραστηριότητες που αρνείται να αναλάβει ο ιδιώτης, οι οποίες είθισται να είναι κοστοβόρες και επίφοβες ως προς την εικόνα του παρόχου της υπηρεσίας (κράτος), έναντι του δέκτη (πολίτης). Όσο πιο κρίσιμη είναι η υπηρεσία που παραχωρείται ή ιδιωτικοποιείται, τόσο σοβαρότερο γίνεται το πρόβλημα της διαπλοκής²⁶.
8. Οι σύγχρονες μορφές επικοινωνίας επιβάλλουν την προβολή των πολιτικών μέσω του έντυπου – ηλεκτρονικού τύπου και των τηλεοπτικών μέσων. Άπαξ και η αναγνωρισιμότητα των πολιτικών προσώπων έγινε βασική προϋπόθεση για την εκλογική επιτυχία, οι πολιτικοί καθίστανται ευάλωτοι έναντι των βουλών των ιδιοκτητών Μ.Μ.Ε. Σε αυτό συντείνει και το γεγονός ότι πλέον ο πολίτης, χάνοντας την επαφή του με τις πολιτικές διεργασίες και μη διαθέτοντας χρόνο για τη διασταύρωση των ειδήσεων, καθίσταται μονοδιάστατος δέκτης των πληροφοριών που του παρέχουν τα Μ.Μ.Ε²⁷.
9. Η νέα αποϊδεολογικοποιημένη μορφή των κομμάτων, τα καθιστά αδιάφορα για τους ενσυνείδητους ενεργούς πολίτες και περιστασιακά

²⁵ Colin Crouch, Μεταδημοκρατία, Εκδ. Εκκρεμές, Αθήνα 2006, σελ. 94.

²⁶ Colin Crouch, ο.π. σελ. 105, 159-160 και 167.

²⁷ Colin Crouch, ο.π. σελ. 114.

χρήσιμα μόνο στα δίκτυα των πελατειακών σχέσεων που έχουν δημιουργήσει, μέσω της νομής της εξουσίας που διαθέτουν. Η ανυπαρξία κοινωνικής βάσης, τα καθιστά ευάλωτα σε επιχειρηματικά συμφέροντα και εφήμερα, ως προς τη διαχρονικότητα της παρουσίας τους και του μεγέθους της κοινωνικής και κοινοβουλευτικής τους απήχησης, στο πολιτικό σύστημα²⁸.

10. Οι αρχές του δικαίου καταστρατηγούνται επειδή υποτάσσονται στις αρχές των επιχειρήσεων²⁹.

1.6. Μεταδημοκρατία ή Αποδημοκρατικοποίηση;

Οι καταστάσεις που συντελούνται στο κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό γίνεσθαι και ορίζουν τη μεταδημοκρατία θα μπορούσε να θεωρήσει κανείς ότι βρίσκουν κοινά σημεία αναφοράς και στον τρόπο που ο Tilly διαμορφώνει τη θεωρία του περί εκδημοκρατισμού και αποδημοκρατικοποίησης.

Εν προκειμένω, ο Crouch τοποθετεί την πολιτική ζωή σε μια κλίμακα που έχει τη μεταδημοκρατία στο ένα άκρο και το ιδεατό πρότυπο της δημοκρατίας στο άλλο. Κατ' αντιστοιχία, ο Tilly δημιουργεί τη δική του κλίμακα αξιολόγησης, προσθέτοντας μια ακόμα παράμετρο, αυτή της κρατικής ικανότητας, η οποία όμως και στην κατά Crouch θεώρηση διαδραματίζει σημαίνοντα ρόλο στην εξήγηση του μεταδημοκρατικού φαινομένου.

Και στη μια και στην άλλη περίπτωση η ροπή προς τη μεταδημοκρατία ή την αποδημοκρατικοποίηση επηρεάζεται από την ικανότητα του κράτους, σε όλες τις εκφάνσεις του (κυβερνητική, νομοθετική, δικαστική εξουσία), να διασφαλίζει την κοινωνική πρόνοια και δικαιοσύνη, τις ίσες ευκαιρίες για όλους, κ.ά.

²⁸ Colin Crouch, *Μεταδημοκρατία*, Εκδ. Εκκρεμές, Αθήνα 2006, σελ. 130.

²⁹ Colin Crouch, ο.π. σελ. 157.

Προσπαθώντας να συσχετίσουμε ένα προς ένα τα κριτήρια του Tilly με τα παραδείγματα του Crouch, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε τα εξής:

- Σε ό,τι αφορά στα θέματα ευρύτητας, αν περιοριστούμε μόνο στο κριτήριο του ποσοστού απονομής των πολιτικών δικαιωμάτων, τότε δεν μπορούμε να εξάγουμε συμπεράσματα, καθ' ότι, αναφερόμενοι σε δομημένες δημοκρατίες, το στοιχείο αυτό είναι ανεπαρκές. Αν όμως αξιολογήσουμε ποιοί πραγματικά και με ποίο τρόπο έχουν τη δυνατότητα να συμμετέχουν με ευοίωνες προοπτικές σε μια εκλογική διαδικασία, με βάση τον οικονομικό τους προϋπολογισμό και την αντιμετώπιση που θα τύχουν από τα Μ.Μ.Ε. σε ένα πολιτικό περιβάλλον, στο οποίο υπεισέρχονται εξωγενείς παράγοντες που επηρεάζουν την έκβαση της εκλογής, τότε θα μπορούσαμε να αξιολογήσουμε την ποιότητα της δημοκρατίας ενός κράτους.
- Σχετικά με την παράμετρο της ισοτιμίας, ένα ασφαλές κριτήριο θα μπορούσε να είναι η δημοσιονομική πολιτική και η στάση της πολιτείας ανάμεσα στις μεγάλες πολυεθνικές που τυχόν εδράζονται στην επικράτειά της ή γενικότερα στα μεγάλα επιχειρηματικά κεφάλαια, σε σχέση με την αντιμετώπιση γηγενών μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων.
- Τα θέματα ασφάλειας, στην εποχή του θρησκευτικού φονταμενταλισμού, γενούν ανασφάλεια στους πολίτες, όχι τόσο λόγω της διασποράς των «μοναχικών λύκων», όσο κυρίως λόγω της παγιωμένης αντίληψης των πολιτών ότι η καθημερινότητα όλων μας βρίσκεται υπό το μάτι του «μεγάλου αδερφού». Κι αν σε αυτό προσθέσουμε και την έξαρση της εγκληματικότητας, ως απόρροια των μεγάλων κοινωνικών ανισοτήτων και της καταστάσεως ανέχειας που βιώνουν όλο και μεγαλύτερα τμήματα πληθυσμού των δυτικών κοινωνιών,

καθίσταται σαφές ότι μάλλον οι δυτικές δημοκρατίες βρίσκονται σε φάση αξιακής υποβάθμισης.

- Η αμοιβαία δεσμευτική διαβούλευση υπόκειται στη διάθεση των κυβερνώντων να εισακούσουν τις θέσεις ομάδων συμφερόντων, άλλων πολιτικών φορέων, κλπ και να συνορθώσουν τυχόν πτυχές των εφαρμοζόμενων πολιτικών στην κατεύθυνση της βελτιστοποίησής τους. Από το βαθμό της δεκτικότητας στην τεκμηριωμένη διαφορετική άποψη, της ικανότητας για σύνθεση, της «μεγαλοψυχίας» για άρση μιας λάθος πολιτικής απόφασης και του βαθμού διασφάλισης της ίσης πρόσβασης στο πεδίο των διαβουλεύσεων σε κάθε ενδιαφερόμενο, κρίνεται ο βαθμός προσομοίωσης στα δημοκρατικά ιδεώδη.
- Στις σύγχρονες δημοκρατίες υπάρχουν πολλές εκφάνσεις δικτύων εμπιστοσύνης με χαρακτηριστικά πολιτισμικά, εργασιακά, επιστημονικά, επιχειρηματικά, ιδεολογικά, κ.ά. Ανάλογα με το σκοπό της ίδρυσής τους διαδραματίζουν και διαφορετικό ρόλο στην κοινωνική διαβούλευση. Λόγω του ρόλου τους, αποτελούν μια βασική γέφυρα επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης των πολιτών-μελών τους με την εξουσία. Η διασφάλιση της διακριτότητας των ρόλων και η εξάλειψη στεγανών στην επικοινωνία των δύο μερών, καθιστά τα δίκτυα εμπιστοσύνης πυλώνες του πολιτεύματος και συμμετόχα στην εύρυθμη και αποτελεσματική λειτουργία του κράτους. Όσο οι σχέσεις των δυο μερών διαμορφώνονται σε ένα υγιές πλαίσιο διαφάνειας και συνεργασίας, όσο το αποτέλεσμα των διαβουλεύσεων είναι τεκμηριωμένο, τόσο διευρύνεται η αξιοπιστία των κυβερνώντων στην κοινωνική βάση.
- Σε ότι αφορά στην άμβλυνση των κοινωνικών ανισοτήτων, αρκεί ένα στοιχείο για την τοποθέτηση ενός κράτους στην «κλίμακα της δημοκρατικότητας», κι αυτό είναι η διευκόλυνση της

ανοδικής κοινωνικής κινητικότητας. Διασφαλίζει η κρατική εξουσία ότι κάθε πολίτης της θα έχει τις ίδιες διευκολύνσεις πρόσβασης στους πόρους (εκπαίδευση, δεδομένα πληροφόρησης για τον επαγγελματικό ή επιχειρηματικό προσανατολισμό, χρηματοδοτικά προϊόντα, κ.ά.) που θα του επιτρέψουν να διεκδικήσει επί ίσοις όροις ένα καλύτερο αύριο για τον εαυτό του και την οικογένειά του ή δημιουργεί τεχνητές προσχώσεις για την εξυπηρέτηση των ημετέρων;

- Τα αυτόνομα κέντρα εξουσίας, αποτελούν βασικό παράγοντα αλλοίωσης των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων του πολιτεύματος. Η δράση τους επαφίεται αποκλειστικά στην διάθεση εκάστης κυβέρνησης να υλοποιήσει τον συνταγματικό της ρόλο υπηρετώντας το λαό και όχι ιδιοτελή συμφέροντα που στις περισσότερες των περιπτώσεων συγκρούονται με τα συμφέροντα του κοινωνικού συνόλου. Όσο περισσότερα αποδυναμώνονται τα παράκεντρα εξουσίας, τόσο ενισχύεται ο εκδημοκρατισμός μιας κοινωνίας.

Κατόπιν όλων αυτών των παραδειγμάτων και με δεδομένα:

- ✓ Την περιγραφή του Crouch για τη «δημοκρατική στιγμή», την οποία ορίζει ως εκείνη τη χρονική περίοδο όπου όλοι οι παράγοντες που επηρεάζουν το βαθμό εκδημοκρατισμού ενός κράτους συμβάλουν είτε με το αγωνιστικό τους φρόνημα (κοινωνικές δυνάμεις-πολιτικά υποκείμενα), είτε με την παθητική τους στάση (επιχειρηματικές ολιγαρχίες-άρχουσα τάξη) στην εμπέδωση της δημοκρατίας.
- ✓ Το γεγονός ότι η μεταδημοκρατία βρίσκει εφαρμογή σε κράτη με ήδη εδραιωμένο το δημοκρατικό πολίτευμα.

Και

- ✓ Την πεποίθηση ό,τι, αναγνωρίζοντας ότι βρισκόμαστε σε μία δημοκρατία, μπορούμε είτε να κινηθούμε προς την βελτιστοποίηση-περαιτέρω ωρίμανσή της, κατά τα ιδεατά πρότυπα, είτε προς την αλλοίωση των χαρακτηριστικών της.

Θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε, ότι η μεταδημοκρατία επί της ουσίας δεν είναι μια κατάσταση, αλλά το χρονικό σημείο-ορόσημο, που σταματάει η ωρίμανση και εκκινούν οι εκπτώσεις επί των ήδη εμπεδωμένων και κατακτημένων, μέσω κοινωνικών διεκδικήσεων, δημοκρατικών αρχών και αξιών. Για εκείνη δηλαδή τη χρονική στιγμή όπου ξεκινάει η αποδημοκρατικοποίηση και η κατάσταση χαρακτηρίζεται μη αναστρέψιμη ως προς την επανάκαμψη στα πρότερα δημοκρατικά βιωματικά πρότυπα.

Γιατί ακόμα και αν η μεταδημοκρατία μπορούσε να παρομοιασθεί με το «κουτί της Πανδώρας», αμπαλαρισμένο με περιτύλιγμα δημοκρατίας, κανείς δεν μπορεί να διασφαλίσει ό,τι η χρονική εξέλιξη των πραγμάτων δεν μπορεί να οδηγήσει σε ακόμα λιγότερη κι απ' αυτή δημοκρατία.

Συνεπώς, επειδή κάθε κράτος του σύγχρονου δυτικού κόσμου έχει βιώσει διαφορετικές χρονικές περιόδους εμπεδωμένης και αδιάλειπτης δημοκρατίας και με διαφορετικά πρότυπα, είναι ασφαλέστερο να κρίνεται με γνώμονα το αν προάγει τον περαιτέρω εκδημοκρατισμό ή ρέπει προς την αποδημοκρατικοποίηση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2:

Γ' ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

2.1. Εισαγωγή

Γεγονός αδιαμφισβήτητο είναι ότι η Ελλάδα, από το 1974 μέχρι σήμερα, βιώνει την πιο μακρά περίοδο δημοκρατικής ομαλότητας (Α' Δημοκρατία 1822-1832 και Β' Δημοκρατία 1924-1935), με εναλλαγή τριών, διαφορετικής ιδεολογικής προέλευσης, κομμάτων στην εξουσία, κατά μόνας ή σε συνασπισμό δυνάμεων, καθ' ότι στην πάροδο του χρόνου έχουν συντελεσθεί 17 εναλλαγές πρωθυπουργών (μαζί με τους υπηρεσιακούς), ενώ από το 2012 μέχρι σήμερα, η χώρα έχει εισέλθει, με βάση την εκλογική βούληση των πολιτών, στον «αστερισμό» των συμμαχικών κυβερνήσεων.

Η «υγεία» όμως του πολιτεύματος δεν μπορεί να κριθεί στην ολότητά της, αλλά με βάση τα δεδομένα, εγχώρια και εξωγενή, της εκάστοτε εποχής, εξετάζοντας τις παραμέτρους που αναλύθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο.

Από τα δεδομένα που θα προκύψουν, θα κριθεί αν σήμερα βρισκόμαστε στην Ελλάδα σε φάση περαιτέρω εκδημοκρατισμού ή αποδημοκρατικοποίησης και αν οι καταστάσεις προσομοιάζουν με αυτό που ο Colin Crouch ορίζει ως μεταδημοκρατία.

2.2. Η πολυπαραμετρική αξιολόγηση της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας

2.2.1. Η λειτουργία της νομοθετικής εξουσίας

Αξιολογώντας τη νομοθετική εξουσία θα εστιάσουμε σε δύο παράγοντες. Ο πρώτος είναι το κομματικό σύστημα, καθ' ό,τι αυτό είναι αιμοδότης του κοινοβουλευτικού σώματος και βασικός παράγοντας της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας και ο δεύτερος αυτό καθ' αυτό το σώμα

της Βουλής των Ελλήνων, ως προς τον τρόπο που νομοθετεί και το βαθμό παρέμβασής του στη διακυβέρνηση της χώρας.

Το κομματικό σύστημα

Τα κόμματα αποτελούν τον αγωγό διασύνδεσης και αλληλεπίδρασης της κοινωνίας με την εκάστοτε κυβέρνηση. Απηχούν τις ανάγκες και τα αιτήματα των πολιτών, τους οποίους και αντιπροσωπεύουν. Για το λόγο αυτό οφείλουν να έχουν διακριτό ιδεολογικό πρόσημο και ταξικά χαρακτηριστικά, έτσι ώστε ο κάθε πολίτης να έχει πολυδιάστατη επιλογή ψήφου, με όρους ουσιαστικής πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής αντιπροσώπευσης. Στον τομέα αυτό, τουλάχιστον σε επίπεδο ιδρυτικών διακηρύξεων, το κομματικό σύστημα της Ελλάδος διακρίνεται από πλουραλισμό, καθ' ότι περιλαμβάνει κόμματα από όλο το φάσμα των ιδεολογιών τόσο στο χώρο της δεξιάς (ακροδεξιά, φιλελεύθερη ή λαϊκή δεξιά), όσο και στο χώρο της αριστεράς (σοσιαλδημοκρατία, κομμουνιστογενής ή κομμουνιστική αριστερά), ενώ υπάρχουν και πολιτικά υποκείμενα με θεματικά χαρακτηριστικά, όπως οι οικολόγοι πράσινοι, κ.ά.

Η πρώτη διακυβερνητική περίοδος περιελάμβανε κόμματα ελίτ (Νέα Δημοκρατία, Ένωση Κέντρου), όσο και κόμματα μαζών (ΚΚΕ, ΠΑΣΟΚ), ενώ στην πορεία του χρόνου ακόμα και η Νέα Δημοκρατία υιοθέτησε το μοντέλο του κόμματος μαζών και εμβάθυνε την οργανωτική της διάρθρωση στην κοινωνία.

Απ' το 1974 μέχρι το 1981 οι διαφορές ανάμεσα στους κυριάρχους σχηματισμούς ήταν εμφανείς και συνέχισαν να υφίστανται μέχρι και τις παρυφές του 1996. Συνίσταντο σε κρίσιμες διαφοροποιήσεις ως προς τα πολιτικά προτάγματα που έθετε εκάστη πολιτική δύναμη όπου, σε ό,τι αφορά στη Νέα Δημοκρατία έθεταν στο επίκεντρο υλιστικούς στόχους (οικονομία, επιχειρηματικότητα), εν αντιθέσει με το ΠΑΣΟΚ, όπου οι στόχοι είχαν ανθρωποκεντρικά χαρακτηριστικά (κοινωνική δικαιοσύνη, δημιουργία μεσαίας τάξης).

Στην πορεία του χρόνου, όταν και βασικό διακύβευμα των κυρίαρχων δυνάμεων κατέστη η ένταξη στο σκληρό πυρήνα της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (Ο.Ν.Ε.), άρχισε να «θολώνει» η εικόνα των διαφορών, οι προγραμματικοί λόγοι λειτούργησαν ως συγκοινωνούντα δοχεία μεταξύ των κομματικών σχηματισμών και πλέον η εκλογική αξιολόγηση πέρασε από τη σφαίρα της ιδεολογικοπολιτικής διαμάχης σ' αυτή της κυβερνητικής καταλληλότητας.

Είναι η εποχή που οι έρευνες κοινής γνώμης πέραν των δεικτών της πρόθεσης ψήφου, εγκαινιάζουν και το ερώτημα περί «πρωθυπουργικής καταλληλότητας». Είναι γεγονός ότι τα κόμματα διαχρονικά στην Ελλάδα είχαν αρχηγοκεντρικά χαρακτηριστικά με ιδεολογικό όμως πρόσημο, αλλά από το 1996 και μετά αρχίζουν να αποκτούν προσωποκεντρικά χαρακτηριστικά, δίνοντας έμφαση στα πρόσωπα που ηγούνται και θέτοντας σε δεύτερη μοίρα τον προγραμματικό λόγο, ίσως γιατί πλέον οι στόχοι των κυρίαρχων δυνάμεων έχουν υψηλό βαθμό ταύτισης και διαφέρουν μόνο στις «διαδρομές» που προκρίνουν για την υλοποίησή τους.

Παρά την εξέλιξη αυτή, ο ρόλος της κομματικής βάσης παραμένει ισχυρός μέχρι και το 2004 και αυτό διαπιστώνεται τόσο σε επίπεδο επηρεασμού των εσωκομματικών εξελίξεων, όσο και στην αναμόρφωση ή ακόμα και ανατροπή κυβερνητικών πολιτικών.

Στο σημείο αυτό, προς επιβεβαίωση των προαναφερομένων, μπορούμε να παραθέσουμε την περίπτωση της διαδοχής του Ανδρέα Παπανδρέου τον Ιούνιο του 1996, όπου στη διαμάχη, του τότε ηγετικού πυρήνα που στήριζε τον Άκη Τσοχατζόπουλο, με την κομματική βάση που στήριξε τον Κώστα Σημίτη, επικράτησε η δεύτερη, αλλά και στις περιπτώσεις των επιχειρούμενων μεταρρυθμίσεων στα εργασιακά και στο ασφαλιστικό (2^η περίοδος διακυβέρνησης Σημίτη), όπου οι αντιδράσεις κυρίως της ΠΑΣΚΕ οδήγησαν σε ένα άχρωμο & άνευρο νομοθέτημα σε ό,τι αφορά στο πρώτο και στην ακύρωση της νομοθετικής πρωτοβουλίας, που συνοδεύτηκε με την εξώθηση σε παραίτηση του τότε υπουργού Τάσου Γιαννίτση, σε ό,τι αφορά στο δεύτερο.

Το τέλος της συνεκτικότητας και η αρχή της δομικής αποσάθρωσης των κυρίαρχων κομματικών σχηματισμών της μεταπολίτευσης (ΠΑΣΟΚ και Νέας Δημοκρατίας) συνετελέσθη με την υιοθέτηση του μοντέλου εκλογής αρχηγού από τη βάση (Φεβρουάριος 2004 για το ΠΑΣΟΚ και Νοέμβριος 2009 για τη Νέα Δημοκρατία)³⁰.

Η μετάβαση απ' το αρχηγοκεντρικό κόμμα με θεσμικά χαρακτηριστικά και συλλογικές διαδικασίες, στο αμιγώς αρχηγικό, σε συνάρτηση και με τις κοινωνικές-οικονομικές και πολιτικές συνθήκες που διαμορφώθηκαν τα τελευταία χρόνια, λειτούργησαν απωθητικά για τους πολίτες και κατέστησαν τα κόμματα από μαζικά, σε κόμματα «κελύφη» στα οποία αποκλειστικό λόγο και ρόλο έχουν οι αρχηγοί τους και μια μικρή στελεχιακή ομάδα περί αυτών.

Δύο πρόσφατα, χαρακτηριστικά παραδείγματα για τον στρεβλό και αντιδημοκρατικό τρόπο που λειτουργούν σήμερα τα κόμματα είναι:

- ✓ Η στιγμή όπου ο πρωθυπουργός Αλέξης Τσίπρας, απευθυνόμενος στο σώμα του 2^{ου} συνεδρίου του ΣΥΡΙΖΑ, το οποίο είχε ψηφίσει ενάντια στην εισήγησή του, ζήτησε επανάληψη της ψηφοφορίας λέγοντας «Αν καταλαβαίνετε τι ψηφίζετε καλώς. Αλλά αν δεν καταλαβαίνετε, τότε υπάρχει θέμα γιατί ψηφίσατε ενάντια στην εισήγησή μου»³¹.
- ✓ Η αντικαταστατική κατάργηση των θεσμικών οργάνων του ΠΑΣΟΚ από την κα Φώφη Γεννηματά τον Απρίλιο του 2017, επειδή το σώμα

³⁰ Η αναφορά στα δύο αυτά κόμματα εξουσίας γίνεται γιατί σε ό,τι αφορά στο κόμμα του ΣΥΡΙΖΑ, αυτό, παρά την κοινωνική του επιρροή, ουδέποτε μέχρι σήμερα έχει κατορθώσει να συσπειρώσει στις τάξεις του κομματικά μέλη (Σύμφωνα με τα στοιχεία του κόμματος, οι συμμετέχοντες στις προσυνεδριακές διαδικασίες για το συνέδριο του 2016, ανήλθαν περίπου στους 30000 πολίτες, Πηγή: Διαδικτυακός Τόπος ΣΥΡΙΖΑ: <https://www.syriza.gr/>).

³¹ Πηγή: Ειδησεογραφικός Διαδικτυακός Τόπος i efimerida (17/10/2016):

<https://www.iefimerida.gr/news/294926/synedrio-syriza-i-stigmi-poy-o-tsipras-ekneyrismenos-zita-epanalipsi-psifoforias-vinteo>.

της Κεντρικής Επιτροπής, στην 7^η σύνοδό της, καταψήφισε, κατά πλειοψηφία, την εισήγηση της Προέδρου³².

Κατόπιν των ανωτέρω, δεν είναι τυχαίο ότι στο μεν ΠΑΣΟΚ από τους 1.017.085 πολίτες που ψήφισαν στην εκλογή αρχηγού το 2004, οδηγηθήκαμε στους 52.388 το 2015³³, ενώ αντίστοιχα στη Νέα Δημοκρατία από τους 782.136 πολίτες του 2009, καταλήξαμε στους 404.078 το 2015³⁴.

Στην εξέλιξη αυτή συνετέλεσε και η ραγδαία απαξίωση του κύρους των κομμάτων στη συνείδηση των πολιτών.

Η αλλαγή της στάσης των πολιτών έναντι των κομμάτων διαπιστώνεται πρώτη φορά στο Ευρωβαρόμετρο την περίοδο 1988-1990. Πρόκειται για την περίοδο όπου στην Ελλάδα κυριαρχεί η αντιπολιτική ρητορεία εμπλουτισμένη με μεγάλες δόσεις αίολων συκοφαντιών και δαιμονοποίησης των πολιτικών αντιπάλων. Η εξέλιξη αυτή δεν έπληξε μόνο όσους στοχοποιήθηκαν, αλλά συνολικότερα το πολιτικό σύστημα, το οποίο, με ένα μικρό διάλειμμα την περίοδο της επίτευξης του στόχου της Ο.Ν.Ε., «απολαμβάνει» τη δυσπιστία του 80% του κοινωνικού συνόλου³⁵.

Η εξέλιξη αυτή που, πέραν της συνείδησης των πολιτών, τείνει από το 2004 και μετά να παγιωθεί στην πολιτική καθημερινότητα, αποτελεί ένα ξεκάθαρο δείγμα αίτιου που συμβάλει στη μεταδημοκρατική μετάβαση.

Το Κοινοβούλιο

Σίγουρα, παράγοντας δυσπιστίας έναντι του κομματικού συστήματος είναι και η απόκλιση που έχει παρατηρηθεί, στις περισσότερες των περιπτώσεων, ανάμεσα στις προεκλογικές εξαγγελίες των κομμάτων και στις μετέπειτα ασκούμενες πολιτικές. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι οι πολίτες, στις λίγες

³² Πηγή: Εφημερίδα των Συντακτών, Αριθμός φύλλου 1312, Ημερομηνία 26/04/2017.

³³ Πηγή: Διαδικτυακός Τόπος ΠΑΣΟΚ: <http://www.pasok.gr/>.

³⁴ Πηγή: Διαδικτυακός Τόπος Νέας Δημοκρατίας: <https://nd.gr/>.

³⁵ Πηγή: Διαδικτυακός Τόπος Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου

<http://www.europarl.europa.eu/at-your-service/el/be-heard/eurobarometer>.

περιπτώσεις που διαπίστωσαν έστω και την ελάχιστη σύμπτωση προεκλογικών λόγων και κυβερνητικών έργων (Νέα Δημοκρατία 1974 & 1977, ΠΑΣΟΚ 1981 & 1985, ΠΑΣΟΚ 1996 & 2000) έδωσαν ψήφο εμπιστοσύνης στις κυβερνήσεις, ανανεώνοντας τη θητεία τους.

Ο βαθμός συνέπειας όμως των προγραμματικών λόγων σε σχέση με την κυβερνητική πραγματικότητα επαφίεται στο σώμα της Βουλής των Ελλήνων που έχει τη νομοθετική και την ελεγκτική εξουσία για να διατηρεί την εκάστοτε κυβέρνηση στη ρότα της συνέπειας, της αποτελεσματικότητας και της αξιοπιστίας.

Η Ελληνική Βουλή, τα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης, συγκροτήθηκε κατά κύριο λόγο από πολιτικούς της γενιάς του 1-1-4 και του αντιδικτατορικού αγώνα απ' τη μια και από δημοκρατικά στελέχη της συντηρητικής παράταξης από την άλλη. Ως εκ τούτου, λόγω και των πολιτικών και κοινωνικών διεργασιών που συντελούντο εκείνη την εποχή, απολάμβανε του κύρους και της εμπιστοσύνης της ελληνικής κοινωνίας.

Μέχρι και το 2007³⁶, σύμφωνα με τα ετήσια στοιχεία του Ευρωβαρομέτρου, η πλειονότητα των πολιτών είχε θετική άποψη για το κοινοβουλευτικό σώμα, γεγονός που ανετράπη από το 2008³⁷, και πλέον σήμερα ακολουθεί την απαξίωση του κομματικού συστήματος.

Είναι γεγονός, ότι η Βουλή των Ελλήνων δεν μπόρεσε μεταπολιτευτικά να διαδραματίσει τον συνταγματικό της ρόλο. Στο όνομα της «κομματικής νομιμοφροσύνης» οι βουλευτές εκάστου κομματικού φορέα πειθαρχούσαν στις ηγεσίες τους και έτσι το ενδιαφέρον στις κοινοβουλευτικές διαμάχες περιοριζόταν σε λεκτικούς βερμπαλισμούς και στις παρουσίες των αρχηγών των κομμάτων.

³⁶ Πηγή: Διαδικτυακός Τόπος Ευρωπαϊκής Ένωσης:

http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/eb/eb68/eb68_el_nat.pdf.

³⁷ Πηγή: Διαδικτυακός Τόπος Ευρωπαϊκής Ένωσης:

http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/eb/eb69/eb69_el_nat.pdf.

Ειδικότερα τα τελευταία χρόνια, τα φαινόμενα δημοσιοποίησης, σε μια έξαρση ειλικρίνειας από μέρους κοινοβουλευτικών στελεχών, της αδυναμίας ανάγνωσης και αξιολόγησης νομοθετημάτων που επηρέασαν και επηρεάζουν δραστικά τη ζωή των Ελλήνων πολιτών, σε συνδυασμό με τη διεξαγωγή σε ασφυκτικά χρονικά πλαίσια κρίσιμων κοινοβουλευτικών συζητήσεων και την αναγωγή σε κυρίαρχη διαδικασία αυτή της θέσπισης των πράξεων νομοθετικού περιεχομένου (Από το 2009 έως και το 2015 είχαν θεσπισθεί 82 πράξεις νομοθετικού περιεχομένου)³⁸, συνέβαλαν στην πλήρη απαξίωση του κοινοβουλευτικού θεσμού.

Αν σε όλα αυτά προσμετρήσουμε και την παγιωμένη αίσθηση ή και πραγματικότητα, ότι η ένταξη μας στους διακυβερνητικούς θεσμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης, παρακάμπτει, σε μεγάλο βαθμό, το θεσμό του κοινοβουλίου, του οποίου η γνώμη έχει εθιμοτυπικό πλέον χαρακτήρα, μπορεί να κατανοήσει κανείς γιατί τα κοινοβουλευτικά έδρανα στην καθημερινότητα είναι άδεια και γιατί το ενδιαφέρον των πολιτών διαρκώς ατονεί.

Η απαξίωση αυτή, που δεν κατέστη δυνατόν να ανατραπεί τα τελευταία χρόνια με την ριζοσπαστική ανανέωση της σύνθεσης του ελληνικού κοινοβουλίου³⁹ και την εμφανική ανασύνθεση του εκλογικού χάρτη με την αναδιάταξη των πολιτικών δυνάμεων μετά το 2012, τείνει να μετατρέψει το μεταδημοκρατικό αυτό σύμπτωμα σε παγιωμένη κατάσταση υποχώρησης των δημοκρατικών θεσμών.

³⁸ Πηγή: Ειδησεογραφικός Διαδικτυακός Τόπος The Caller (06/01/2016):

<https://thecaller.gr/politiki/39324-kyvernoun-mono-me-pnp-o-syriza-exei-ferei-34-se-enan-xrono-oses-diladi-i-nd-se-3/>.

³⁹ Μανίνα Κακεπάκη, Υπάρχει πολιτική χωρίς επαγγελματίες πολιτικούς;, Το πολιτικό πορτραίτο της Ελλάδας. Κρίση και αποδόμηση του πολιτικού, Επίμ. Νίκος Γεωργαράκης-Νίκος Δεμερτζής, Εκδ. Gutenberg-EKKE, Αθήνα 2015, σελ. 177.

2.2.2. Η λειτουργία της εκτελεστικής εξουσίας

Στην εκτελεστική εξουσία περιλαμβάνουμε τη δημόσια διοίκηση που έχει χαρακτηριστικά μονιμότητας και την εκάστοτε κυβέρνηση.

Η δημόσια διοίκηση

Η δημόσια διοίκηση αποτέλεσε διαχρονικά την «ιερή αγελάδα» του πολιτικού συστήματος, το οποίο την αντιμετώπιζε, όχι ως ένα παράγοντα σταθερότητας για τη θωράκιση και ανάπτυξη του κράτους, αλλά ως μια διέξοδο εκπλήρωσης των πελατειακών του υποσχέσεων.

Η έλευση του Κωνσταντίνου Καραμανλή το 1974, επέφερε δραστική επέκταση του δημοσίου τομέα τόσο μέσω της πραγματοποίησης αλληπάλλληλων κρατικοποιήσεων, όσο και μέσω της ίδρυσης νέων κρατικών επιχειρηματικών φορέων που θα αναλάμβαναν την ευθύνη ανάπτυξης βασικών βιομηχανικών κλάδων.

Το ΠΑΣΟΚ, στο πλαίσιο της ιδεολογικής του συνέπειας, εφήρμοσε πολιτικές που χαρακτηρίζονταν από έντονα στοιχεία κρατικού παρεμβατισμού και ενίσχυσης του ρόλου του δημοσίου στην επιχειρηματική δραστηριότητα. Το πρόβλημα στις επιλογές αυτές δεν διαπιστωνόταν τόσο στη δομική οργάνωση των δημοσίων φορέων, όσο στη στελέχωση αυτών. Συγκεκριμένα, η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ, ιδιαίτερα την πρώτη τετραετία (1981-1985), αισθανόμενη την κοινωνική πίεση για την ανάγκη ενσωμάτωσης στη δημόσια διοίκηση των τμημάτων της κοινωνίας που τις προηγούμενες δεκαετίες, με μόνο «μειονέκτημα» τα πολιτικά τους φρονήματα, «τίθεντο εκτός νυμφώνος», προχώρησε άκριτα και αλόγιστα σε προσλήψεις, χωρίς, στην πλειονότητα των περιπτώσεων, να προβεί σε αξιολόγηση των ικανοτήτων και διαπίστωση των αναγκών που εν τοις πράγμασι είχε ανάγκη, για την εύρυθμη λειτουργία του, το Δημόσιο.

Έπρεπε να φτάσουμε στο 1994 και στην ψήφιση του νόμου 2190 (νόμος Πεπονής) για να διαμορφωθούν οι ικανές και αναγκαίες συνθήκες για την επιβολή της αξιοκρατίας και της αιτιολογημένης αναγκαιότητας των

προσλήψεων στο δημόσιο. Η εξέλιξη αυτή αποτέλεσε μια παρένθεση, αφού ακολούθησε «Αρμαγεδδών», ανεξέλεγκτων προσλήψεων που έφτασε τον αριθμό των 865000 την περίοδο 2004-2009⁴⁰.

Η απογραφή των δημοσίων υπαλλήλων που επεβλήθη ως μνημονιακή υποχρέωση το 2010 και η ενθάρρυνση στην κινητικότητα, μικρά αποτελέσματα είχε ως προς την ενίσχυση της αποτελεσματικότητας του δημόσιου και ευρύτερου δημόσιου τομέα, ενώ και η αξιολόγηση των δημοσίων υπαλλήλων, που θα έδινε κίνητρο βελτίωσης της απόδοσης των δημοσίων λειτουργών και θα συνέβαλε στην ανατροπή της παγιωμένης ισοπεδωτικής αντίληψης περί «ανίκανων και αδιάφορων εργαζομένων στο δημόσιο», βάλτωσε στην πολιτική αναποτελεσματικότητα και στη μικροσυντεχνιακή σκοπιμότητα.

Στην πραγματικότητα το μεγάλο πρόβλημα του δημοσίου έγκειται σε τρία καίρια χαρακτηριστικά της δημόσιας διοίκησης, όπως τα απαριθμεί στο βιβλίο του «Κράτος και ομάδες συμφερόντων» ο καθηγητής του Παντείου Πανεπιστημίου κ. Χρυσάφης Ιορδάνογλου. Ως τέτοια αναφέρει⁴¹:

1. Η ελληνική δημόσια διοίκηση δεν είναι δομημένη στη βάση της παραγωγής αποτελεσμάτων. Είναι δομημένη για να τηρεί τις προβλεπόμενες από τους νόμους και τους κανονισμούς διαδικασίες.
2. Δεν υπάρχει σαφής επιμερισμός της ευθύνης ως προς το ποιος αναλαμβάνει την κάθε αποστολή.
3. Ο μηχανισμός κινήτρων και κυρώσεων στο δημόσιο τομέα είναι εξαιρετικά χαλαρός. Οι αποδοχές, οι εξελίξεις και οι μεταθέσεις είναι

⁴⁰ Πηγή: Ειδησεογραφικός Διαδικτυακός Τόπος της εφημερίδας ΤΑ ΝΕΑ:

<https://www.tanea.gr/2013/07/05/politics/865-000-galazies-proslipseis-me-ti-boyla-paylopyloy/>.

⁴¹ Χρυσάφης Ιορδάνογλου, Κράτος και ομάδες συμφερόντων. Μια κριτική της παραδεδεγμένης σοφίας, Εκδ. Πόλις, Αθήνα 2013, σελ. 24-25.

στην ουσία αποσυνδεδεμένες από κάθε έννοια απόδοσης του υπαλλήλου.

Αυτή είναι μια μεγάλη πραγματικότητα, η οποία εκπορεύεται από την σταδιακή μετατόπιση του ρόλου του δημοσίου σε αυτή του κομπάρσου της δημόσιας ζωής και των αναπτυξιακών πολιτικών, με παράλληλη ενίσχυση του ρόλου του ιδιωτικού τομέα.

Και αυτή την κατάσταση την ενίσχυσε ακόμα περισσότερο η «μεταρρύθμιση» που επεβλήθη δια των μνημονιακών μας υποχρεώσεων, η οποία παρότι θεωρητικά εστίασε στον εξορθολογισμό της λειτουργίας των φορέων του δημόσιου και ευρύτερου δημόσιου τομέα μέσω της αλλαγής των οργανογραμμάτων, της ανακατανομής του στελεχιακού δυναμικού και της απόπειρας εφαρμογής αξιολογικών κριτηρίων για την ενίσχυση της αποδοτικότητας των υπαλλήλων, στην πραγματικότητα επικεντρώθηκε αποκλειστικά και μόνο στον άμεσο περιορισμό του μεγέθους του δημόσιου και ευρύτερου δημόσιου τομέα και όχι στην επιχειρησιακή του ικανότητα και στην αποδοτικότητα του κράτους⁴².

Η ραγδαία μετατόπιση που συνετελέσθη την τελευταία εικοσαετία, η οποία καταρχήν (μετά το 1991) έλαβε τη μορφή της ίδρυσης φορέων του ευρύτερου δημοσίου τομέα, κατά τα πρότυπα της ιδιωτικής πρωτοβουλίας (π.χ. ΕΡΓΑ ΟΣΕ Α.Ε., Κτηματολόγιο Α.Ε., ΑΤΤΙΚΟ ΜΕΤΡΟ Α.Ε., κ.ά.) ή της μετοχοποίησης Δημοσίων Επιχειρήσεων και Οργανισμών, που στην εξέλιξη της οδήγησε στην απεμπόληση του ρόλου του Δημοσίου ως στρατηγικού μετόχου, συνέβαλε σήμερα στην παγίωση μιας κατάστασης ενός κράτους «τροχονόμου» έρμαιου των βουλών ιδιωτικών συμφερόντων που, όπως είναι φυσικό, θέτουν τα κέρδη τους πάνω από το κοινωνικό όφελος. Πρόκειται δηλαδή για ένα ξεκάθαρο αποτέλεσμα του μεταδημοκρατικού παράδοξου.

⁴² Θεόδωρος Τσέκος, Διαρθρωτικές αλλαγές και διοικητική μεταρρύθμιση, Το πολιτικό πορτραίτο της Ελλάδας. Κρίση και αποδόμηση του πολιτικού, Επίμ. Νίκος Γεωργαράκης - Νίκος Δεμερτζής, Εκδ. Gutenberg-EKKE, Αθήνα 2015, σελ. 376.

Οι Ελληνικές Κυβερνήσεις

Σε ότι αφορά στις κυβερνήσεις που ανέλαβαν τις τύχες της χώρας, παρακολουθώντας την εξέλιξη της αξιοπιστίας τους μέσα από το ευρωβαρόμετρο, τις περιοδικές έρευνες κοινής γνώμης καθώς και τις μετέπειτα εκλογικές τους επιδόσεις, παρατηρούμε ότι συνάδουν με το βαθμό της αποτελεσματικότητάς τους και της εν γένει κοινωνικής τους αποδοχής.

Δεν είναι τυχαίο ότι, μετά την ένταξή μας στον σκληρό πυρήνα της Ο.Ν.Ε., τα επίπεδα εμπιστοσύνης των πολιτών προς την εκάστοτε κυβέρνηση βαίνουν διαρκώς μειούμενα και μετά το 2011 τείνουν να ταυτιστούν με αυτά των κομμάτων που σήμερα προσεγγίζουν το 90%⁴³.

Είναι γεγονός ότι διαχρονικά η κοινή γνώμη είχε μια σχετική ανοχή στο βαθμό της συμβατότητας των προγραμματικών λόγων και των κυβερνητικών έργων. Επικεντρωνόταν στην επίτευξη ή μη των μεγάλων εθνικών στόχων που έθεταν τα κόμματα και «ταραζόταν» όταν υπόκειτο σε οικονομικές θυσίες ή διαπίστωνε υποχώρηση του βιοτικού της επιπέδου.

Η οικονομική κρίση και η παντελής ανακολουθία λόγων και πράξεων που συνετελέσθη, ερήμην των πολιτών, από το 2010 μέχρι και σήμερα, οδήγησαν στην ολοκληρωτική απαξίωση του θεσμού της κυβέρνησης. Δεν είναι τυχαίο ότι, ως βασικό αίτιο για την ύπαρξη και τη διαιώνιση της κρίσης οι πολίτες, σε ποσοστό 98%, αναφέρουν την ανεπάρκεια των κυβερνήσεων⁴⁴.

Βλέποντας πλέον τα κυβερνητικά πεπραγμένα από ασφαλή χρονική απόσταση, τεκμαίρεται ότι η κυβέρνηση ΠΑΣΟΚ του 2009 «τιμωρήθηκε»

⁴³ Πηγή: Διαδικτυακός Τόπος Ευρωπαϊκής Ένωσης:

<http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/index#p=1&instruments=STANDARD>.

⁴⁴ Πηγή: Διαδικτυακός Τόπος διαΝΕΟσις:

https://www.dianeosis.org/research/greek_values/.

από τον ελληνικό λαό επειδή δεν αποτάθηκε σε αυτόν για να λάβει εκ νέου εντολή διακυβέρνησης, γνωστοποιώντας του τα δεδομένα που υπήρχαν και τις πολιτικές αποφάσεις που προτίθετο να λάβει.

Η συγκυβέρνηση Νέας Δημοκρατίας-ΠΑΣΟΚ-ΔΗΜ.ΑΡ. και μετέπειτα Νέας Δημοκρατίας-ΠΑΣΟΚ κατέστη θύμα των μαξιμαλιστικών θέσεων του Αντώνη Σαμαρά, τότε αρχηγού της Νέας Δημοκρατίας, περί ύπαρξης ενός διαφορετικού «μίγματος» πολιτικής.

Σήμερα η λαϊκή αγανάκτηση έγκειται στην αδυναμία της κυβέρνησης του Αλέξη Τσίπρα να διαχειρισθεί την κατάσταση με τους όρους και τις προϋποθέσεις που έθετε μέσω των προεκλογικών του εξαγγελιών, είτε αναφερόμαστε στον Ιανουάριο του 2015, είτε στο Σεπτέμβριο του ίδιου έτους.

Και βέβαια, για το θέμα που εξετάζουμε, δεν μπορούμε να παραβλέψουμε το δημοψήφισμα του 2015. Ανεξαρτήτως της διαδικασίας που ακολουθήθηκε, του χρόνου που διατέθηκε για την εκατέρωθεν ανάπτυξη επιχειρημάτων και των επιπτώσεων που μπορεί να είχε η υλοποίηση του αποτελέσματός του, δεν παύει να αποτελεί τη μέγιστη έμπρακτη απόδειξη αθέτησης της λαϊκής ετυμηγορίας.

Η διακυβέρνηση του ΣΥΡΙΖΑ αποτέλεσε τη «Λυδία λίθο» στην απέλπιδα προσπάθεια της κοινωνίας να αναζητήσει κάτι διαφορετικό στο σημερινό πολιτικό γίγνεσθαι. Η πλήρης ανακολουθία προεκλογικών λόγων και κυβερνητικών πεπραγμένων σε συνδυασμό με την πλέον εμφανή απαξίωση της βούλησης του εκλογικού σώματος με τη μη υιοθέτηση του δημοψηφισματικού αποτελέσματος, κατέστησε σαφές ότι το σημερινό κομματικό σύστημα σε επίπεδο ηγεσιών δεν έχει τις εφεδρείες εκείνες που θα μπορούσαν να ανατρέψουν τη πορεία προς την αποδημοκρατικοποίηση.

2.2.3. Η λειτουργία της δικαστικής εξουσίας

Μετά τη διαδικασία της αποχουντοποίησης, που εκκίνησε το 1974, το δικαστικό σώμα απολαμβάνει της εμπιστοσύνης της ελληνικής κοινωνίας σε ποσοστό που κυμαίνεται ανάμεσα στο 50% με 60%⁴⁵.

Η μόνη περίοδος που το δικαστικό σώμα αντιμετώπισε σημαντικούς κλυδωνισμούς, ήταν το έτος 2005, όταν και απεκαλύφθη το παραδικαστικό κύκλωμα που χρηματιζόταν για να εκδίδει αποφάσεις υπέρ των προστατευομένων μελών του κυκλώματος. Τότε, παρά την καταδίκη δικαστικών λειτουργών, διαπιστώθηκε δραματική υποχώρηση της εμπιστοσύνης της κοινωνίας έναντι του θεσμού της δικαιοσύνης.

Η αδυναμία του δικαστικού τομέα να σφυρηλατήσει περαιτέρω ενισχυμένες σχέσεις εμπιστοσύνης με τους πολίτες, έγκειται στις δραματικές καθυστερήσεις που παρατηρούνται στην απονομή της δικαιοσύνης που σε πολλές περιπτώσεις φτάνει μέχρι και την κατάσταση αρνησιδικίας. Σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα, για να ολοκληρωθεί η δικαστική εκκαθάριση μιας υπόθεσης απαιτούνται 4,5 χρόνια, ενώ το πλήθος των εκκρεμών υποθέσεων ενώπιον ποινικών, πολιτικών και διοικητικών δικαστηρίων ξεπερνούν το ένα εκατομμύριο⁴⁶.

Πέραν τούτου, την τελευταία τριετία πληθαίνουν, εντός του κοινοβουλίου, οι καταγγελίες για εργαλειοποίηση της δικαιοσύνης, οι οποίες μπορεί μεν να μην αποδεικνύονται, όμως ξεκάθαρα αφήνουν το στίγμα τους σ' αυτό το νευραλγικό για τη λειτουργία της δημοκρατίας μας τομέα. Και η ενίσχυση του κλίματος καχυποψίας έναντι της δικαιοσύνης εντείνεται μετά από την όλο και αυξανόμενη ένταξη ανώτατων δικαστικών λειτουργών στις τάξεις

⁴⁵ Πηγή: Διαδικτυακός Τόπος Ευρωπαϊκής Ένωσης:

<http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/index#p=1&instruments=STANDARD>.

⁴⁶ Στοιχεία από την ερώτηση που κατέθεσε ο βουλευτής Χάρης Θεοχάρης προς τον Υπουργό Δικαιοσύνης στις 29/01/2018.

των κομμάτων, μετά την ολοκλήρωση της θητείας τους στο δικαστικό σώμα.

Ένα ακόμα θέμα που προκαλεί διχογνωμίες και αφορά σε δικαστικές αποφάσεις ανώτατων δικαστηρίων, σχετίζεται με όσες αναφέρονται στη συνταγματικότητα ή μη νόμων που, κατά κύριο λόγο, αφορούν σε δημοσιονομικές προσαρμογές (Πρόσφατο παράδειγμα οι αποφάσεις της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας περί αντισυνταγματικής περικοπής των συντάξεων, των δώρων από το δημόσιο τομέα, και του υπολογισμού της εισφοράς του ΕΦΚΑ για τους ελεύθερους επαγγελματίες). Η άσκηση του δικαστικού ακτιβισμού, ειδικά σε περιόδους οικονομικής κρίσης και δημοσιονομικού εκτροχιασμού, εγείρει μεγάλο προβληματισμό τόσο στο νομικό κόσμο της χώρας, όσο και στο κοινωνικό σύνολο.

Σε κάθε περίπτωση, η διάκριση των εξουσιών και ο ρόλος ελεγκτή και ελεγχόμενου δεν πρέπει να περιορίζεται μόνο στον τύπο, αλλά και στην ουσία της άσκησης κάθε μορφής εξουσίας.

Η κατάσταση αυτή, αφαιρεί από την Ελληνική Δημοκρατία ένα βασικό θεσμικό αντίβαρο και την αφήνει έρμαιο στις διαθέσεις πολιτικών και επιχειρηματικών παραγόντων που αναζητούν τους τρόπους εκείνους που θα αλλοιώσουν την πεμπτούσια των πολιτειακών και συνταγματικών κεκτημένων, θέτοντας τη δημοκρατία στο «απόσπασμα» όχι υπό τη μορφή μια στρατιωτικής, αλλά μιας επιχειρηματικής ολιγαρχίας που διοικεί στο παρασκήνιο ελέγχοντας τα μέσα ενημέρωσης και παραγωγής.

2.2.4. Τα «προστατευτικά κιγκλιδώματα» της Ελληνικής Δημοκρατίας

Από τις 1974 μέχρι και το 2009, παρά την πόλωση και το έντονο κλίμα, που οδηγούσε ακόμα και σε πράξεις βίας ανάμεσα στα μέλη των κομμάτων (έως το 1990), η πολιτική ζωή της χώρας, με εξαίρεση το 1989 και την απόπειρα πολιτικής εξόντωσης του Ανδρέα Παπανδρέου, διακατεχόταν από αμοιβαία

ανοχή και συμπεριφορές πολιτικού πολιτισμού και τήρησης των κανόνων της δεοντολογίας μεταξύ των κομμάτων και των πολιτικών αρχηγών.

Το 2010 αποτέλεσε το έτος ορόσημο για την αλλαγή στη στάση και στη ρητορική των δυνάμεων της αντιπολίτευσης έναντι του εκάστοτε κυβερνώντος κόμματος. Οι επιθετικοί χαρακτηρισμοί περί «προδοτών», «δοσίλογων» και «γερμανοτσολιάδων» εντός του κοινοβουλίου συνέβαλε στην ενίσχυση του κλίματος δυσπιστίας των πολιτών έναντι των πολιτικών και ενίσχυσε τον αντιπολιτικό προσανατολισμό της κοινωνίας. Οι καταστάσεις που βίωσαν τα πολιτικά στελέχη του ΠΑΣΟΚ κατά την προεκλογική περίοδο του 2012, αλλά και μετέπειτα όσοι συμμετείχαν στην τρικομματική κυβέρνηση Νέας Δημοκρατίας-ΠΑΣΟΚ-Δημοκρατικής Αριστεράς, άφησαν ανεξίτηλες κηλίδες στο δημοκρατικό μας πολίτευμα.

Σήμερα, την πολιτική ζωή του τόπου διακατέχει, τροφοδοτούμενη από τους κυβερνώντες, η άκρατη σκανδαλολογία και η διάθεση ποινικοποίησής της, δια της μετατροπής του κοινοβουλίου σε «λαϊκό δικαστήριο». Απ' την πλευρά της αντιπολίτευσης επικρατούσε, και επικρατεί σήμερα σε άλλη πλέον βάση, λόγω αποχώρησης των Ανεξαρτήτων Ελλήνων και πρόσκαιρης στήριξης της κυβέρνησης από ανεξάρτητους βουλευτές (16/01/2019), μια διάθεση απαξίωσης και απόρριψης, όχι απλά του κυβερνητικού έργου, αλλά αυτής καθ' αυτής της πολιτικής υπόστασης των κομμάτων που ασκούσαν τη διακυβέρνηση της χώρας και μια τάση μη αναγνώρισης του δικαιώματός τους να ολοκληρώσουν το συνταγματικά προκαθορισμένο χρόνο της θητείας τους. Η πρακτική αυτή όμως δεν είναι καινούργια, καθ' ότι ακολουθήθηκε στις περιπτώσεις των τριών προηγούμενων πρωθυπουργών (Παπανδρέου, Παπαδήμος, Σαμαράς), κατάσταση που αναδεικνύει το σοβαρό αξιακό έλλειμμα που διέπει σήμερα το πολιτικό μας σύστημα.

Σε ότι αφορά στα επίπεδα θεσμικής αυτοσυγκράτησης που επέδειξαν οι κυβερνώντες από την αποκατάσταση της δημοκρατίας το 1974 μέχρι σήμερα, πέραν κάποιων φαινομένων υπέρμετρης κρατικής καταστολής που επεδείχθη σε μεγάλες πορείες διαμαρτυρίας και αγωνιστικές κινητοποιήσεις (π.χ. εκπαιδευτικό συλλαλητήριο 01/1991, επέμβαση στις αγροτικές

κινητοποιήσεις 02/1997, κ.ά.), στα μόνα περιστατικά που αξίζει να αναφερθούμε είναι η ενεργοποίηση του Ν.Δ. 794/1971, περί απαγόρευσης των συναθροίσεων, τον Οκτώβριο του 2012 και τον Ιανουάριο του 2019, κατά την επίσκεψη της καγκελαρίου Μέρκελ και κυρίως, η βίαιη κατάργηση της Ε.Ρ.Τ. τον Ιούνιο του 2013. Ως εκ τούτου, διαπιστώνεται ότι στον τομέα αυτό τα «κιγκλιδώματα» της δημοκρατίας επιδεικνύουν ακόμα αντοχές.

Η ενίσχυση της αντιπολιτικής στην πολιτική ζωή του τόπου αποτελεί μια ακόμα απόδειξη ότι η δημοκρατία μας σήμερα «ασθενεί». Το εκλογικό 2019 θα αποτελέσει μια χρονιά ορόσημο, καθ' ό,τι, η θεωρητική ολοκλήρωση των μνημονίων, σε συνδυασμό με την ανάδειξη νέας κυβερνητικής πλειοψηφίας, θα καταδείξει αν η επένδυση στην αντιπολιτική ρητορεία θα αποτελέσει μια δεκαετής παρένθεση ή θα καταστεί μόνιμη πρακτική οδηγώντας ακόμα περισσότερους πολίτες στην επιλογή της πολιτικής αγρανάπαυσης.

2.2.5. Η κατά Tilly αξιολόγηση της υγείας του δημοκρατικού μας πολιτεύματος

Σε μια δημοκρατία όπως η Ελληνική, με 44 και πλέον χρόνια διαδρομή, τα πολιτικά δικαιώματα εκτείνονται σε κάθε άνθρωπο που φέρει την ιδιότητα του Έλληνα πολίτη.

Προχωρώντας όμως σε εμβάθυνση της αξιολόγησης του όρου «ευρύτητα», θα πρέπει να προβούμε στον διαχωρισμό και στην κατά περίπτωση ανάλυση του «εκλέγειν» και «εκλέγεσθαι».

Σε ό,τι αφορά στο θέμα της ψήφου, τα πράγματα είναι πιο ξεκάθαρα και συναρτώνται με την ικανότητα και τη διάθεση του πολίτη να διασταυρώσει, να «φιλτράρει» και να αξιολογήσει την κάθε είδηση ή πληροφορία που του παρέχεται μέσω των Μ.Μ.Ε. και του διαδικτύου (sites, μέσα κοινωνικής δικτύωσης). Ως εκ τούτου, το μόνο θέμα που τίθεται στη διαδικασία του «εκλέγειν», επαφίεται στην κοινωνική και πολιτική παιδεία που λαμβάνει ο

καθένας εξ ημών, οι οποίες διασυνδέονται με την οικογένεια και τον κοινωνικό του περίγυρο.

Στο θέμα της συμμετοχής όμως στα κοινά, με όρους προοπτικής και ενισχυμένης παρεμβατικότητας, τα πράγματα καθίστανται πιο περίπλοκα, καθ' ότι υπεισέρχονται παράγοντες που εκφεύγουν της διάθεσης του πολίτη για συμμετοχή και της επιλογής του από το εκλογικό σώμα με όρους αξιακούς και ιδεολογικούς.

Στην εποχή της επικοινωνίας, η προβολή ενός πολιτικού στελέχους καθίσταται από μέσο, ανάγκη. Δεν είναι τυχαίο ότι, τα τελευταία χρόνια, «φιγουράρουν» στις πρώτες θέσεις των ψηφοδελτίων πρόσωπα με ισχυρή λαϊκή αναγνωρισιμότητα και διασφαλισμένη, τηλεοπτική, κυρίως, προβολή (αθλητές, δημοσιογράφοι, καλλιτέχνες). Όσοι δεν έχουν την «τύχη» να υπάγονται στην κατηγορία αυτή, είναι δέσμιοι της διάθεσης των ιδιοκτητών των Μ.Μ.Ε. ή των ηγεσιών των πολιτικών φορέων μέσω των οποίων δραστηριοποιούνται για το αν και σε ποιο βαθμό θα τους δοθεί η δυνατότητα επικοινωνίας της δράσης τους ή προβολής των θέσεων τους στο ευρύ κοινό.

Πέραν τούτου, εν έτει 2019, προβάδισμα στην ενασχόληση με την πολιτική έχουν οι έχοντες οικονομική επιφάνεια, το παλαιό πολιτικό προσωπικό που εντάχθηκε στην πολιτική υπό διαφορετικούς όρους και προϋποθέσεις και θεωρεί την άσκησή της πολιτικής δια βίου δικαίωμα, ενώ κύριο χαρακτηριστικό του πολιτικού συστήματος της Ελλάδας τείνει να γίνει ο νεποτισμός. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι στα ψηφοδέλτια των κομμάτων υπάρχει σημαντικός αριθμός γόνων και συγγενικών προσώπων (Νέα Δημοκρατία, ΠΑΣΟΚ. Χρυσή Αυγή, Ένωση Κεντρώων) παλαιότερων πολιτικών παραγόντων, ενώ δύο κοινοβουλευτικά κόμματα (Νέα Δημοκρατία και ΠΑΣΟΚ) έχουν στην ηγεσία τους απογόνους σημειώντων πολιτικών προσωπικοτήτων που δραστηριοποιήθηκαν σε παρελθόντα έτη. Στην Ελλάδα δηλαδή, ως επί το πλείστον, η πολιτική ασκείται με όρους «lifestyle» και κληρονομικού δικαίου.

Η κατάσταση αυτή δρα ανασταλτικά στη λειτουργία της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, καθ' ότι στην πραγματικότητα το κοινωνικό σύνολο υποεκπροσωπείται. Ειδικότερα στα συστημικά κοινοβουλευτικά κόμματα η πιθανότητα εισδοχής στο κομματικό-κοινοβουλευτικό «παιχνίδι» πολιτών χωρίς πολιτικοκοινωνική ιστορικότητα ή επιχειρηματικές «πλάτες», είναι σχεδόν αδύνατη και όσες φορές έχει επιχειρηθεί ποδηγετείται από τα παλαιά και νέα πολιτικά «τζάκια» που δεν θέλουν να διαταραχθεί η διαχρονική τους κανονικότητα. Χωρίς όμως νέους «παίκτες» η πολιτική «τράπουλα» είναι «σημαδεμένη» και η πιθανότητα αναστροφής των εκφυλιστικών τάσεων του δημοκρατικού πολιτεύματος κινείται στη σφαίρα του εξωπραγματικού.

Ως προς την παράμετρο της «ισοτιμίας», ανάλογα με τον τομέα της κοινωνικής ζωής που εξετάζουμε, διαπιστώνουμε ότι διαμορφώνονται άλλοτε κομματικές και άλλοτε ταξικές ανισότητες.

Ως παράδειγμα κομματικών ανισοτήτων μπορεί να αναφερθεί η καλλιέργεια του πελατειακού κράτους που έλαβε χώρα τα πρώτα είκοσι χρόνια της μεταπολιτευτικής ζωής και εφαρμόστηκε στις προσλήψεις κομματικών ημετέρων στο δημόσιο τομέα και στην ανάθεση δημοσίων συμβάσεων σε κομματικά αρεστούς. Διεκόπη με το νόμο 2190/1994 (για τις προσλήψεις) και επανήλθε δια της πλαγίας οδού στη συνέχεια, παρακάμπτοντας το Ανώτατο Συμβούλιο Επιλογής Προσωπικού (Α.Σ.Ε.Π.). Σήμερα, διαπιστώνεται μέσω του εκτεταμένου αριθμού προσλήψεων στο δημόσιο και ευρύτερο δημόσιο τομέα, υπό τη μορφή συμβάσεων έργου ορισμένου χρόνου⁴⁷.

Στο θέμα της ανάθεσης των δημοσίων συμβάσεων, θα πρέπει να καταγραφεί η προσπάθεια διασφάλισης της διαφάνειας και του ελέγχου των

⁴⁷ Πηγή: Ειδησεογραφικός Διαδικτυακός Τόπος του ΣΚΑΪ:

<http://www.skai.gr/news/opinions/article/378959/67500-proslipseis-sto-dimosio-epi-suriza-anel/>.

διαδικασιών, μέσω της Ενιαίας Ανεξάρτητης Αρχής Δημοσίων Συμβάσεων (Ε.Α.Α.ΔΗ.ΣΥ.).

Ο εκμαυλισμός των συνειδήσεων των μαζών, δια μέσου της εξαργύρωσης της ψήφου, αποτελεί από μόνο του ένα στοιχείο παραχάραξης του αξιακού πυρήνα του πολιτεύματος, καθ' ότι μεταθέτει το κριτήριο εκλογιμότητας από την ικανότητα διαμόρφωσης των ικανών και αναγκαίων συνθηκών για την εδραίωση μιας κοινωνίας των άξιων και των αξιών στην συνέχιση του μοντέλου της κομματοκρατίας. Η κατάσταση αυτή δεν εμφανίζεται τώρα στην Ελλάδα, αντιθέτως έχει τις ρίζες της στην μετεμφυλιακή Ελλάδα, συνεπώς δεν τίθεται προς αξιολόγηση για τη σημερινή κατάσταση της «υγείας» της δημοκρατίας. Εν προκειμένω, κάθε μεταβολή της καταστάσεως αυτής, όπως επιχειρήθηκε με το Α.Σ.Ε.Π., μόνο θετική επίδραση μπορεί να έχει στην βελτίωση των δημοκρατικών θεσμών.

Σε ότι αφορά στην ταξική διάσταση της ανισότητας, αρκεί να παρατεθούν τα στοιχεία που αναφέρονται στο βιβλίο «Το πολιτικό πορτραίτο της Ελλάδας – Κρίση και αποδόμηση του πολιτικού», βάσει των οποίων «Σε πρόσφατη έρευνα των Giannitsi – Zografakis (2015), για λογαριασμό του γερμανικού ιδρύματος Hans Boekler Stiftung, διαπιστώθηκε ότι με βάση την εξέλιξη των εισοδημάτων την περίοδο 2008-14, ενώ το 10% των φτωχότερων νοικοκυριών είχε απώλεια της τάξεως του 85%, οι απώλειες του 30% των υψηλότερων εισοδημάτων κυμάνθηκαν μεταξύ 17%-20%. Επίσης, αθροίζοντας τους άμεσους φόρους και τους φόρους ακινήτων, προέκυψε ότι η συνολική φορολόγηση των ασθενέστερων στρωμάτων την περίοδο 2008-2012 αυξήθηκε κατά 338%, ενώ των πλουσιότερων κατά 9%»⁴⁸.

Το αποτέλεσμα αυτό αποδεικνύει την επίδραση που έχει στην Ελληνική Πολιτεία το εγχώριο οικονομικό κεφάλαιο, το οποίο στην πραγματικότητα

⁴⁸ Νίκος Δεμερτζής, Προλογίζοντας την αποδόμηση του πολιτικού, Το πολιτικό πορτραίτο της Ελλάδας. Κρίση και αποδόμηση του πολιτικού, Επιμ. Νίκος Γεωργαράκης-Νίκος Δεμερτζής, Εκδ. Gutenberg-EKKE, Αθήνα 2015, σελ. 12.

ουδόλως επηρεάστηκε από την οικονομική κρίση. Αντιθέτως, όπως περιγράφει και ο Crouch, η ελαστικοποίηση των σχέσεων εργασίας, η απελευθέρωση των απολύσεων και η κατακρήμνιση του κατώτατου μισθού, επέδρασε θετικά στην προσπάθεια των επιχειρηματικών συμφερόντων να περάσουν «αναίμακτα» την κρίση.

Και η ανισότητα, πέραν των ταξικών, λαμβάνει και διαγενεακά χαρακτηριστικά καθ' ότι, την περίοδο 2012-2014, η ανεργία (27,5%) έπληξε, σε ποσοστό περίπου 60%, τα νεότερα ηλικιακά στρώματα⁴⁹.

Όσον αφορά στο θέμα της κρατικής αυθαιρεσίας, όταν η εστίαση γίνεται σε θέματα κρατικής καταστολής και ωμής παρέμβασης επί των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των πολιτικών ελευθεριών, ο βαθμός αξιολόγησης του «δείκτη ασφαλείας» είναι υψηλός. Στην μεταπολιτευτική πολιτική ιστορία δύο φορές υπήρξαν υπόνοιες-ενδείξεις για τηλεφωνικές υποκλοπές. Η πρώτη, κατά τη δεύτερη τετραετία του ΠΑΣΟΚ (1985-1989), αφορούσε σε υποκλοπές τηλεφωνικών συνδιαλέξεων του ΟΤΕ από μέρους της Ε.Υ.Π., η οποία όμως δεν έφτασε ποτέ στο δικαστήριο και η δεύτερη αφορούσε σε τηλεφωνικές υποκλοπές εκατό περίπου αριθμών κινητών τηλεφώνων σημαντικών δημοσίων προσώπων κατά την περίοδο 2004-2005. Και αυτή η υπόθεση μπήκε στο αρχείο της δικαιοσύνης, καθ' ότι η διεξαχθείσα έρευνα δεν απέδωσε αποτελέσματα.

Σε ένα άλλο πεδίο άσκησης πολιτικής ασφαλείας, αυτό της αντιμετώπισης τυχόν τρομοκρατικής απειλής, διαπιστώθηκε μια ακόμα παρέκκλιση από τη συνήθη πολιτική πρακτική. Αφορούσε στην ψήφιση του αντιτρομοκρατικού νόμου 2928/2001, ο οποίος προκάλεσε σωρεία αντιδράσεων από το νομικό κόσμο της χώρας. Επρόκειτο για ένα νόμο που, σύμφωνα με νομικές γνωμοδοτήσεις της εποχής, συνέβαλε στην ευρύτατη δυνατότητα

⁴⁹ Νίκος Δεμερτζής, Προλογίζοντας την αποδόμηση του πολιτικού, Το πολιτικό πορτραίτο της Ελλάδας. Κρίση και αποδόμηση του πολιτικού, Επιμ. Νίκος Γεωργαράκης-Νίκος Δεμερτζής, Εκδ. Gutenberg-EKKE, Αθήνα 2015, σελ. 11.

παραβίασης θεμελιωδών ατομικών δικαιωμάτων, όχι μόνο για τελεσθείσες πράξεις, αλλά και για δυνητικές⁵⁰.

Το πεδίο της «αμοιβαίως δεσμευτικής διαβούλευσης» θα πρέπει να το διαχωρίσουμε σε δύο επίπεδα, της άμεσης και της έμμεσης.

Στην πραγματικότητα, στη μόνη περίοδο που δόθηκε η δυνατότητα άμεσης συμμετοχής του πολίτη στην χάραξη δημόσιας πολιτικής, δια μέσου της διαμόρφωσης των νομοθετημάτων, ήταν η περίοδος της διετούς διακυβέρνησης του Γιώργου Παπανδρέου (2009-2011). Η εισαγωγή της «Ανοιχτής Διακυβέρνησης-OpenGov» στην πολιτική καθημερινότητα, αποτέλεσε τομή στον τομέα της διαβουλευτικής δημοκρατίας, όμως συνέπεσε με την υποβόσκουσα οικονομική κρίση και το ξέσπασμα των κοινωνικών αναταραχών, καταστάσεις που επισκίασαν την πολιτική πρωτοβουλία και υποθήκευσαν το μέλλον της άμεσης διαβούλευσης στην Ελλάδα.

Σε ό,τι αφορά στην έμμεση διαβούλευση, αυτή συντελείται διαχρονικά μέσω των «κοινωνικών εταίρων», ορολογία που περιλαμβάνει τις θεσμοθετημένες συνδικαλιστικές ενώσεις και εργοδοτικές οργανώσεις.

Βασικότερες οργανώσεις σήμερα στην Ελλάδα είναι η Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδος (ΓΣΕΕ), που εκπροσωπεί τη μισθωτή εργασία στον ιδιωτικό και ευρύτερο δημόσιο τομέα, η Ανώτατη Διοικητική Ένωση Δημοσίων Υπαλλήλων (ΑΔΕΔΥ), που εκπροσωπεί τους εργαζόμενους στο δημόσιο τομέα και σε ό,τι αφορά την εκπροσώπηση του αγροτικού κόσμου, από το Σεπτέμβριο του 2016, υφίστανται ο Σύνδεσμος Αγροτικών Συνεταιριστικών Οργανώσεων και Επιχειρήσεων Ελλάδος (ΣΑΣΟΕΕ) και η Νέα ΠΑΣΕΓΕΣ.

Από μέρους της εργοδοσίας, σημαίνουντα ρόλο στην διαβούλευση με την κυβέρνηση διαδραματίζουν η Γενική Συνομοσπονδία Επαγγελματιών και

⁵⁰ Χριστόφορος Βερναρδάκης, Πολιτικά Κόμματα και πολιτική αντιπροσώπευση 1996-2010, Εκδ. Σακκουλά, Αθήνα 2011, σελ. 37.

Βιοτεχνών Ελλάδος (ΓΣΕΒΕΕ), η Εθνική Συνομοσπονδία Ελληνικού Εμπορίου (ΕΣΕΕ) και ο Σύνδεσμος Ελληνικών Βιομηχανιών (ΣΕΒ).

Στην πραγματικότητα, αυτό που διαπιστώνεται σήμερα είναι ένα έλλειμμα εκπροσώπησης του μεγάλου αριθμού των αυτοαπασχολούμενων και μια υποεκπροσώπηση των εργαζομένων στον ιδιωτικό τομέα, καθ' ότι κυρίαρχο συνδικαλιστικό ρόλο και παρέμβαση στη ΓΣΕΕ έχουν οι εργαζόμενοι στις τράπεζες και τον ευρύτερο δημόσιο τομέα, με αποτέλεσμα να υπάρχει χάσμα σε ότι αφορά στη βελτίωση των συνθηκών εργασίας του πληθυσμού που εργάζεται στον ιδιωτικό τομέα.

Πέραν των οργανώσεων αυτών, στην Ελλάδα τις προηγούμενες δεκαετίες ευδοκίμησαν και πολλές εξ αυτών υφίστανται ακόμα και σήμερα, οργανώσεις με πολιτιστικά-εθνικοτοπικά χαρακτηριστικά (π.χ. Παγκρήτιος Ένωση, Σύλλογοι Ποντίων, Βλάχων, Σαρακατσάνων, κλπ), σύλλογοι γονέων και κηδεμόνων στα σχολεία, σύλλογοι κυνηγών, κινήσεις γυναικών (Ε.Γ.Ε., Ο.Γ.Ε.). Παράλληλα, αναπτύχθηκε μια μορφή συνδικαλισμού στις αθλητικές ομοσπονδίες, στα επιμελητήρια, στους φοιτητικούς συλλόγους, γενικότερα σε κάθε έκφανση κοινωνικής δραστηριοποίησης. Όλα αυτά, ήταν απόρροια της έντονης πολιτικοποίησης των πολιτών στα πρώτα μεταπολιτευτικά χρόνια (ιδιαίτερα τη δεκαετία του 1980). Στην πορεία του χρόνου το κομματικό σύστημα έδρασε πατερναλιστικά πάνω σε αυτά, οδηγώντας σε έντονη πόλωση και «χρωματισμό» σωματείων-συλλόγων και ενώσεων, παρότι ο ιδρυτικός τους σκοπός δεν προσφερόταν για κομματική αντιπαράθεση. Μετά το 1993 η κατάσταση ξεκίνησε να εξομαλύνεται, ως αποτέλεσμα της άμβλυνσης της κομματικής πόλωσης, αλλά και της αποδυνάμωσης-αποσυσπείρωσης των συλλογικών-κοινωνικών διαδικασιών.

Ξεκινώντας την εξέταση των βασικών παραγόντων από το συνδικαλιστικό κίνημα, θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε το χρονικό διάστημα 1974-1981 ως μια περίοδο «ανομβρίας» γι' αυτό. Η έλευση του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία και κυρίως, η σοσιαλιστική του προέλευση που το καθιστούσε φιλικό προς την ανάπτυξη συλλογικών δράσεων, απ' τη μια ζωογόνησε τον εργασιακό συνδικαλισμό, απ' την άλλη τον κατέστησε άνευρο και

χειραγωγήσιμο. Αποτέλεσμα της πραγματικότητας αυτής ήταν, στην πορεία του χρόνου, το μαζικό κίνημα να αποσυσπειρωθεί και η κοινωνία να απαξιώσει, όπως προκύπτει και από τα στοιχεία του ετήσιου ευρωβαρόμετρου, τα συνδικάτα και κάθε μορφή συλλογικής έκφρασης (Οι αρνητικές γνώμες για τα συνδικάτα κυμαίνονται περί το 70%)⁵¹.

Ως σημαντικές στιγμές για το συνδικαλιστικό κίνημα, καθ' όλη τη χρονική περίοδο της μεταπολίτευσης, θα μπορούσαν να αναφερθούν:

- Η ψήφιση του νόμου 1264/82 περί συνδικαλιστικών ελευθεριών.
- Η κρίση στη ΓΣΕΕ τον Οκτώβριο του 1985, όταν το ΠΑΣΟΚ, που είχε τη διακυβέρνηση της χώρας, επιχείρησε να ποδηγετήσει το ανεξάρτητο συνδικαλιστικό κίνημα λόγω της εναντίωσης της πλειοψηφίας της ολομέλειας της ΓΣΕΕ στα μέτρα που είχε εξαγγείλει η κυβέρνηση Παπανδρέου.
- Η ίδρυση του Πανεργατικού Αγωνιστικού Μετώπου τον Απρίλιο του 1999, ως συνδικαλιστικού μετωπικού σχήματος του ΚΚΕ που δρα παράλληλα με τη ΓΣΕΕ.
- Οι αντιδράσεις των συνδικαλιστικών φορέων το 2001, που οδήγησαν στην απόσυρση του ασφαλιστικού σχεδίου νόμου και εξώθησαν σε παραίτηση τον τότε Υπουργό Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων κ. Τάσο Γιαννίτση.

Στην πραγματικότητα, ο εκφυλισμός του συνδικαλιστικού κινήματος, ενός ακόμα θεσμικού αντίβαρου που αυτοακυρώνει το ρόλο του, οφείλεται στον πλήρη κατακερματισμό της εργατικής και εργασιακής τάξης και στην ενίσχυση ενός πνεύματος ατομικισμού που υπονόμει τη συλλογικότητα και διευκόλυνε στην χειραγώγηση κάθε απόπειρας κινηματικής δράσης. Η κοινωνική, οικονομική και εκπαιδευτική εξέλιξη στην ελληνική πολιτεία,

⁵¹ Πηγή: Διαδικτυακός Τόπος Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου:

<http://www.europarl.europa.eu/at-your-service/el/be-heard/eurobarometer>.

πέραν της πλήρους ανατροπής των βασικών διεκδικητικών «πολιορκητικών κριών» του συνδικαλιστικού κινήματος, που στις αρχές του προηγούμενου αιώνα αποτελούνταν από εργαζόμενους στη βιομηχανία, στη βιοτεχνία και εργάτες γης, επέφερε και τον εφησυχασμό στην πλατιά μάζα των εργασιακών στρωμάτων. Κι όταν ένας πολίτης βρίσκεται για πολλά χρόνια σε φάση αδράνειας, δύσκολα μπορεί να ξαναβγεί «στο δρόμο των διεκδικήσεων».

Οι εργοδοτικές οργανώσεις, λόγω της στάσης που είχαν επιδείξει στα χρόνια της δικτατορίας, αλλά και του έντονου κρατισμού που επικράτησε στην πρώτη δεκαπενταετία της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας, είχαν τεθεί στο περιθώριο. Η αναβάθμιση του κύρους τους προέκυψε από το 1990, οπότε και διαδραμάτισαν σημαίνοντα ρόλο στην οικοδόμηση ενός κράτους εξευρωπαϊσμένου, με θεσμικά εργαλεία που ευνοούν την ανάπτυξη και την επιχειρηματικότητα⁵². Παρ' όλα αυτά, οι εργοδοτικές συλλογικότητες, στην πλειονότητα τους, δεν μπόρεσαν να διαμορφώσουν συλλογική συνείδηση, καθ' ότι η αυτοπρόσωπη παρέμβαση των μελών τους στα κέντρα λήψης αποφάσεων μπορούσε να εξυπηρετήσει καλύτερα τα ατομικά τους συμφέροντα⁵³.

Η μείωση του ενδιαφέροντος των πολιτών για συμμετοχή σε εργασιακές ή εργοδοτικές αντίστοιχα συλλογικότητες, αναπληρώθηκε σε ένα βαθμό από την ενίσχυση της παρουσίας τους σε άλλου τύπου οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών και στα νέα κοινωνικά κινήματα που δημιουργήθηκαν στη βάση μονοθεματικών αντικειμένων ενδιαφέροντος. Η σταδιακή μετάβαση στη μεταϋλιστική εποχή δημιούργησε την ανάγκη για την ενίσχυση της φωνής όσων παλεύουν για την προστασία του περιβάλλοντος, των ζώων, την υγεία & πρόνοια, τον πολιτισμό, κ.ά.

⁵² Γιάννης Βούλγαρης, *Η μεταπολιτευτική Ελλάδα 1974-2010*, Εκδ. Πόλις, Αθήνα 2013, σελ. 373.

⁵³ Χριστόφορος Βερναρδάκης, *Πολιτικά Κόμματα και πολιτική αντιπροσώπευση 1996-2010*, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα 2011, σελ. 83.

Στην «Ελλάδα των μνημονίων», οι διαφορετικές μορφές της κοινωνίας των πολιτών περιλαμβάνουν 6500 φορείς και οργανώσεις (260 εξ αυτών Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις). Σύμφωνα με την έρευνα του κ. Αλέξανδρου Αφουξενίδη (Έρευνητή ΕΚΚΕ), που αναφέρεται σε στοιχεία μέχρι και το 2015, στην Ελλάδα διακρίνεται ένας πλούσιος χώρος από πλευράς πλουραλισμού φορέων και, ταυτόχρονα, ένας κατακερματισμένος χώρος, όπου πολλοί σχετικά μικροί φορείς δραστηριοποιούνται σε παρόμοια πεδία⁵⁴.

Στο θέμα των «κατηγορικών ανισοτήτων», η δικτατορία, αλλά και η προτέρα απ' αυτήν πολιτική κατάσταση, κληροδότησε στη Γ' Ελληνική Δημοκρατία μια κοινωνία αντιθέσεων στην οποία κυριαρχούσαν έντονες ταξικές, οικονομικές, γεωγραφικές και πολιτικές διαφοροποιήσεις.

Κατά την περίοδο της διακυβέρνησής του ο Κωνσταντίνος Καραμανλής, μέσα από την επιλογή της αύξησης των μισθών και της ανάπτυξης του δημοσίου τομέα, μέσω κρατικοποιήσεων ή ίδρυσης νέων επιχειρηματικών φορέων, επιχείρησε να μειώσει τα όρια της σχετικής και απόλυτης φτώχειας, ενώ και σε επίπεδο πολιτικό επούλωσε τη βαθιά μετεμφυλιακή πληγή, δια της νομιμοποίησης της κομμουνιστικής δράσης με την κατάργηση του Αναγκαστικού Νόμου 509/1947 (Σεπτέμβριος 1974).

Η έλευση του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία το 1981, λόγω των πολιτικών που εφάρμοσε, συνέβαλε στην άμβλυνση των ανισοτήτων μέσω της ενίσχυσης του κράτους δικαίου, του κράτους πρόνοιας και την εφαρμογή πολιτικών αποκέντρωσης και δίκαιας αναδιανομής του πλούτου. Το κυριότερο όμως είναι ό,τι, την περίοδο εκείνη δημιουργήθηκαν οι ικανές και αναγκαίες συνθήκες για την δημιουργία της μεσαίας τάξης, που αποτέλεσε τη «ραχοκοκαλιά» της ελληνικής οικονομίας από τη δεκαετία του 1980, μέχρι και την πρώτη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα. Το εθνικό σύστημα υγείας

⁵⁴ Αλέξανδρος Αφουξενίδης, Η κοινωνία πολιτών στην εποχή της κρίσης, Το πολιτικό πορτραίτο της Ελλάδας. Κρίση και αποδόμηση του πολιτικού, Επιμ. Νίκος Γεωργαράκης - Νίκος Δεμερτζής, Εκδ. Gutenberg-EΚΚΕ, Αθήνα 2015, σελ. 332.

(N.1397/1983), η ενίσχυση των αρμοδιοτήτων της τοπικής αυτοδιοίκησης (N.1270/1982 και N.1416/1984), η ενσωμάτωση του τμήματος της κοινωνίας που παρέμενε στην αφάνεια λόγω των κοινωνικών του φρονημάτων μέσω και της αποκατάστασης της ιστορικής πραγματικότητας που συνετελέσθη το 1982 με την αναγνώριση της εθνικής αντίστασης (N.1285), ο νόμος πλαίσιο για τα πανεπιστήμια (N.1268/1982), η αναβάθμιση της βασικής και μέσης εκπαίδευσης (N.1566/1985), η μείωση των ωρών εβδομαδιαίας εργασίας σε 40 και η αύξηση των κατωτάτων συντάξεων, η κύρωση διεθνών συμβάσεων για την προστασία της μητρότητας (N.1302/1983), η θεσμοθέτηση της ισότητας των δύο φύλων (N.1288/1982), ήταν κάποιες απ' τις κυβερνητικές πολιτικές που συνέβαλαν στην ενίσχυση της κοινωνικής ενσωμάτωσης.

Παρ' όλες τις σημαντικές τομές που διενεργήθηκαν στην πρώτη εικοσαετία της μεταπολίτευσης, οι εφαρμοζόμενες πολιτικές άφησαν τα κατάλοιπά τους σε συγκεκριμένους τομείς της κοινωνικής ζωής. Το «κράτος των ημετέρων», όπου οι προσλήψεις γινόταν με βάση την κομματική προέλευση και όχι τα προσόντα και τις ικανότητες των πολιτών και ο αντίστοιχος τρόπος αξιολόγησης για την ανέλιξή του προσωπικού, δημιούργησε μια γενιά πολιτών που «εξαργύρωναν» την ψήφο με ρουσφετολογικές προσλήψεις ή επιχειρηματικού-άλλου τύπου διευθετήσεις, προκαλώντας αρρυθμίες στη λειτουργία του δημόσιου τομέα και καλλιεργώντας μια νοοτροπία που βασιζόταν στην αδιαφάνεια και στην έλλειψη λογοδοσίας. Ο νόμος 2190/1994, είχε ως στόχο να απαλείψει τέτοιου είδους στρεβλώσεις, γι' αυτό ίσως και στην πραγματικότητα παραπέμφθηκε στις καλένδες.

Μια άλλη στρέβλωση που παρατηρήθηκε την πρώτη μεταπολιτευτική περίοδο, ήταν οι διαφορετικοί μισθοί και προνόμια που κατείχε, και σε κάποιο βαθμό ακόμα «γεύεται», μια συγκεκριμένη κάστα «πατρικίων» της δημόσιας διοίκησης, εις βάρος της πλατιάς μάζας των εργαζομένων στο δημόσιο και ιδιωτικό τομέα.

Την περίοδο 1996-2004 επιχειρήθηκε η άμβλυνση των γεωγραφικών ανισοτήτων μέσω της αναβάθμισης της παροχής δημοσίων υπηρεσιών (π.χ.

Κέντρα Εξυπηρέτησης Πολιτών), αλλά κυρίως μέσω μιας πολιτικής εστιαζόμενης στην δημιουργία υποδομών που κάλυπταν μεγάλο τμήμα της επικράτειας (Γέφυρα Ρίου-Αντίρριου, Εγνατία Οδός, νοσοκομεία, βελτίωση περιφερειακών αεροδρομίων, κ.ά.). Την περίοδο αυτή υπήρξε περαιτέρω εμβάθυνση της αποκέντρωσης μέσω του σχεδίου Καποδίστριας (Ν.2539/1997), βάσει του οποίου διευρύνθηκαν οι αρμοδιότητες των Ο.Τ.Α., χωρίς όμως την διασφάλιση των απαραίτητων ανθρώπινων, υλικών και οικονομικών πόρων για να μπορέσουν να λειτουργήσουν εύρυθμα στη νέα πραγματικότητα. Συνέχεια του σχεδίου Καποδίστρια, αποτέλεσε το πρόγραμμα Καλλικράτης (Ν.3852/2010).

Δύο θέματα που συνέβαλαν στην δραματική ανισότητα που βιώνει σήμερα η ελληνική κοινωνία σχετίζονται με τη συγκεκριμένη περίοδο και αφορούν (1) στην υπόθεση του χρηματιστηρίου, μέσω της οποίας συνετελέσθη η πιο βίαιη αναδιανομή των οικονομιών των Ελλήνων πολιτών, επ' ωφελεία συγκεκριμένων οικονομικών κύκλων συμφερόντων και (2) στην ανεξέλεγκτη χορήγηση δανείων και τραπεζικών προϊόντων, επ' ωφελεία των τραπεζικών στελεχών που ως δείκτη αποδοτικότητας και επιβράβευσης είχαν αποκλειστικά και μόνο τα απόλυτα νούμερα των χορηγήσεων κι όχι τα ποιοτικά στοιχεία που αφορούσαν στο οικονομικό υπόβαθρο των δανειοληπτών.

Στην περίοδο της διακυβέρνησης Καραμανλή, επιχειρήθηκε ο έλεγχος των παράκεντρων εξουσίας που τροφοδοτούνταν κυρίως μέσω της διαχείρισης και επιρροής που ασκούσαν τα ιδιωτικά Μ.Μ.Ε, έτσι ώστε να καμφθεί η δυνατότητα παρέμβασής τους, με πλεονεκτικούς όρους, στην επιχειρηματική ζωή της χώρας. Μετά από διάφορες αποτυχημένες απόπειρες, η κυβέρνηση ψήφισε το Ν.3414/2005, ο οποίος εξέπεσε από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο. Μέσα από αυτές τις ατελείς πολιτικές επιλογές δεν κατέστη δυνατή η ρύθμιση του τηλεοπτικού τοπίου και η αποκάλυψη-αποτροπή ύπαρξης «μαύρου πολιτικού χρήματος»⁵⁵. Την περίοδο εκείνη

⁵⁵ Γιάννης Βούλγαρης, Η μεταπολιτευτική Ελλάδα 1974-2010, Εκδ. Πόλις, Αθήνα 2013, σελ. 162.

ήταν που απεκαλύφθη και το παραδικαστικό κύκλωμα, καταδεικνύοντας ότι δεν ήταν όλοι οι Έλληνες πολίτες ίσοι απέναντι στο νόμο.

Η οικονομική κρίση του 2008, η οποία κλιμακώθηκε το 2010 προκαλώντας την πλήρη αποσάθρωση του κοινωνικού κράτους και του κράτους δικαίου, ανέδειξε όλες εκείνες τις ανισότητες που τεχνηέντως καλύπτονταν τα προηγούμενα χρόνια, παρά τις σημαντικές προόδους που είχαν συντελεσθεί.

Η αδυναμία εξεύρεσης πόρων από το πρόγραμμα δημοσίων επενδύσεων για την αξιόπιστη και αξιοπρεπή συντήρηση του κοινωνικού κράτους οδήγησε σε σημαντικές δυσλειτουργίες το δημόσιο σύστημα υγείας και εκπαίδευσης, προκαλώντας ανισότητες ανάμεσα στους πολίτες που έχουν την οικονομική δυνατότητα εναλλακτικών επιλογών και σ' αυτούς που δεν έχουν.

Κατέστη εμφανής η διαφοροποίηση ανάμεσα σε εργαζομένους που έχουν τα ίδια προσόντα και τις ίδιες ευθύνες στο δημόσιο και στον ιδιωτικό τομέα, αλλά αμείβονται διαφορετικά. Η κατάσταση αυτή δημιούργησε μια ιδιότυπη «εχθρότητα» ανάμεσα στις δύο επαγγελματικές τάξεις και ενίσχυσε τον κοινωνικό αυτοματισμό.

Ανέδειξε τις διαγενεακές αδικίες, εις βάρος των νεότερων γενεών, που διαπιστώνονται τόσο στην αγορά εργασίας, όσο και στη συντήρηση-ανατροφοδότηση του ασφαλιστικού συστήματος.

Έφερε σε απόγνωση δανειολήπτες ιδιωτικών ή επιχειρηματικών δανείων, που με συνέπεια κάλυπταν τις υποχρεώσεις τους τα προηγούμενα χρόνια και σήμερα καλούνται να πληρώσουν τα «φέσια» των κακοπληρωτών ή ακόμα χειρότερα τίθενται στην ίδια μοίρα με όλους αυτούς.

Στην πραγματικότητα, όλα όσα περιγράφονται ανωτέρω συγκλίνουν με τα όσα περιγράφει ο Crouch ως φαινόμενα μεταδημοκρατίας. Στη σημερινή Ελλάδα σε επίπεδο δημοσίων υπηρεσιών, το λιγότερο κράτος μεταφράζεται σε ανεξέλεγκτη και ασύδοτη λειτουργία συγκεκριμένων κύκλων του ιδιωτικού τομέα, ενώ σε επίπεδο ατομικών εισοδημάτων, η δραματική ενίσχυση του ιδιωτικού χρέους καθιστά τους πολίτες δέσμιους της

οικονομικής τους πραγματικότητας και παραιτημένους από την διεκδίκηση ανατροπής αυτής της κατάστασης.

Το μόνο ενθαρρυντικό στοιχείο των τελευταίων χρόνων, είναι η νομοθετική αποκατάσταση χρόνιων αιτημάτων κοινωνικών ομάδων που αφορούν σε θέματα ιθαγένειας, έμφυλων ταυτοτήτων, επέκτασης του συμφώνου συμβίωσης για τα ομόφυλα ζευγάρια, κ.ά.

Κλείνοντας το κεφάλαιο αυτό, θα πρέπει να γίνει ιδιαίτερη μνεία και στα «αυτόνομα κέντρα εξουσίας» που, μέσω «πλαγίων οδών», έρχονται να επηρεάσουν τη χάραξη των δημόσιων πολιτικών εις βάρος της χώρας και του κοινωνικού συνόλου. Η πεποίθηση της κοινωνίας ότι κέντρα ιδιωτικών συμφερόντων επηρεάζουν την πολιτική ζωή του τόπου και χαράσσουν, κατά το δοκούν, τις δημόσιες πολιτικές, είναι διαχρονική. Συνήθως, οι υποψίες των πολιτών επικεντρωνόταν στην ανισοβαρώς εφαρμοζόμενη δημοσιονομική πολιτική, σε συμβάσεις παροχής υπηρεσιών ή έργων από ιδιώτες προς το δημόσιο και στην οικονομική στήριξη των προεκλογικών εκστρατειών κομμάτων και πολιτικών, οι οποίες, αν μη τι άλλο, ήταν υπέρογκες και δεν υπόκειτο σε κανένα έλεγχο⁵⁶.

Το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια παρατηρείται ο ολοκληρωτικός έλεγχος των Μ.Μ.Ε. από συγκεκριμένους επιχειρηματικούς κύκλους, οι οποίοι δεν περιορίζονται μόνο στην αξιοποίηση της επικοινωνιακής τους δύναμης, επ' ωφελεία των επιχειρηματικών τους συμφερόντων, αλλά επεκτείνονται και στην δραστική παρέμβασή τους στα πολιτικοκοινωνικά δρώμενα μέσω «αχυρανθρώπων» τους σε αυτοδιοικητικό ή κοινοβουλευτικό επίπεδο, παράλληλα με τη συντήρηση του κλίματος σκανδαλογίας, δημιουργεί και στη χώρα μας συνθήκες ανάλογες μ' αυτές που βίωσε η Ιταλία την περίοδο 1992-1993.

Σ' αυτά τα 44 και πλέον χρόνια που έχει διανύσει η Γ' Ελληνική Δημοκρατία, υπήρξαν ενίοτε περιπτώσεις όπου η υποψία, επιβεβαιώθηκε.

⁵⁶ Σε θεωρητική βάση δεν ισχύει σήμερα καθ' ότι υπάρχει πλαφόν στις εκλογικές δαπάνες, το οποίο εμπίπτει στη διαδικασία ελέγχου «πόθεν έσχες».

Πρώτο μεγάλο μεταπολιτευτικό σκάνδαλο που είδε το φως της δημοσιότητας ήταν την περίοδο 1988-1989 το σκάνδαλο της Τράπεζας Κρήτης και του Γιώργου Κοσκωτά.

Την περίοδο 1990-1993, η τότε κυβέρνηση κατηγορήθηκε ότι, μέσω των ιδιωτικοποιήσεων, «ξεπλήρωσε γραμμάτια» για την εκλογική υποστήριξη που παρείχαν στη Νέα Δημοκρατία συγκεκριμένοι επιχειρηματικοί κύκλοι συμφερόντων. Επίσης, δεν θα πρέπει να παραβλέψουμε ότι, σύμφωνα με την ειδησιογραφία της τότε εποχής, ένας από τους λόγους της απώλειας της δεδηλωμένης από την Ελληνική Βουλή θεωρήθηκε ότι ήταν η συντονισμένη αντίδραση μεγάλων επιχειρηματικών κύκλων, που ήλεγχαν την αγορά των προμηθειών, μπροστά στο φάσμα πώλησης του 49% του Ο.Τ.Ε. σε στρατηγικό επενδυτή⁵⁷.

Η περίοδος 1996-2004 στιγματίστηκε από τα σκάνδαλα που αφορούσαν στους στρατιωτικούς εξοπλισμούς και στη Siemens, ενώ «χρεώθηκε» και την επιλογή της τότε κυβέρνησης να εργαλειοποιήσει, για εκλογικά οφέλη, το χρηματιστήριο, συμβάλλοντας κατ' αυτό τον τρόπο στην «εξαύλωση» των οικονομιών μεγάλου μέρους της κοινωνίας, προς όφελος επιχειρηματικών σχημάτων και παραγόντων που σε πολλές περιπτώσεις εισήγαγαν εταιρείες «φούσκες», με μόνο σκοπό την ταχεία αποκομιδή κερδών και όχι την άντληση κεφαλαίων για την ανάπτυξη υποδομών ή την επέκταση επιχειρηματικών και εμπορικών δραστηριοτήτων. Κατά την περίοδο αυτή πραγματώθηκε η ανάπτυξη-μεγέθυνση του τραπεζικού συστήματος και ο εκσυγχρονισμός των υποδομών του κράτους, γεγονός που, σε συνδυασμό και με την ανάληψη των ολυμπιακών αγώνων, συνέβαλε στην ανάπτυξη μεγάλων κατασκευαστικών σχημάτων. Οι εξελίξεις αυτές, σε συνδυασμό με τον τρόπο λειτουργίας των Μ.Μ.Ε. και ιδιαίτερα των τηλεοπτικών καναλιών, προκάλεσε την αντίδραση της αντιπολίτευσης, η οποία κατηγόρησε την κυβέρνηση για διαπλοκή.

⁵⁷ Γιάννης Βούλγαρης, Η μεταπολιτευτική Ελλάδα 1974-2010, Εκδ. Πόλις, Αθήνα 2013, σελ. 136.

Απόρροια αυτής της πεποίθησης ήταν οι νομοθετικές παρεμβάσεις στις οποίες προέβη κατά τη μετέπειτα θητεία της (2004-2009) σχετικά με την ανάθεση δημοσίων μελετών (Ν.3316/2005) και κατασκευαστικών έργων (Ν.3669/2008) και με την εταιρική σύνθεση των Μ.Μ.Ε. (Βασικός μέτοχος).

Όμως και η περίοδος αυτή δεν έμεινε χωρίς «οσμή» σκανδάλων, καθ' ότι περιελάμβανε την υπόθεση των δομημένων ομολόγων (2006-2009). Επρόκειτο για παράγωγους τίτλους αμφιβόλου αξιοπιστίας, τους οποίους επέλεξαν να αγοράσουν οι διοικήσεις των ασφαλιστικών ταμείων, προκαλώντας, εκ του αποτελέσματος, τεράστια ζημιά στα αποθεματικά των φορέων τους, με μόνους ωφελημένους τους εκδότες των ομολόγων αυτών.

Από τη σκανδαλολογία και τη διαπλοκολογία δεν έμεινε ανεπηρέαστη ούτε η σημερινή κυβέρνηση, η οποία κατηγορείται για προνομιακές σχέσεις με συγκεκριμένους εργολάβους και για την απόπειρά της να ελέγξει τα Μ.Μ.Ε. μέσω της διαδικασίας αδειοδότησης και του αριθμού των τηλεοπτικών καναλιών.

Σήμερα, εκτοξεύονται εντός του κοινοβουλίου καθημερινά, ένθεν κακείθεν καταγγελίες και απειλές για σκάνδαλα και ειδικά δικαστήρια. Διαμορφώνεται έτσι μια τάση οι πολιτικοί να υποκαταστήσουν την δικαστική εξουσία, σε ένα αγώνα δρόμου για το ποιος θα καταφέρει να πείσει την κοινή γνώμη ότι είναι περισσότερο ηθικός από τον άλλο.

Το αυτονόητο στην πολιτική, ήτοι η ηθική, καθίσταται κριτήριο αξιολόγησης, θολώνοντας έτσι το πραγματικό πεδίο αντιπαράθεσης μεταξύ των κομμάτων, που θα έπρεπε να σχετίζεται με τις προτεινόμενες λύσεις για την άρση των σημερινών κοινωνικών και οικονομικών αδιεξόδων.

Το γεγονός ότι τα κόμματα, που αποτελούν βασικό πυλώνα του πολιτικού συστήματος και της δημοκρατίας και εξ αυτών συγκροτούνται οι κυβερνήσεις, βάλονται πανταχόθεν και φέρονται στα μάτια των πολιτών ως εστίες δυνητικής διαφθοράς, είναι απόρροια της απομαζικοποίησής, της

αποϊδεολογικοποίησής και της «δίψας» τους να συμμετέχουν στη νομή της εξουσίας με κάθε τίμημα.

Μπροστά στην ένδεια των ιδεών, αντιτάσσουν την επικοινωνία.

Προσπαθώντας να εξισορροπήσουν την απώλεια εθελοντών, βρίσκονται στην ανάγκη να αναζητήσουν εναλλακτικούς τρόπους κάλυψης των δυσβάστακτων οικονομικών υποχρεώσεων που προκύπτουν από τη λειτουργία τους.

Μέσα από αυτές τις επιλογές αναπαράγεται ένας φαύλος κύκλος νοσηρότητας και αποπροσανατολισμού από τον πραγματικό σκοπό ίδρυσης ενός κόμματος, που δεν είναι άλλος από το να υπηρετεί το λαό και την πατρίδα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3:

ΣΥΝΟΨΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ένα κράτος στο οποίο έχουν διενεργηθεί σε 44 χρόνια, 22 διαφανείς και άρτια διεξαχθείσες εκλογικές αναμετρήσεις από τις οποίες προκλήθηκαν 7 εναλλαγές κομμάτων ή συνασπισμών κομμάτων στην εξουσία (1981, 1989, 1993, 2004, 2009, 2012, 2015), με ομαλό τρόπο, που οι θεσμοί του, ανεξαρτήτως υπάρξεως προβλημάτων, λειτουργούν (Κυβέρνηση, Βουλή, Δικαιοσύνη), που η ελευθερία του τρόπου έκφρασης και διεκδίκησης πολλές φορές φτάνει ακόμα και στα όρια της υπερβολής, τουλάχιστον δεν μπορείς να μην το χαρακτηρίσεις δημοκρατικό.

Θα συμφωνήσω με την θέση που εκφράζει ο καθηγητής Γιάννης Βούλγαρης στον επίλογο του βιβλίου του «Η μεταπολιτευτική Ελλάδα 1974-2009», ότι δηλαδή, από το 1974 μέχρι σήμερα η Ελλάδα βιώνει μια πρωτόγνωρη δημοκρατική ομαλότητα, ότι έχει γεφυρωθεί το μετεμφυλιακό χάσμα που δίχαζε τους Έλληνες για 20 περίπου χρόνια και τους διέκρινε σε «πατριώτες» και «συμμορίτες», ότι το βιοτικό επίπεδο των Ελλήνων, συγκρινόμενο με το 1974, έχει υποστεί ραγδαία βελτίωση, ότι η Ελλάδα έχει αλλάξει προς το καλύτερο και βρίσκεται, με τον όποιο μικρό ή μεγάλο ρόλο αποδέχεται ή διεκδικεί στο σκληρό πυρήνα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.)⁵⁸.

Άρα, στην παρούσα συγκυρία, δεν τίθεται θέμα δημοκρατίας. Αυτό που πρέπει να εξετάσουμε στην πορεία των 44 και πλέον χρόνων από την εγκαθίδρυσή της είναι την εξέλιξή της, τα ποιοτικά της χαρακτηριστικά, και γενικότερα την «υγεία» του πολιτεύματος.

Από τον έλεγχο αυτό θα προκύψει κατά πόσο η Ελλάδα σήμερα βρίσκεται σε φάση περαιτέρω εκδημοκρατισμού ή αποδημοκρατικοποίησης ή αν τα χαρακτηριστικά της προσομοιάζουν με τα όσα χαρακτηρίζει ο Colin Crouch ως «Μεταδημοκρατία».

⁵⁸ Γιάννης Βούλγαρης, Η μεταπολιτευτική Ελλάδα 1974-2009, Εκδ. Πόλις, Αθήνα 2013, σελ. 450.

Πριν τον υποκειμενισμό του ενός, θεωρώ χρήσιμη τη συνοπτική παράθεση ενδεικτικών στοιχείων που καταδεικνύουν την θέση των πολλών για την κατάσταση που βρίσκεται σήμερα η Γ' Ελληνική Δημοκρατία.

Οι Έλληνες πολίτες, σύμφωνα με τις τάσεις του Ευρωβαρόμετρου για το 2017 δεν είναι ικανοποιημένοι από το επίπεδο της δημοκρατίας στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση σε ποσοστό άνω του 70%. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η κατάσταση μέχρι και το 2008 ήταν ανάστροφη και μετά την κρίση άρχισε να μεταβάλλεται⁵⁹. Σε αυτή την άποψη φαίνεται να συγκλίνει και το διεθνές Ινστιτούτο Economist Intelligence Unit όπου το 2006 κατέτασσε την Ελλάδα στην 22^η θέση με συντελεστή 8,13⁶⁰ και το 2017 στην 38^η με 7,29⁶¹.

Σύμφωνα με την έρευνα της διαΝΕΟσις (Απρίλιος 2015) τα σημαντικότερα προβλήματα για την ποιότητα της δημοκρατίας είναι η διαφθορά-διαπλοκή σε ποσοστό 51,30% και το κομματικό-πελατειακό κράτος σε ποσοστό 24,20%⁶². Βάσει των στοιχείων που ανακοινώνει η Διεθνής Διαφάνεια, η Ελλάδα βρίσκεται στην 59^η θέση του Δείκτη Αντίληψης Διαφθοράς (επί συνόλου 180 χωρών) συγκεντρώνοντας 48 βαθμούς (η βάση είναι οι 50 βαθμοί), απ' τους χαμηλότερους ανάμεσα στις χώρες της Ε.Ε⁶³.

Σε ότι αφορά στην εμπιστοσύνη που δείχνουν οι Έλληνες πολίτες στα κόμματα, τόσο το ετήσιο ευρωβαρόμετρο όσο και οι έρευνες της διαΝΕΟσις συγκλίνουν ότι το 80% και πλέον των Ελλήνων δεν τα εμπιστεύεται.

⁵⁹ Πηγή: Διαδικτυακός Τόπος Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου:

<http://www.europarl.europa.eu/at-your-service/el/be-heard/eurobarometer>.

⁶⁰ Πηγή: Διαδικτυακός Τόπος Economist:

https://www.economist.com/media/pdf/DEMOCRACY_TABLE_2007_v3.pdf.

⁶¹ Πηγή: Διαδικτυακός Τόπος Ινστιτούτου Economist Intelligence Unit:

https://pages.eiu.com/rs/753-RIQ-438/images/Democracy_Index_2017.pdf.

⁶² Πηγή: Διαδικτυακός Τόπος διαΝΕΟσις: https://www.dianeosis.org/wp-content/uploads/2016/02/ti_pistevoun_oi_ellines_spreads_D.pdf.

⁶³ Πηγή Διαδικτυακός Τόπος Οργανισμού Διεθνούς Διαφάνειας:

https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017.

Αντίστοιχα, σε ότι αφορά στις τάσεις και όχι στα ποσοστά (σε αυτά παρατηρούνται διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις δύο έρευνες), προκύπτει μια ραγδαία αύξηση της αναξιοπιστίας των θεσμών της Βουλής και της Δικαιοσύνης (άνω του 50% δεν τους εμπιστεύεται).

Ως συνέπεια όλων αυτών η απάντηση των Ελλήνων στο πόσο σημαντική είναι γι' αυτούς η πολιτική, σε ποσοστό 71,50% απαντούν λίγο ή καθόλου και μόλις σε 28,20% αρκετά ή πολύ. Η ελληνική κοινωνία όμως δεν είχε πάντα αυτή τη στάση. Το 1989 άνω του 53% των ερωτηθέντων δήλωναν μεγάλο ή αρκετό ενδιαφέρον για την πολιτική, ενώ το 1996 η στάση είχε ξεκινήσει ν' αλλάζει, αφού το 59% των ερωτηθέντων δήλωνε λίγο ή καθόλου ενδιαφέρον για την πολιτική⁶⁴.

Η εξέλιξη αυτή αποτυπώνεται και στη συμμετοχή των πολιτών στις βουλευτικές εκλογές. Ακόμα κι αν θεωρήσουμε ότι τίθεται θέμα ως προς τη διαπίστωση της αποχής, λόγω της μη εκκαθάρισης των εκλογικών καταλόγων, αρκεί να σταθούμε στον απόλυτο αριθμό των συμμετεχόντων, βάσει του οποίου το Μάρτιο του 2004 ήταν 7.571.601, συνέχισε καθοδικά και τον Ιανουάριο του 2015 ήταν 6.330.356, ενώ τον Σεπτέμβριο του ιδίου έτους 5.567.930. Δύο εκατομμύρια δηλαδή Έλληνες πολίτες σε ένα διάστημα 11 ετών, «αγνοούνται» από την εκλογική διαδικασία⁶⁵.

Αν ανατρέξουμε στο πρώτο κεφάλαιο, μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι, όλα όσα παρατίθενται στις ανωτέρω έρευνες συνάδουν με τις συνέπειες που περιγράφει ο Crouch ότι προκύπτουν στη συμπεριφορά των πολιτών (απάθεια & απαξίωση έναντι της πολιτικής) και στη λειτουργία του κράτους (διαφθορά/διαπλοκή-κομματικό/πελατειακό κράτος) στις μεταδημοκρατικές κοινωνίες.

⁶⁴ Χρήστος Λυριντζής, Το Μεταβαλλόμενο κομματικό σύστημα: Σταθερή δημοκρατία, αμφισβητούμενος εκσυγχρονισμός, στο Πολιτική στην Ελλάδα, Επιμέλεια Kevin Featherstone, Εκδ. Οκτώ, Αθήνα 2006, σελ. 60.

⁶⁵ Βλέπε Παράρτημα: Πίνακας 1, Η συμμετοχή των πολιτών στις βουλευτικές εκλογές από το 1974 μέχρι σήμερα.

Απ' αυτό το στοιχείο, θα ήθελα να εκκινήσω την εξαγωγή των συμπερασμάτων μου, παραθέτοντας συγκεκριμένα παραδείγματα αποτελεσμάτων που βιώνει η κοινωνία και το ελληνικό πολιτικό σύστημα ως απόρροια των καταστάσεων που συντελούνται στο κοινωνικό-οικονομικό και πολιτικό γίγνεσθαι της πατρίδας μας.

3.1. Η στάση των Ελλήνων έναντι της πολιτικής και αυτών που την ασκούν

Όλο και περισσότεροι Έλληνες χρόνο με το χρόνο αποστρέφονται την πολιτική, θεωρώντας ότι η επίλυση των προβλημάτων τους δεν μπορεί να προέλθει μέσα από αυτή. Μέσω αυτής της πεποίθησης περνάνε στο επίπεδο της απάθειας ή, στη χειρότερη εκδοχή, ρέπουν προς την αντιπολιτική. Κι η δεύτερη εκδοχή δεν σχετίζεται μόνο με την επιλογή της ψήφου σε αντισυστημικά κόμματα, εκδηλώνεται και μέσα στην ελληνική κοινωνία ενισχύοντας τον κοινωνικό αυτοματισμό.

Σήμερα, η Ελλάδα βιώνει ένα ιδιότυπο και πολυποίκιλο κοινωνικό διχασμό. Μετεμφυλιακά στη χώρα είχε καλλιεργηθεί ο διχασμός ανάμεσα σε «πατριώτες» και «συμμορίτες». Από το 1974 μέχρι το 1985 η διαιρετική τομή του πολιτικού συστήματος ήταν ανάμεσα στην αριστερά και στη δεξιά και εκφράστηκε τόσο μέσα από αυτοδιοικητικές συνεργασίες, όσο και κατά την εκλογή του Χρήστου Σαρτζετάκη ως Προέδρου της Ελληνικής Δημοκρατίας. Οι αυτοδιοικητικές εκλογές του 1986, άλλαξαν τη μορφή σε δεξιά – αντιδεξιά και από το 1996 μέχρι και το 2010 μετενσαρκώθηκε σε «πρόοδο» ή «συντήρηση». Έκτοτε, έχουμε περάσει από την μακροσκοπική ανεδαφική και μισαλλόδοξη προσέγγιση των «πατριωτών» (Αντιμνημονιακοί) και των «προδοτών» (Μνημονιακοί), στον αυτιστικό οριζόντιο διαχωρισμό που διαπιστώνεται ανάμεσα στους δημόσιους και στους ιδιωτικούς υπαλλήλους, στους καταθέτες και στους δανειολήπτες, στους εργαζόμενους και στους ανέργους, στους νέους και στους ηλικιωμένους, στους έχοντες ακίνητη περιουσία και στους μη έχοντες, στους εργαζόμενους και στους εργοδότες, κ.ά.

Η Ελληνική κοινωνία δηλαδή είναι μια απόλυτα κατακερματισμένη κοινωνία και αναμφίβολα έχει κάνει βήματα, αν όχι άλματα, προς τα πίσω σε σχέση με την κοινωνική συνοχή που σφυρηλατήθηκε την πρώτη εικοσαετία της μεταπολίτευσης. Η εξέλιξη αυτή οφείλεται στο γεγονός της «αφαίρεσης της προσδοκίας» από το μέσο Έλληνα πολίτη. Στις πρώτες δεκαετίες της μεταπολίτευσης, ο μέσος Έλληνας έβλεπε διαρκώς το βιοτικό του επίπεδο να ανεβαίνει. Μπορεί η ανέλιξη να ήταν διαφορετική ανάλογα με την κοινωνική ή επαγγελματική τάξη, όμως δεδομένα αφορούσε το σύνολο του πληθυσμού. Σήμερα, που επιχειρείται μια βίαιη εξίσωση της πλειοψηφίας του κοινωνικού συνόλου «προς τα κάτω», οι πολίτες, μη μπορώντας να βρουν ελπίδα στο πολιτικό προσωπικό, οδηγούνται σε αρνητικές σκέψεις και συμπεριφορές έναντι των συνανθρώπων τους.

Αυτή είναι μια από τις μορφές που εμφανίζεται η μεταδημοκρατία. Η αλλαγή του τρόπου σκέψης και πολιτικής συμπεριφοράς μιας κοινωνίας, η αποδυνάμωση των συλλογικών διεκδικήσεων, ο διχασμός ανάμεσα στις κοινωνικές ομάδες και η υπερίσχυση των αντιπολιτικών κριτηρίων στην επιλογή της ψήφου, αποτελούν χαρακτηριστικά μεταδημοκρατικά γνωρίσματα.

3.2. Το κομματικό σύστημα και ο ρόλος του πολίτη στην τήρηση των ιδεολογικών αρχών και στη διαμόρφωση του προγραμματικού λόγου των κομμάτων. Από τα κόμματα μαζών, στα κόμματα καρτέλ

Η αντιπροσωπευτική δημοκρατία έχει δύο θεματοφύλακες, τα κόμματα και τους πολίτες, που δρουν αμφίδρομα σε μια σχέση αλληλεπίδρασης. Όταν διακόπτεται η όσμωση αυτών των δύο μερών, όταν κάποιος εκ των δύο υπολειπόμενος ή παρεκκλίνει του ρόλου του, τότε προκαλούνται αρρυθμίες στη λειτουργία του πολιτεύματος και δημιουργούνται «κερκόπορτες» μέσω των οποίων παρεισφρέουν παράγοντες που δρουν και αλλοιώνουν τα χαρακτηριστικά της. Στην πραγματικότητα κόμματα και πολίτες είναι, ή θα έπρεπε να είναι, ένα και το αυτό, καθ' όσον τα πρώτα αποτελούν το μέσο της

άμεσης (διά της ένταξης και συνδιαμόρφωσης του προγραμματικού λόγου) ή έμμεσης (διά της ψήφου) συμμετοχής των πολιτών στην άσκηση της διακυβέρνησης του κράτους.

Την πρώτη περίοδο 1974-2000, το πολιτικό σύστημα έβριθε από κόμματα, επί της ουσίας διαφορετικών ιδεολογιών και ταξικών αναφορών, με μαζικά χαρακτηριστικά και μικρή ή μεγάλη δυνατότητα παρέμβασης των μελών στη χάραξη των πολιτικών. Στη διάρκεια των 26 αυτών χρόνων παρατηρήθηκε μια τάση ενεργούς συμμετοχής μεγάλων τμημάτων της ελληνικής κοινωνίας στην δραστηριότητα των κομμάτων, όπως αυτή εξελισσόταν στην κεντρική πολιτική σκηνή, αλλά και στα παρακλάδια της, ήτοι στο συνδικαλιστικό κίνημα και στην αυτοδιοίκηση. Μέσω των πολιτικών τους εκφράσεων, σε κάθε έκφανση της κοινωνικής ζωής, τα κόμματα ανανέωναν τα «κύτταρά» τους, επικαιροποιούσαν τον πολιτικό τους λόγο, εξέλιξαν τον προγραμματικό τους σχεδιασμό και αναζητούσαν νέα προτάγματα. Μέσα από τη διαρκή διαπάλη μεταξύ των μελών, υπήρχε μια μόνιμη, έστω και σχετική, συμβατότητα ανάμεσα στις προεκλογικές εξαγγελίες, στις πολιτικές προτεραιότητες της κάθε περιόδου, και στη λαϊκή βούληση. Η μαζική συμμετοχή των μελών, στο σύνολο των κομμάτων, συνέβαλε στην πολιτική και λειτουργική τους αυτονομία και διασφάλισε την οικονομική τους αυτοτέλεια.

Η περίοδος όμως αυτή επιφύλασσε και στρεβλώσεις, τα αποτελέσματα των οποίων βιώνουμε σήμερα υπό τη μορφή της οικονομικής, κοινωνικής, αλλά κυρίως αξιακής κρίσης. Η στρεβλή ανάγνωση του συνθήματος «Το κόμμα στην κυβέρνηση, ο λαός στην εξουσία» ήταν αυτή που συντήρησε τις προδικτατορικές πελατειακές πρακτικές, ενίσχυσε το κομματικό κράτος και επί της ουσίας απορρύθμιζε το δημόσιο τομέα. Οι «επιτροπές αλληλεγγύης» κατέστησαν τα κόμματα «εταιρείες ευρέσεως εργασίας» και συνέβαλαν στον εκμαυλισμό των πολιτών που έβλεπαν την ενασχόληση τους με την πολιτική ως μέσο για την πρόσληψη, την προαγωγή ή και τη σύναψη συμβάσεων παροχής υπηρεσιών ή προμηθειών με το δημόσιο.

Παράλληλα, συνέβαλε στην ισοπέδωση των διακριτών ρόλων ανάμεσα στα συνδικάτα και στις διοικήσεις των φορέων και οργανισμών του δημόσιου και ευρύτερου δημόσιου τομέα. Το συνδικαλιστικό κίνημα, στο όνομα των εργαζομένων, επιζητούσε πιο ενεργό ρόλο στη διαχείριση, αλλά κυρίως διεκδικούσε την ικανοποίηση συντεχνιακών αιτημάτων, χωρίς να αξιολογεί την ανισότητα που προκαλούν αυτά έναντι των άλλων εργασιακών ομάδων ή την επίπτωση που μπορούν να έχουν στη λειτουργία-αποτελεσματικότητα του κράτους και στα δημοσιονομικά του δεδομένα.

Η εξέλιξη αυτή δημιούργησε τα εξής προβλήματα στο πολιτικό και κοινωνικό σύστημα:

1. Όσο εμπεδωνόταν η δημοκρατία, τόσο οι πολίτες μετέβαιναν από την διεκδίκηση των οραματικών αξιών, στην αναζήτηση τρόπων εκπλήρωσης των υλιστικών αναγκών. Κι όσο οι ανάγκες ικανοποιούνταν, όσο οι φιλοδοξίες εκπληρωνόταν, τόσο διευρυνόταν το αίσθημα κορεσμού και εξέλειπε πλέον η ανάγκη για ενεργό ενασχόληση με την πολιτική (οι δείκτες των ερευνών του Ευρωπαϊκού Ιδρύματος για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας (Eurofound), για την ποιότητα ζωής στην Ελλάδα το 2003, αποδεικνύουν του λόγου το αληθές)⁶⁶.
2. Τα κόμματα διαπιστώνοντας την εξέλιξη αυτή, προσαρμόστηκαν στα νέα δεδομένα και από τη «μάχη των ιδεών», μεταφέρθηκαν στη «μάχη της καθημερινότητας» ευελπιστώντας πλέον, όχι να εντάξουν στο κόμμα τους νέα μέλη, αλλά να προσελκύσουν στην κάλπη νέους ψηφοφόρους. Μέσω αυτής της διαδικασίας, τα πολιτικά στελέχη γαλουχήθηκαν στη λογική αναζήτησης του «πολίτη-πελάτη» με

⁶⁶ Πηγή: Διαδικτυακός Τόπος Ευρωπαϊκού Ιδρύματος για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας:

https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef04105en.pdf.

αποτέλεσμα η πολιτική να γίνεται πλέον αντιληπτή ως επάγγελμα και όχι ως λειτούργημα.

3. Το δημόσιο, που αποτελεί τον πυρήνα του κοινωνικού κράτους και η εύρυθμη λειτουργία του είναι προϋπόθεση για την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας, τη διασφάλιση του υγιούς ανταγωνισμού και γενικότερα την εξέλιξη της ιδιωτικής οικονομίας, στελεχώθηκε χωρίς κανένα σχεδιασμό με αποτέλεσμα να μην μπορεί να επιτελέσει τον υπαρκτό του σκοπό. Πάνω στις δυσλειτουργίες και στην ανεπάρκεια επωάζεται η διαφθορά, η ανάπτυξη της οποίας απαιτεί δότη και δέκτη και η επικράτησή της οδηγεί αναπόφευκτα στην κατάρρευση της κοινωνίας των αξιών και των αξιών.

Με αυτά τα δεδομένα, η δεύτερη περίοδος από το 2000 έως και το 2012 είχε ως χαρακτηριστικά την αδυναμία της εξεύρεσης ουσιαστικών ιδεολογικών διαφορών ανάμεσα στα κυρίαρχα κόμματα, την εθελούσια μετατόπιση της αξιολόγησης τους, από τους πολίτες-ψηφοφόρους, στα κριτήρια της καταλληλότητας της διακυβέρνησης & των παροχών, την περαιτέρω αποσυσπείρωσή τους και βέβαια την γεωμετρικά ενισχυμένη εξάρτησή τους επικοινωνιακά από τα Μ.Μ.Ε. και χρηματοδοτικά από την κρατική επιχορήγηση και άλλους αδιαφανείς πόρους.

Το τέλος των μαζικών κομμάτων στην Ελλάδα, εξαιρουμένου του ΚΚΕ που έχει εντελώς διαφορετικά χαρακτηριστικά από κάθε άλλο κοινοβουλευτικό κόμμα, επήλθε με την εισαγωγή της διαδικασίας άμεσης εκλογής του προέδρου από τη βάση. Η επιλογή αυτή, επισφράγισε τη μεταβολή των κομμάτων σε αμιγώς αρχηγικά και αντικατέστησε το ρόλο των θεσμικών τους οργάνων με εξωθεσμικές ομάδες, πάρα τω προέδρω συνεργατών.

Σήμερα, τα κόμματα διακρίνονται στην πλειονότητά τους από αντιδημοκρατική εσωτερική λειτουργία, ισοπέδωση των ιδεολογιών και αποδυνάμωση-αποκλεισμό του πολίτη που δεν έχει οικονομική ευμάρεια, αναγνωρισιμότητα, δεν ανήκει σε «πολιτικό τζάκι», δεν αρέσκεται να έχει ρόλο χειραγωγούμενου από τον εκάστοτε αρχηγό ή δεν επιθυμεί να γίνει

υποχείριο ιδιοτελών οικονομικών συμφερόντων. Με τον τρόπο αυτό, τα κόμματα όχι μόνο απομακρύνθηκαν από την κοινωνική τους βάση, αλλά αυτοϋπονόμευσαν την εσωτερική συλλογική - δημοκρατική τους λειτουργία.

Κατά την περίοδο αυτή, η ικανοποίηση της υλιστικής αυταρέσκειας των πολιτών επιτυγχάνονταν με προσλήψεις και αυξήσεις μισθών, κι όταν αυτό δεν ήταν πλέον δυνατόν, μέσω της άκριτης-εύκολης πρόσβασης σε δανεισμό. Ήταν ένας έμμεσος τρόπος, διατήρησης μιας πλασματικής ευμάρειας της κοινωνίας που ήρθε ως συνέχεια της πολιτικής εργαλειοποίησης του χρηματιστηρίου την περίοδο 1998-2000.

Το αξιολογικό πρόταγμα του «καταλληλότερου πρωθυπουργού» πέραν των διαχειριστικών χαρακτηριστικών που του προσδίδει, επεκτάθηκε και στο φάσμα της ηθικολογίας. Με τον τρόπο αυτό, επιχειρούσε ο ένας πολιτικός αντίπαλος να ακυρώσει τον έτερο, μόνο που στην πραγματικότητα, όπως προκύπτει και από τις ετήσιες έρευνες του ευρωβαρομέτρου, η επιλογή αυτή υπονόμει την υπόσταση αυτού καθ' αυτού του πολιτικού συστήματος.

Κατά την περίοδο αυτή συνετελέσθη και η ένταξη της Ελλάδας στο σκληρό πυρήνα της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης. Πολλοί μάλιστα θέτουν ως αιτία για τα δεινά της χώρας και την τάση αποδημοκρατικοποίησης, τη συμμετοχή μας, που αυτομάτως σήμανε και την εθελούσια εκχώρηση ισχύος της Βουλής των Ελλήνων στους διακυβερνητικούς θεσμούς. Την άποψη αυτή δεν φαίνεται να συμερίζεται το 67,60% των Ελλήνων πολιτών που αποτιμούν ως θετική τη συμμετοχή της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση⁶⁷.

Η αποϊδεολογικοποίηση του πολιτικού συστήματος, η καρτελοποίηση των κομμάτων, η αλλοτρίωση της κοινωνίας, η αδυναμία ή ανεπάρκεια των πολιτικών να δώσουν λύσεις στα προβλήματα, αλλά κυρίως να εξηγήσουν με ψυχραιμία και τον πρέποντα σεβασμό προς την χειμιάζουσα κοινωνία τις αιτίες, το μέγεθος και την πολυπλοκότητά τους, αλλά και τις βέλτιστες προκρινόμενες λύσεις, οδήγησε στην κατάρρευση του ενυπάρχοντος από το

⁶⁷Πηγή: Διαδικτυακός Τόπος διαΝΕΟσις:

https://www.dianeosis.org/wp-content/uploads/2018/03/TPE_2018_Upd_280318.pdf.

1977 δικομματισμού, αλλά κυρίως στην απομάκρυνση των πολιτών από την αναζήτηση λύσεων στην κάλπη (βουλευτικές εκλογές) και τη μεταφορά τους στις «πλατείες», εμφορούμενοι από αντιλήψεις που ενισχύουν τη μισαλλοδοξία, την ισοπέδωση, την τυφλή βία, χαρακτηριστικά που καταδεικνύουν μια κοινωνία που ρέπει προς την αντιπολιτική.

Σίγουρα η άνοδος ενός ακόμα κόμματος στην εξουσία (ΣΥΡΙΖΑ, 2015), πολλώ δε μάλλον όταν πρόκειται για φορέα με διαφορετικές ιδεολογικές καταβολές από τα δύο προηγούμενα⁶⁸, βοηθάει στην εξέλιξη της δημοκρατίας. Απ' την άλλη όμως, η χαώδης ασυμβατότητα προεκλογικών λόγων με κυβερνητικές πράξεις, η ισοπεδωτική-εχθρική ρητορική έναντι των πολιτικών αντιπάλων και εν τέλει η λανθασμένη, ως προς τον τρόπο (Χρόνος διαβούλευσης, ευκρίνεια ερωτήματος) και ακυρωμένη ως προς το αποτέλεσμα (Δεν ελήφθη υπόψη η ετυμηγορία του σώματος), διενέργεια του δημοψηφίσματος, ενίσχυσε το χάσμα ανάμεσα στους πολίτες και στην πολιτική.

Αξιολογώντας δηλαδή το κομματικό σύστημα και τις επιπτώσεις της λειτουργίας του στο κοινωνικό γίνεσθαι, θα μπορούσε κανείς να επισημάνει, καταρχάς, σε ότι αφορά στα κριτήρια του Tilly, ότι «τα δίκτυα εμπιστοσύνης» έχουν δραστική συμμετοχή μεν, αλλά με στρεβλό τρόπο δε, ενώ και «η κατηγορική ανισότητα» αμβλύνεται, έστω και με τεχνητό (αυξήσεις μισθών, εύκολη πρόσβαση σε δανεισμό) ή πολιτικά ανορθόδοξο τρόπο (προσλήψεις κομματικών ημετέρων) καθ' όλη τη χρονική περίοδο 1974-2009. Η κατάσταση τείνει να ανατραπεί και τελικά ανατρέπεται με την αποκάλυψη της κρίσης και την αδυναμία υπέρβασής της.

Ως προς τον Crouch, η μετάβαση από τον αρχικό πλουραλισμό κομμάτων και πολιτικών ιδεολογιών και από την μαζική συμμετοχή των πολιτών στα κομματικά δρώμενα, σε καταστάσεις αρχηγικών κομμάτων με «απομονωμένο» εθελοντικό δυναμικό, «άχρωμες» πολιτικές θέσεις και

⁶⁸ Ήταν η πρώτη φορά από ιδρύσεως του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος της Ελλάδος (Νοέμβριος 1918), όπου ένα κόμμα της κομμουνιστογενούς αριστεράς αναλάμβανε τη διακυβέρνηση της χώρας.

απαξιωμένη εικόνα στην κοινωνία, καταδεικνύει ότι στην Ελλάδα υπήρξε μια μακρά εξελικτική περίοδος εκδημοκρατισμού η οποία φθίνει από το 2000 και μετά, εμφανίζοντας χρόνο με το χρόνο όλο και περισσότερα μεταδημοκρατικά συμπτώματα.

3.3. Το Ελληνικό Κοινοβούλιο σε επίπεδο λειτουργίας και πολιτικής αντιπαράθεσης

Οι πολιτικές διαμάχες στην Ελληνική Βουλή, διαχρονικά χαρακτηριζόντουσαν από σκληρές αντιπαραθέσεις, που σε περιόδους έντονης πόλωσης υπερέβαιναν τον κώδικα δεοντολογίας που διέπει τον πολιτικό πολιτισμό. Παρ' όλα αυτά, την περίοδο 1974-2010, η αναλογία πολιτικής επιχειρηματολογίας, έναντι της απόπειρας σπίλωσης των πολιτικών αντιπάλων είχε εμφανώς θετικό ισοζύγιο υπέρ της πρώτης.

Το 2011 αποτέλεσε έτος ορόσημο για την πλήρη ανατροπή της κατάστασης αυτής. Σήμερα την πολιτική επιχειρηματολογία έχει αντικαταστήσει ολοκληρωτικά η ρηχή συνθηματολογία με την ελπίδα της αναπαραγωγής της στα δελτία των ειδήσεων και η δαιμονοποίηση των πολιτικών αντιπάλων έχει γίνει το υπ' αριθμόν ένα μέσο αποδόμησής τους.

Πλέον, η ποινικοποίηση της πολιτικής ζωής, ένθεν κακείθεν, χρησιμοποιείται ως το μόνο μέσο επικράτησης έναντι των άλλων κομμάτων και ελάχιστα προβάλλονται στην κοινή γνώμη οι προτάσεις τους για την άρση των αδιεξόδων. Υποχρέωση των πολιτικών όμως είναι να παράγουν πολιτική κι όχι «να μεταμφιέζονται σε Πουαρό». Τα «καθαρά χέρια» είναι υπόθεση των δικαστικών λειτουργών κι όταν το ρόλο αυτό τον αναλαμβάνουν οι πολιτικοί, τότε πρόκειται ξεκάθαρα για την αποθέωση της αντιπολιτικής.

Όμως και σε επίπεδο νομοθέτησης τα πράγματα δεν είναι καλύτερα. Αυτό αποτυπώνεται ξεκάθαρα στον τρόπο που ψηφίστηκαν όλες οι «μνημονιακές» υποχρεώσεις, σ' ένα νόμο και ένα άρθρο και στις βραχείες χρονικές διαδικασίες που δεν επέτρεπαν ούτε την ανάγνωση, ούτε το διάλογο, ούτε τη βελτίωσή τους. Ταυτόχρονα, η υποβάθμιση του κοινοβουλίου ενισχύεται και

μέσω της κατάχρησης της διαδικασίας των πράξεων νομοθετικού περιεχομένου, που ακυρώνει το ρόλο της Βουλής των Ελλήνων.

Πέρα και πάνω απ' όλα όμως, το κύρος του Ελληνικού Κοινοβουλίου, έχει πληγεί ανεπανόρθωτα από τις «μεταγραφές» βουλευτών, κατά τη διάρκεια της ίδιας κοινοβουλευτικής περιόδου και κυρίως από την ανασύνθεση των κυβερνητικών πλειοψηφιών χωρίς την προσφυγή στη λαϊκή ετυμηγορία. Σε ότι αφορά στο πρώτο σκέλος, η μετακίνηση βουλευτών που έχουν εκλεγεί υπό τη σημαία ενός κόμματος σε ένα άλλο, έχει γίνει πλέον συστηματική και συμβάλει στην αλλοίωση της βούλησης των εκλογέων που δίνουν την ψήφο τους σε ένα κόμμα και διαπιστώνουν στην πορεία της τετραετίας ότι προσωπικές-τυχοδιωκτικές επιλογές οδηγούν σε ανακατανομή της κοινοβουλευτικής δύναμης των κομμάτων, προφανώς αναντίστοιχη με τη δύναμη που έδωσε σε έκαστο απ' αυτά ο ελληνικός λαός. Σημαντικότερο όμως είναι ότι, δύο φορές κατά την περίοδο της κρίσης, η πρώτη το Νοέμβριο του 2011 και η δεύτερη σήμερα, τον Ιανουάριο του 2019, ενώ στην πραγματικότητα υφίσταται απώλεια της εμπιστοσύνης της Βουλής προς την Κυβέρνηση, όπως αυτή προέκυψε μετά την τέλεση των βουλευτικών εκλογών (Οκτώβριος 2009, Σεπτέμβριος 2015) και την αρχική κοινοβουλευτική διαδικασία της ανάγνωσης των προγραμματικών δηλώσεων και της ψήφου εμπιστοσύνης, κόμματα ή αυτόνομοι βουλευτές, επικαλούμενοι δήθεν το εθνικό συμφέρον και καλυπτόμενοι από το γράμμα του Συντάγματος, ακυρώνουν τη λαϊκή εντολή, «βιάζοντας» την πολιτική ηθική.

Οι καταστάσεις αυτές, συνιστούν αλλοίωση των χαρακτηριστικών του πολιτεύματος, το οποίο εδράζεται στο σεβασμό της λαϊκής εκλογικής βούλησης. Οι συνθήκες εντός του κοινοβουλίου τροφοδοτούν την αντιπολιτική που αποτελεί βασικό μεταδημοκρατικό γνώρισμα, ενώ και η «ποδοσφαιροποίηση» της πολιτικής ζωής, δια των «μεταγραφών» των βουλευτών και η άκριτη-βεβιασμένη ψήφιση νομοσχεδίων, δημιουργούν υπόνοιες συναλλαγών και αντανακλούν στα αίτια πρόκλησης του μεταδημοκρατικού φαινομένου.

3.4. Κράτος δικαίου-Κοινωνική ισότητα

Στην Ελλάδα σήμερα οι έννοιες της κοινωνικής ισότητας και δικαιοσύνης αποτελούν μόνο τίτλους σε εκθέσεις ιδεών κι αυτό έχει δημιουργήσει σημαντικές κοινωνικές ανισότητες και έχει συμβάλει στη ραγδαία επιδείνωση του βιοτικού επιπέδου των Ελλήνων πολιτών.

Η νέα αυτή πραγματικότητα που βιώνει την τελευταία οκταετία η Ελληνική κοινωνία απαντάται μεταξύ άλλων:

1. Στις ανακεφαλαιοποιήσεις των τραπεζών, που έγιναν τετράκις με τα χρήματα των Ελλήνων φορολογουμένων, αλλά σήμερα ουδόλως εισφέρουν στην προσπάθεια των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων να διατηρήσουν τη βιωσιμότητά τους ή στον αγώνα των προ κρίσης συνεπών δανειοληπτών για την αποφυγή του εκπλειστηριασμού της ακίνητης τους περιουσίας. Η διαδικασία που έχει εκκινήσει για τα «κόκκινα δάνεια» συνιστά την πιο βίαιη αναδιανομή ακίνητης και επιχειρηματικής περιουσίας από συστάσεως του ελληνικού κράτους.
2. Στη δημοσιονομική πολιτική, που ανισοβαρώς πλήττει τα χαμηλά και μεσαία στρώματα, των οποίων έχει εκλείψει η φοροδοτική ικανότητα, και στις διαρκείς μειώσεις των δαπανών για τα κοινωνικά αγαθά (παιδεία, υγεία) που επιβαρύνει ακόμα περισσότερο τα συνήθη υποζύγια και απαξιώνει τις δημόσιες δομές.
3. Στο έλλειμμα διαγενεακής δικαιοσύνης τόσο ως προς το δικαίωμα στην εργασία, όσο και στην ισότητα για βιώσιμη καθημερινή ζωή.
4. Στη διαφορετική-άνιση αντιμετώπιση σε επίπεδο εργασιακών παροχών και δικαιωμάτων ανάμεσα σε εργαζομένους διαφορετικών φορέων του δημοσίου ή του ευρύτερου δημόσιου και ιδιωτικού τομέα με τα ίδια προσόντα και τις ίδιες ευθύνες και στην προβολή της στις συνταξιοδοτικές απολαβές.

5. Στο παραδικαστικό κύκλωμα, που πυροδότησε την αμφιβολία στον πολίτη ως προς την απονομή της δικαιοσύνης και στις εξοργιστικές καθυστερήσεις στην εκδίκαση των υποθέσεων που φτάνουν στα πρόθυρα της αρνησιδικίας.

Τα στοιχεία αυτά καταδεικνύουν ότι τίθεται θέμα σημαντικών κοινωνικών ανισοτήτων που εμφανίζονται, μεταξύ άλλων, στο δημοσιονομικό, εισοδηματικό και εργασιακό πεδίο και δρουν καταλυτικά στην ανάπτυξη μιας καθοδικής κοινωνικής κινητικότητας. Την τελευταία δεκαετία δηλαδή, διαπιστώνεται μια αδυναμία πλήρωσης του κριτηρίου του Tilly περί «κατηγορικών ανισοτήτων» και ως εκ τούτου η Ελλάδα βρίσκεται σε φάση αποδημοκρατικοποίησης.

3.5. Κράτος, πολιτικό σύστημα και επιχειρηματικά συμφέροντα

Η περίοδος της κρίσης και η ανατροπή των μεταπολιτευτικών δεδομένων σε επίπεδο κοινοβουλευτικών συσχετισμών, έφερε στην επιφάνεια παθογένειες που έως πρότινος καλύπτονταν τεχνηέντως από την επίπλαστη κοινωνική ευημερία.

Οι καταστάσεις αυτές τα τελευταία χρόνια, μεταξύ άλλων, διαπιστώθηκαν:

1. Στην απόπειρα της κυβέρνησης να αλλάξει τις ισορροπίες στον τομέα της επικοινωνίας, επιβάλλοντας εμμέσως δικά της επιχειρηματικά κέντρα για τη λήψη των τηλεοπτικών αδειών. Γενικότερα, η πλειοψηφία των Μ.Μ.Ε. είναι πολιτικώς στρατολογημένα, όμως αυτό αποτελεί διαχρονικό πρόβλημα για την αντικειμενικότητα της ενημέρωσης των Ελλήνων πολιτών. Σήμερα, εμφανίζεται υπό τη μορφή των ελεγχόμενων διαδικασιών, τα προηγούμενα χρόνια είχε τη μορφή της εκούσιας αυθαιρεσίας.
2. Στις αποκαλύψεις για τη χρηματοδότηση του συνόλου των πολιτικών κομμάτων. Ο τρόπος λήψης και η αδυναμία αποπληρωμής των

δανείων τους, η αδιαφανής αξιοποίηση των κονδυλίων που προέρχονται από τον κρατικό προϋπολογισμό και τα δείγματα κατασπατάλησής τους, προκαλούν τη μήνη της κοινής γνώμης και δημιουργούν ερωτηματικά ως προς την βιωσιμότητά τους και την ανεξαρτησία της παρουσίας τους.

3. Στα αποδεδειγμένα με αποφάσεις δικαστηρίων σκάνδαλα του πολιτικού προσωπικού που εκμεταλλεύτηκαν τη θέση τους και την εμπιστοσύνη των κομμάτων τους και του ελληνικού λαού για να γίνουν δέκτες παράνομου πλουτισμού.
4. Στη διαχρονική ανορθολογική συγκρότηση του δημόσιου και ευρύτερου δημόσιου τομέα, που δεν εξετάζει γνώσεις και ικανότητες, στερείται σήμερα ανανέωσης προσωπικού για να εκμεταλλευτεί τη γνώση και τις δεξιότητες των νεότερων γενεών και θα χάσει αύριο την εμπειρία όσων βγουν στη σύνταξη λόγω της ασυνέχειας που θα προκύψει στη μεταλαμπάδευση της τεχνογνωσίας. Αυτό καθιστά το Δημόσιο έρμαιο των ιδιωτικών συμφερόντων και εύκολη λεία στο σχεδιασμό τους. Στο τέλος, το μόνο που θα μείνει να διαχειρίζεται το Δημόσιο, θα είναι ότι θεωρεί ο ιδιωτικός τομέας «βαρίδι», με ό,τι αυτό συνεπάγεται στην σχέση κράτους-πολίτη.
5. Στην ελαστικοποίηση των εργασιακών σχέσεων και στην ισοπέδωση του κατώτατου μισθού, παράλληλα με την αδρανοποίηση των συλλογικών συμβάσεων εργασίας, που άφησε εκτεθειμένο το εργατικό δυναμικό και οδήγησε σε περαιτέρω συμπίεση των εσόδων των ασφαλιστικών ταμείων.
6. Στην υποκοστολογημένη πώληση περιουσιακών στοιχείων του Δημοσίου σε ιδιώτες και στην «ελάφρυνση» του από χρηματοπιστωτικά ιδρύματα.
7. Στην αλόγιστη χορήγηση δανείων, χωρίς το ρυθμιστικό έλεγχο του κράτους, που οδήγησε στον πλουτισμό των τραπεζικών στελεχών και

σήμερα οδηγεί στη μέγγενη της πτώχευσης την πλειοψηφία των δανειοληπτών.

8. Στην ενθάρρυνση των πολιτών να «παίξουν» τις οικονομίες τους στο χρηματιστήριο, μέσω του οποίου συντελέστηκε η πιο βίαιη αναδιανομή πλούτου, με τη μεταβίβαση των οικονομιών των μεσαίων και χαμηλότερων στρωμάτων στα χέρια κερδοσκόπων.
9. Στη δημιουργία Υπερταμείου, στο οποίο εκχωρείται η κρατική περιουσία για 99 χρόνια.

Στα ανωτέρω παραδείγματα τίθεται θέμα τόσο ελλείματος της «κρατικής ικανότητας» (π.χ. 4,7), όσο και διασύνδεσης της κρατικής εξουσίας και των κομμάτων με αλλότρια των κοινωνικών αναγκών συμφέροντα (π.χ. 1,2,3,6,8). Διαπιστώνεται επίσης, μια μετατόπιση των βαρών στα εργασιακά στρώματα (π.χ. 5) και μια απεμπόληση των δικαιωμάτων του Δημοσίου επί της περιουσίας του (π.χ. 9).

Όλα αυτά, προσομοιάζουν, με την περιγραφή που δίνει στην μεταδημοκρατική κοινωνία ο Colin Crouch. Στην πραγματικότητα όμως αυτό που συμβαίνει στην Ελλάδα είναι μια πορεία αποδημοκρατικοποίησης, όχι τόσο λόγω «επιθετικής» στρατηγικής των εξωθεσμικών κέντρων, απ' όπου αυτά κι αν συγκροτούνται, αλλά λόγω της αποδυνάμωσης της πολιτικής και της παρακμής των πολιτικών κομμάτων.

Όπως, πολλάκις, έχει αναφέρει ο κοινωνιολόγος Γιώργος Σιακαντάρης σε ομιλίες και σε δοκίμιά του, «Η αποδυνάμωση της πολιτικής, ως εκείνης της δραστηριότητας που εκφράζει το συλλογικό συμφέρον, έχει ως συνέπεια τη διαπλοκή της με ισχυρά οικονομικά συμφέροντα, τη συμμόρφωσή της με τις επικοινωνιακές ανάγκες των τηλε-ειδήσεων ή την καθυπόταξή της στους κώδικες της επικοινωνίας, την υποταγή της σε ισχυρές εξωθεσμικές ομάδες πίεσης, την αδιαφάνεια, τις πελατειακές σχέσεις, τη διαφθορά, την υπόταξή της στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και πολλά άλλα».

Ως εκ τούτου, η κρίση της δημοκρατίας στην Ελλάδα δεν είναι μια κατάσταση μη αναστρέψιμη, ώστε να παγιώνει μια αίσθηση μεταδημοκρατίας.

Η ενδυνάμωση της πολιτικής όμως προϋποθέτει:

1. Ενεργούς πολίτες με κοινωνική-πολιτική παιδεία και πολυκριτηριακή αντίληψη για να μπορούν να παρεμβαίνουν στα πολιτικά δρώμενα.
2. Ενίσχυση της αξιοπιστίας του πολιτικού συστήματος μέσα από την υπερίσχυση του πολιτικού αλτρουισμού έναντι του στυγνού επαγγελματισμού. Η ενασχόληση με την πολιτική ήταν και είναι πράξη ευθύνης και αυτοδιάθεσης, όχι μέσο βιοπορισμού και προβολής. Κυρίως είναι λειτούργημα.
3. Την επάνοδο στα μαζικά κόμματα που συγκροτούνται στη βάση της θεσμικότητας, της συλλογικότητας, έχουν ιδεολογική αφετηρία, ανθρωποκεντρική προσέγγιση, σεβασμό στις διαφορετικές απόψεις, ικανότητα στη σύνθεσή τους και δίνουν τη μάχη για την προγραμματική ηγεμονία των ιδεών.

Άλλωστε, η μεταπολίτευση δεν διαφοροποιήθηκε από προγενέστερες πολιτικές περιόδους απλά και μόνο λόγω της μετάβασης από τη δικτατορία στη δημοκρατία, αλλά κυρίως λόγω της ανασύνθεσης του παρηκμασμένου, μετεμφυλιακού πολιτικού συστήματος από νέα πολιτικά υποκείμενα, στην συντριπτική του πλειοψηφία διαφορετικό-νέο πολιτικό προσωπικό και στην ολότητά της μια κοινωνία με πολιτική συνείδηση και ιστορική μνήμη.

Αυτές οι προϋποθέσεις αρκούν για να αντιστρέψουμε την πορεία αποδημοκρατικοποίησης και να περάσουμε στο επόμενο «κεφάλαιο» απ' αυτό της μεταπολίτευσης.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: Η συμμετοχή των πολιτών στις βουλευτικές εκλογές από το 1974 μέχρι σήμερα.

ΕΤΟΣ	ΕΓΓΕΓΡΑΜ- ΜΕΝΟΙ	ΨΗΦΙΣΑΝ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΕΠΙ ΤΩΝ ΕΓΓΕΓΡΑΜΜΕΝΩΝ	ΕΓΚΥΡΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΕΠΙ ΤΩΝ ΨΗΦΙΣΑΝΤΩΝ
1974	6241066	4963558	79,53%	4908974	98,90%
1977	6679458	5193891	77,76%	5129771	98,77%
1981	7319070	5753478	78,61%	5671057	98,57%
1985	8119410	6422352	79,10%	6365039	99,11%
06/1989	8302412	6669228	80,33%	6521211	97,78%
11/1989	8425212	6798159	80,69%	6696484	98,50%
04/1990	8453695	6698591	79,24%	6586040	98,32%
1993	8861833	7019925	79,22%	6900311	98,30%
1996	9140742	6978656	76,35%	6780049	97,15%
2000	9372541	7026527	74,97%	6868011	97,74%
2004	9897626	7571601	76,50%	7404934	97,80%
2009	9929065	7044606	70,95%	6858421	97,36%
05/2012	9945859	6476818	65,12%	6324136	97,64%
06/2012	9947876	6216798	62,49%	6155464	99,01%
01/2015	9900403	6330356	63,94%	6180872	97,64%
09/2015	9913609	5567930	56,16%	5433376	97,58%

Πηγή: Υπουργείο Εσωτερικών (Διαδικτυακός Τόπος www.ypes.gr>NationalElections>Results)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

Χριστόφορος Βερναρδάκης (2011), Πολιτικά κόμματα, εκλογές & κομματικό σύστημα. Οι μετασχηματισμοί της πολιτικής αντιπροσώπευσης 1990-2010, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα.

Χριστόφορος Βερναρδάκης (επιμέλεια) (2011), Η κοινή γνώμη στην Ελλάδα 2008-2010. Βουλευτικές και περιφερειακές εκλογές, πολιτικά κόμματα, πολιτική επικοινωνία, πολιτισμικές πρακτικές, Εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα.

Χριστόφορος Βερναρδάκης, Ηλίας Γεωργαντάς, Διονύσης Γράβαρης, Δημήτρης Κοτρόγιαννος (επιμέλεια) (2004), Τριάντα χρόνια δημοκρατία: Το πολιτικό σύστημα της τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας 1974-2004 Τόμος Α', Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.

Γιάννης Βούλγαρης (2013), Η μεταπολιτευτική Ελλάδα 1974-2009, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα.

Νίκος Γεωργαράκης, Νίκος Δεμερτζής (επιμέλεια) (2015), Το πολιτικό πορτραίτο της Ελλάδας. Κρίση και αποδόμηση του πολιτικού, Εκδόσεις Gutenberg – Ε.Κ.Κ.Ε, Αθήνα.

Χρυσάφης Ιορδάνογλου (2013), Κράτος και ομάδες συμφερόντων. Μια κριτική της παραδεδεγμένης σοφίας, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα.

Γιώργος Κοντογιώργης, Κώστας Λάβδας, Μαρία Μενδρινού, Δημήτρης Χρυσόχου (επιμέλεια) (2004), Τριάντα χρόνια δημοκρατία: Το πολιτικό σύστημα της τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας 1974-2004 Τόμος Β', Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.

Χρήστος Λυριντζής, Ηλίας Νικολακόπουλος, Δημήτρης Σωτηρόπουλος (επιμέλεια) (1996), Κοινωνία και πολιτική. Όψεις της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας 1974-1994, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα.

Γιάννης Παπαδόπουλος (2018), Οι δημοκρατίες σε κρίση; Πολιτική και Διακυβέρνηση, Εκδόσεις Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη.

Γιώργος Σιακαντάρης (2011), Οι μεγάλες απουσίες. Η Ελληνική Δημοκρατία σε άμυνα, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα.

Μιχάλης Σπουρδαλάκης (επιμέλεια) (1998), ΠΑΣΟΚ. Κόμμα-Κράτος-Κοινωνία, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα.

Ξενόγλωσση

Colin Crouch (2003), Μεταδημοκρατία, Εκδόσεις Εκκρεμές, Αθήνα.

Niheer Dasandi (2018), Έχει αποτύχει η δημοκρατία; Ένας βασικός οδηγός για τον 21^ο αιώνα, Εκδόσεις Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη.

Kevin Featherstone (επιμέλεια) (2006), Πολιτική στην Ελλάδα. Η πρόκληση του εκσυγχρονισμού, Εκδόσεις Οκτώ, Αθήνα.

Rod Hague, Martin Harrop (2011), Συγκριτική Πολιτική και Διακυβέρνηση, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.

Andrew Heywood (2013), Εισαγωγή στην πολιτική, Εκδόσεις Επίκεντρο, Αθήνα.

Steven Levitsky, Daniel Ziblatt (2018), Πώς πεθαίνουν οι δημοκρατίες, Εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα.

Charles Tilly (2007), Δημοκρατία, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα.

Διαδικτυακοί Τόποι / Ιστοσελίδες

Διαδικτυακός Τόπος Νέας Δημοκρατίας: <https://nd.gr/>.

Διαδικτυακός Τόπος ΠΑΣΟΚ: <http://www.pasok.gr/>.

Διαδικτυακός Τόπος ΣΥΡΙΖΑ: <https://www.syriza.gr/>.

Διαδικτυακός Τόπος διαΝΕΟσις:

https://www.dianeosis.org/research/greek_values/.

[https://www.dianeosis.org/wp-](https://www.dianeosis.org/wp-content/uploads/2016/02/ti_pistevoun_oi_ellines_spreads_D.pdf)

[content/uploads/2016/02/ti_pistevoun_oi_ellines_spreads_D.pdf](https://www.dianeosis.org/wp-content/uploads/2016/02/ti_pistevoun_oi_ellines_spreads_D.pdf).

[https://www.dianeosis.org/wp-](https://www.dianeosis.org/wp-content/uploads/2018/03/TPE_2018_Upd_280318.pdf)

[content/uploads/2018/03/TPE_2018_Upd_280318.pdf](https://www.dianeosis.org/wp-content/uploads/2018/03/TPE_2018_Upd_280318.pdf).

Εφημερίδα των Συντακτών, Αριθμός φύλλου 1312, Ημερομηνία 26/04/2017.

(Ανάκτηση από το site 01/12/2018)

Ειδησεογραφικός Διαδικτυακός Τόπος της εφημερίδας ΤΑ ΝΕΑ:

<https://www.tanea.gr/2013/07/05/politics/865-000-galazies-proslipseis-me-ti-boyla-paylopyloy/>.

(Ανάκτηση 03/12/2018)

Ειδησεογραφικός Διαδικτυακός Τόπος του ΣΚΑΪ:

<http://www.skai.gr/news/opinions/article/378959/67500-proslipseis-sto-dimosio-epi-suriza-anel/>.

(Ανάκτηση 03/12/2018)

Ειδησεογραφικός Διαδικτυακός Τόπος i efimerida (17/10/2016):

<https://www.iefimerida.gr/news/294926/synedrio-syriza-i-stigmi-poy-o-tsipras-ekneyrismenos-zita-epanalipsi-psifoforias-vinteo>.

(Ανάκτηση 01/12/2018)

Ειδησεογραφικός Διαδικτυακός Τόπος The Caller (06/01/2016):
<https://thecaller.gr/politiki/39324-kyvernoun-mono-me-pnp-o-syriza-exeiferei-34-se-enan-xrono-oses-diladi-i-nd-se-3/>.

(Ανάκτηση 03/12/2018)

Διαδικτυακός Τόπος Ευρωπαϊκής Ένωσης:

http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/eb/eb68/eb68_el_nat.pdf.

http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/eb/eb69/eb69_el_nat.pdf.

<http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/index#p=1&instruments=STANDARD>.

Διαδικτυακός Τόπος Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου:

<http://www.europarl.europa.eu/at-your-service/el/be-heard/eurobarometer>.

Διαδικτυακός Τόπος Οργανισμού Διεθνούς Διαφάνειας:

https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017.

Διαδικτυακός Τόπος Ευρωπαϊκού Ιδρύματος για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας:

https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef04105en.pdf.

Διαδικτυακός Τόπος Economist:

https://www.economist.com/media/pdf/DEMOCRACY_TABLE_2007_v3.pdf.

Διαδικτυακός Τόπος Ινστιτούτου Economist Intelligence Unit:

https://pages.eiu.com/rs/753-RIQ-438/images/Democracy_Index_2017.pdf.